tarımda kapitalizmin gelişmesi ve toprak rantı

günter hoell

tarımda kapitalizmin oluşum yolları
diferansiyel rant
diferansiyel rantın ortaya çıkışı ve özü
mutlak rant
mutlak rantın kaynağı
madencilik rantı ve arsa rantı
kapitalist toprak rantının görünüş biçimleri
kapitalist toprak rantı üzerine burjuva teorilerinin eleştirisi
tarımda kapitalizmin gelişmesi
tarımın tekelci devlet düzenlemesi

bilim yayınları

BİLİM YAYINLARI : 18

bilim yayınları

Bilim Yayıncılık Limited Ortaklığı
Piyerloti Cad. 21/1 Çemberlitaş — İSTANBUL

günter hoell

TARIMDA KAPİTALİZMİN GELİŞMESİ VE TOPRAK RANTI

Çeviren :

Ahmet Doğkan

Günter HOELL, Die Grundrente und die Entwicklung des Kapitalismus in der Landwirtschaft.
Dietz Verlag/Berlin 1974
Tarımda Kapitalizmin Gelişmesi ve Toprak Rantı
Bilim Yayınları; İstanbul, Aralık 1975

dizgi : Emek—Tepe Matbaası
baskı : Haşmet Matbaası
kapak : Reyo Koll. Şti.
cilt : Numune Mücellithanesi

İÇİNDEKİLER

Giriş 7

TARIMDA KAPİTALİZMİN OLUŞUM YOLLARI 11

KAPİTALİST TOPRAK RANTIYLA FEODAL TOPRAK RANTI ARASINDAKİ TEMEL FARKLAR 21

KAPİTALİST TOPRAK RANTININ NEDENİ OLARAK İKİ KATLI TOPRAK TEKELİ 25

DİFERANSİYEL RANT 29

Diferansiyel Rantın Ortaya Çıkışı Ve Özü 29

Diferansiyel Rantın Biçimleri 33

Diferansiyel rant I 33

Diferansiyel rant II 35

Diferansiyel rantın iki biçimi arasındaki karşılıklı ilişkiler 38

MUTLAK RANT 41

Mutlak Rantın Ortaya Çıkışı Ve Özü 41

Mutlak Rantın Kaynağı 43

Mutlak Rant Ve Toprağın Millileştirilmesi 44

MADENCİLİK RANTI VE ARSA RANTI 49

Madencilik Rantı 49

Arsa Rantı 51

KAPİTALİST TOPRAK RANTININ GÖRÜNÜŞ BİÇİMLERİ 53

Kapitalizmde Kiraya Verme 53

Toprak Fiyatı 58

KAPİTALİST RANTIN GELİŞME EĞİLİMLERİ 65

KAPİTALİST TOPRAK RANTI ÜZERİNE BURJUVA TEORİLERİNİN ELEŞTİRİSİ 71

TARIMDA KAPİTALİZMİN GELİŞMESİ 77

Tarımın Sanayiin Gerisinde Kolışı 77

Tarımda Toplulaşma Süreci 84

Tarımın Tekelci Devlet Düzenlemesi 92

Köylülüğün Farklılaşma Ve Yıkım Süreci ve Köylülerin İşçi Sınıfı İle İttifaka Girme Zorunluluğu 106

KAYNAKLAR VE NOTLAR 113

GİRİŞ

Ekonomi politik, kapitalist toprak rantında beliren yasallıkları inceleyerek birçok soruya cevap verir. Bu sorular bir yandan kapitalist toplumda tarımın gelişmesine ilişkin iken, öte yandan işçi sınıfının durumunu ilgilendirir. Böylece toprak rantı kuramı, tarım alanında artık değerin ortaya çıkışı ve bölüşümü ile ilgili önemli süreçleri çözümlemekte, ortakçı kapitalistin en azından ortalama kârı ve büyük toprak sahibinin ise bunun da ötesinde bir rantı nasıl ve niçin gerçekleştirebildiğini açıklamaktadır. Bu kuram böylelikle kapitalizmde tarımın sanayie oranla genel olarak geride kalışının önemli sorunlarına değinmektedir.

Kapitalist toprak rantının Marksist - Leninist kuramı, iki tür rant ayırdeder: Diferansiyel rant ve mutlak rant. Diferansiyel rant çeşitli biçimlerde ortaya çıkar. Mutlak rant Karl Marx tarafından seçilerek bilimsel yoldan incelenmiştir. Bu buluşla o, bir bakıma kendi değer ve artık değer kuramını tamamlamıştır.[1] Elinizdeki bu kitapçıkta bu rant türleri etraflıca ele alınmakta, aynı zamanda da günümüz kapitalizminde rantın nasıl geliştiği gösterilmektedir. Çözümleme sadece rantın mahiyeti ile kısıtlı kalmıyor, aynı zamanda onun başlıca görünüş (ortaya çıkış) biçim-

leri —ortakçılık ve toprak fiyatı— ortaya seriliyor. Kapitalist toprak rantının görünüş biçimi olarak toprak fiyatı özellikle inşaat alanında yapılan olağanüstü toprak spekülasyonuyla ilinti içinde büyük önem kazanmıştır.

Toprak rantı kuramı, sadece tarımdaki üretim ilişkilerinin çözümlenmesi için büyük önem taşımakla kalmıyor, kapitalist toplumda işçi sınıfının durumunun gelişimi üzerine önemli şeyler söylenilmesine de imkân veriyor. Çünkü işçi sınıfının iktisadî durumunu belirleyen önemli ögelerin başında gelen gıda maddeleri fiyatları ve konut kiraları başka etkenlerin yanısıra toprak rantınca da etkilenirler. Özellikle gıda maddelerindeki fiyat artışları ve büyük ölçüdeki kira vurgunculuğu günümüz kapitalizminde bu sorunları özellikle güncelleştirmektedir.

Marksist - Leninist toprak rantı kuramı sadece bu işaret edilen ilişkileri çözümlemekle sınırlı kalmaz. Bundan işçi sınıfının sınıf mücadelesindeki strateji ve taktiği için uygun sonuçları da çıkartır. Böylece işçi sınıfının köylülükle ittifak siyasetinin zorunuluğunu ve muhtevasını temellendirmeye katkıda bulunmuş olur. Özel büyük toprak mülkiyetinin asalak rolünü açıklayıp büyük toprak sahiplerince alınan rantı emekçilerin bu asalak sınıfa ödediği haraç olarak niteler. Bununla Marksist - Leninist toprak rantı kuramı, zorunlu olarak özel büyük toprak mülkiyetini ortadan kaldırma isteğine götürür. Daha «Komünist Manifesto»da Kari Marx ve Friedrich Engels «toprak mülkiyetinin kamulaştırılmasını ve toprak rantının devlet harcamalarına kullanılmasını» istemişlerdir.[2]

Kapitalist toprak rantının çözümlenişine bağlı olarak aynı zamanda tarımda kapitalizmin önemli gelişme eğilimleri de ele alınmaktadır. Bu arada Lenin'in ortaya çıkarmış olduğu iki yol —Prusya ve Amerikan— esas alınarak ka-

pitalizmin tarımda nasıl oluştuğu incelenmektedir. Bu noktadan hareket ederek, öncelikle tekelci devlet kapitalizmi koşulları altında tarımda kapitalist toplulaşma (yoğunlaşma, konsantrasyon) sürecinin ana sorunları aydınlatılmaktadır. Bu kitapçığın ödevi, kapitalizmin iktisadî yasalarının tarımdaki önemli ortaya çıkış (görünüş) biçimlerini ve bunların işçi sınıfı mücadelesi için önemini ortaya çıkarıp işlemektir.

TARIMDA KAPİTALİZMİN OLUŞUM YOLLARI

Kapitalist toprak rantı, tarımda kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesiyle ortaya çıkar. Tarihsel olarak sermaye önce sanayide gelişip sonra tarım alanına sokulur. Sermaye burada kapitalizm öncesi toprak mülkiyetinin değişik biçimlerini bulur. Bunlar başlıca feodal büyük toprak mülkiyeti ve küçük çiftçi mülkiyetidir. Sermaye, bu toprak mülkiyetini kapitalist üretim ilişkilerinin bir öğesi biçimine sokar. «Başlayan kapitalist üretim tarzının toprak mülkiyetini içinde bulduğu biçim, bu tarza uymaz. Ona uyan biçim bu üretim tarzı tarafından tarımın sermayenin buyruğu altına sokulmasıyla yaratılır. Böylelikle hem feodal toprak mülkiyeti, hem de (klan mülkiyeti[3] veya ortak toprak kullanımı da olan Markgemeinschaft) küçük çiftçi mülkiyeti bu üretim tarzı içinde ona uyan iktisadî biçime dönüştürülür Bunların hukuki biçimleri birbirlerinden ne kadar farklı olsa da, sonuç budur.»[4]

Toprak mülkiyeti ilişkilerinin kapitalist dönüşümü ve tarımda kapitalizmin gelişimi, biçimine ve zaman içindeki akışına göre her ülkede birbirinden farklı bir şekilde tamamlanır. Ülkelerdeki somut gelişme koşullarına uygun düşen biçimlerin çeşitliliğine rağmen tarımda kapitalizmin gelişiminin belirli tipik yolları görülebilmektedir. «Klâsik

yol» adı verilen İngiliz gelişim örneği yanında «Amerikan» ve «Prusya» yolları vardır. Bilimsel genelleme ile V. İ. Lenin bunları kapitalist tarımın oluşmasının başlıca yolları olarak ayırdetmiştir.

«Klâsik yol» olarak, kapitalizmin İngiliz tarımındaki gelişmesi nitelenir. Burada köylüler büyük toprak sahipleri tarafından devletin yardımıyla kitleler halinde topraklarından kovulmuşlar ve proleterleştirilmişlerdi. Bu süreç içinde büyük toprak sahipleri toprakların büyük kısmını ellerinde toplayıp genellikle kapitalist ortakçılara (kiracı ve girişimci) kiraladılar. Bu ortakçılar, yabancı ücretli emeğin yardımıyla dolaysız olarak tarım üretimini düzenlemekteydiler. Toprakların kiralanması için bu ortakçı kapitalistler toprak sahibine bir rant ödemekteydiler. Karl Marx bu «klâsik yolu» «Kapital»in ilk cildinin 24. Bölümünde ilksel birikim görüş noktasından geniş kapsamlı olarak çözümlemiştir.[5]

On beşinci yüzyılın son 30 yılında ve On altıncı yüzyılın ilk yıllarında İngiltere'de köylüler zorbalıkla yerlerinden yurtlarından edildiler. Bu, farklı etaplarda ve farklı vesilelerle gerçekleşti. Aynı zamanda bu derin değişim sürecinde tarihten miras kalan tüm ilişkiler de ortalıktan silindi. «Dünyanın hiçbir yerinde kapitalist üretim, Yedinci Henri'den (1457 - 1509, 1485'den sonraki İngiliz kıralı) bu yana olduğu gibi böylesine acımasızca tarımdaki **geleneksel** ilişkileri koparıp, koşullarını kendine yeterli (ideal uygunlukta) hale getirmiş ve boyunduruğuna almamıştır. Bu açıdan, İngiltere dünyanın en devrimci ülkesidir. Tarihten miras kalan ilişkiler, sadece köylerin durumları değil, köylerin kendileri de; tarımsal nüfusun oturdukları yerler değil, nüfusun kendisi de, toprak işleyişin başlangıçtaki merkezleri değil, bu toprak işleyişin kendisi de insafsızca ortadan kaldırılmıştır. Bu, kırsal alanda kapitalist üretimin

koşullarına aykırı düştükleri ya da uygun düşmedikleri her yerde böyle olmuştur.»[6]

Bu sürecin sonunda feodal sömürü ilişkilerinin yerini kapitalist üretim ilişkileri aldı. Büyük toprak mülkiyeti dolaysız tarım üretiminden ayrıldı. Büyük toprak sahibi tarımsal üretimin örgütleyicisi olmaktan çıktı. Bu görevi, büyük toprak sahibinden toprağı kiralayıp tarımsal üretimi rençberleri sömürerek yürüten ortakçı - kapitalist üstlendi. Böylece büyük toprak sahipliği bir bakıma rantın gerçekleşmesi üzerinde bir hak iddia etmeye dönüşür. Tarımda kapitalizmin gelişmesinin klasik yolunda, sermaye toprak mülkiyetini kendi koşullarına en elverişli tarzda bir başka biçime sokar. «İngiliz tarım ilişkileri modern toprak sahipliğinin, yani kapitalist üretim tarafından başka biçime sokulan (tadil edilen) toprak mülkiyetinin yeterli (ideal yetkinlikte) gelişmiş olduğu tek ilişki demetidir.»[7]

Bundan ötürü Karl Marx kapitalizmde rantın çözümlemesini yaparken İngiltere'deki tarım ilişkilerinden yola çıkmıştır. Zaten kapitalizmi de o zamanki en ileri kapitalist ülke olan İngiltere'nin gelişmesini temel olarak çözümlemiştir.

Kapitalizmin tarımdaki gelişmesi başka ülkelerde aynı tarzda olmamıştır. Farklı tarihsel, sosyo-ekonomik ve siyasal şartlardan ötürü başka yollardan gerçekleşmiştir. V. İ. Lenin sosyo - ekonomik içeriklerinden dolayı çeşitlilik gösteren biçimler arasından ikisini öne çıkarmıştır: «Prusya» ve «Amerikan» yolu. «Prusya yolu» adını Lenin, kapitalist tarım gelişmesinin bu tipi özellikle Prusya, öncelikle Elbe'nin doğusu için karakteristik olduğundan seçmiştir. Burada «angaryacı çiftlik sahipliği ekonomisi yavaş yavaş burjuva, Yunker ekonomisine (büyük toprak sahipliği) döner. Bunda köylüler bir büyük çiftçi azınlığın oluşmasıyla yıllarca sürecek en eziyetli mülksüzleşmeye ve köleliğe mahkum edilirler.»[8] «Prusya yolu»nda da yunker biçimi top-

rak sahipliği ilişkileri bir değişikliğe uğrarlar. Ama toprak mülkiyetinin kapitalist üretim tarzına hizmet eden bir mülkiyet biçimine dönüşümü tamamlanmamış kalır.[9]

İngiltere'deki gelişmeden farklı olarak yunker ekonomisinde toprak sahipliği ve toprağın işlenmesi aynı elde muhafaza edilmiştir. Yunker'ler hem toprak sahibi, hem de kapitalist olan tek bir kişiyi temsil ederler. Serfliğin kaldırılması burada angarya ekonomisinin doğrudan kaldırılmasıyla özdeş değildir.

Toprak köleliğinin kaldırılmasıyla malikane ekonomileri hemen kapitalist ekonomi biçimlerine dönüştürülmezler. Çiftlik sahipleri köylülerin toprak yoksulluğunu sömürerek onları çiftlik için farklı çalışma biçimlerine zorlarlar. Ama bu süreçte toprak yoksulluğu gittikçe artar. Çünkü köylüler serflikten kurtulmak için önemli miktarda toprak parçasını çiftlik sahibine bırakmak zorunda kalmışlardı.

Prusya'da bu süreç, reformların sonunda 1807'den sonra gerçekleşti. Uzun bir süre feodal sömürü yöntemleriyle kapitalist sömürü yöntemleri içiçe gelişti. Bu durum üreticiler için özellikle eziyetli ve bunaltıcı oldu. Artık toprak kölesi olmamakla birlikte, malikanelerde çalışan köylüler ve tarım işçileri tümüyle özgür de değillerdi. Birçok bakımdan çiftlik sahibine iktisadî ve siyasî olarak bağlıydılar.

Ancak uzun bir süreç içinde bu çiftlik işletmelerinin kapitalist niteliği belirginleşti. Feodal sömürü yöntemleri geriye itildi.[10] Angaryacı malikane ekonomisinden kapitalist yunker ekonomisine bu tedrici geçişin sonucu olarak «Prusya yolu» kapitalist tarım gelişmesinin «yunker-burjuva tipi» olarak da adlandırıldı.

Tarımda kapitalizmin gelişmesi bir takım belli değişikliklerle başka ülkelerde de, örneğin Rusya'nın geniş kısımlarında da, «Prusya yolu» üzerinden yürüdü. 1861 yılında toprak köleliğinin kaldırılması feodal büyük toprak mülki-

yetinin parçalanmasına değil, daha çok, hâlâ büyük ölçüde yükümlülüğünü ödemek için yapılan çalışmaya[11] dayanan çiftlik işletmelerine yol açtı. «Prusya yolu» üzerinden kapitalist tarım gelişmesinin başka dikkate değer örnekleri İtalya, İspanya ve Japonya'dır.

Bir dizi ülkede, öncelikle Birleşik Amerika'nın kuzey eyaletleriyle Fransa'da kapitalist tarım gelişmesi başka yoldan oldu. Bu en belirgin olarak Birleşik Amerika'da ortaya çıktığından, V.İ. Lenin tarımda kapitalist gelişmenin bu tipine «Amerikan yolu» adını verdi. «Burada malikane ekonomisi yoktur, ya da feodal çiftliklere el koyup dağıtan devrim tarafından parçalanmıştır. Bu sefer köylü ağır basmaktadır, tarımın salt itici gücü haline gelir ve kapitalist çiftçi olmasını sağlayan bir evrim geçirir. Bu evrimin başlıca konusu ataerkil köylünün burjuva çiftçi olup çıkmasıdır.»[12] «Amerikan yolu»nun ayırıcı bir özelliği, demek ki, feodal büyük toprak mülkiyetinin olmaması, ya da burjuva devriminde parçalanmasıdır.

Feodalizm Birleşik Amerika'da gelişmemiş olduğundan, kapitalist tarım gelişmeye başladığında, ortada bir feodal toprak mülkiyeti de yoktu. Birleşik Amerika'nın ilk sâkinleri olan kızılderililer geleneksel bir saygı ortamı içinde yaşamaktaydılar. Sömürgeleştirme sonucu vahşice yok edildiler. Toprak uğruna verilen mücadele, 1861 ile 1865 arasındaki iç savaşla da kaynaşan çiftçinin toprak hareketiyle. Amerikan kongresinin 1862'de çıkardığı 'çiftlik ve eklentileri kanunu' ile doruğuna ulaştı. Bu kanuna göre her çiftçi on dolarlık düşük bir bedel karşılığında 160 dönüme kadar (65 hektar) toprak elde edebiliyordu. Kendisinin ekip biçmesi koşuluyla bu toprak beş yıl içinde onun özel mülkü haline geliyordu.

ABD'de «Amerikan yolu» üzerinden tarım gelişmesinden söz edildiğinde, söz konusu olan başlıca kuzeydoğu eyaletlerindeki gelişmedir. İç savaşa kadar köleliğin ege-

men bulunduğu güney eyaletlerinde eski köle sahiplerinin plantasyon sistemine uygun kapitalist gelişme, özünde 'Prusya Yolu'ndan oldu.

Fransa'da feodal büyük toprak mülkiyeti 1789'dan 1794'e kadar süren Fransız Devrimi sonucunda müsadere edildi ve dağıtıldı. Feodal beylerin ve kilisenin toprak mülkiyeti parçalandı. Çok sayıda küçük köylü mülkiyeti ortaya çıktı. Fransız burjuvazisi iktidar mücadelesinde büyük ölçüde feodal beylere bağımlı köylülerin devrimci hareketlerine dayanmak zorunda bulunduğundan bu adımı atmak zorundaydı. Ancak toprağın önemli bir kısmı da burjuvazinin eline geçti. Böylece Fransa parçalanmış köylü mülkiyetinin ağır bastığı bir ülke haline geldi. Sonradan gelen restorasyon dönemi de bu gelişmeyi temelde pek etkiliyemedi.

«Amerikan Yolu»ndan kapitalist tarım gelişmesi sonucunda köylü yahut çiftçi köyün başlıca kişisi haline gelir. Bu yüzden de bu yola «Köylü burjuva tipi» adı verilir.

Kapitalist tarım gelişmesi tiplerinin bilinmesi sadece günümüz kapitalist ülkelerinde tarım ve rant ilişkilerinin çözümlenmesi için önemli değildir. Azgelişmiş ülkelerdeki tarımsal evrimin değerlendirilmesi için de büyük önem taşır. Toplumsal değişimlerin sosyo-ekonomik karakterine ve politik güç ilişkilerine uygun olarak kapitalist tarım ilişkilerinin ortaya çıkışı kısmen «Prusya Yolu»ndan, kısmen de «Amerikan Yolu»ndan olur.

«Prusya Yolu» üzerinden gelişme, kapitalist ekonomi biçimlerine geçiş köklü bir anti-feodal devrim olmadan gerçekleştiğinde söz konusudur. Kimi ülkelerde bu gelişme «Yeşil Devrim» denen olayla[13] güçlendirilir. «Amerikan Yolu»nda feodal tarım ilişkileri anti - feodal tarım reformlarıyla ortadan kaldırılır.

Kapitalist tarım ilişkilerinin «Prusya Yolu» üzerinden ortaya çıkışının tipik bir örneği, Latin Amerika ülkelerinde-

ki gelişmedir.[14] Burada yaygın olan latifundia işletmeleri bu gelişmenin karakteristik görünüm biçimidir. Bu ülkelerde latifundialar muazzam toprak varlığını özel büyük toprak sahipliğinin ağır basan biçimidir. 1960'ların ortalarında Latin Amerika'da tüm işletmelerin (1000 ha. ve üzerindeki) yüzde 1,4'üne toprağın yüzde 61,2'si düşmekteydi. Buna karşılık köylülerin tüm tarım işletmelerinin yüzde 75,9'unu meydana getiren yirmi hektarın altındaki çiftlikleri, toprağın sadece yüzde 4,3'ünü kaplıyordu. Latifundialar şimdiye kadar büyük ölçüde feodal sömürüye dayanıyordu. Kapitalizmin bu ülkelerde daha da güçlü gelişmesiyle bu latifundialar gittikçe büyük kapitalist çiftliklere dönüşmekteler. Şimdilik bunda tipik olan, feodal sömürünün gittikçe kapitalist biçimlerle içiçe geçmesidir. Bu da özellikle köylü kitleleri ve toprak işçileri için ağır koşullar yaratmaktadır.

Kapitalist tarım ilişkilerinin ortaya çıkış biçimlerinin kapitalist tarımın gelişmesi üzerinde esaslı etkileri vardır. Üretim güçlerinin ve ilişkilerinin gelişimi bu iki yol tarafından farklı şekilde etkilenir. «Prusya Yolu»nda üretim güçlerinin gelişimi feodal kalıntılarca engellenir. Ucuz işgücü olan tarım işçileri ile küçük çiftçilerin vahşice sömürülüşü yüzünden, Yunker (toprak kapitalisti) yüksek kâr sağlamak için makina kullanma zorunluluğundan kurtulur. Elbe'nin doğusundaki yöre İkinci Dünya Savaşına kadar bunun için tipik bir örnekti. Buna karşılık «Amerikan Yolu»nda üretim güçlerinin gelişmesi teşvik görür. Farklılaşma süreciyle ortaya çıkan büyükçe tarım kapitalistleri yüksek bir sermaye değerlendirmesine ulaşmak için gittikçe artan sayıda tarım makinaları kullanırlar. Genel olarak feodal bağların bulunmayışı yüzünden öyle pek ucuz işgücü bulamazlar.

«Prusya Yolu»ndan gelişme, kapitalist sömürü ile feodal sömürü unsurlarının birbirine kaynaşmasıyla, çalışan-

ların yaşam durumlarını özellikle kötü etkiledi. Köylüler ve toprak işçileri cehalet içinde tutulur, en uzun çalışma gününe katlanırlar ve sadece düşük ücretler alırlar. Birçok önlemle, örneğin Yunker tarafından toprak işçilerinin kullanımına bırakılan parsellerle bağımlılık güçlendirilip proleter sınıf bilincinin gelişmesi engellenir. Örgütlü proletaryanın şehirlerde mücadele sonucu elde ettiği haklar bile çoğu kez bölük pörçük kır proltaryası ve emekçi köylülük için geçerli değildir. Toprak işçileri Yunkerlerin ve malikane sahiplerinin keyfine bırakılmıştır.

Tarım ilişkilerinin «Prusya Yolu»ndan gelişmesi sadece tarıma değil, tüm topluma damgasını vurur. Feodalizmden gelen büyük toprak sahipleri sınıfı en karanlık gericiliğin kalesini meydana getirir. İktidar ve mülkiyet üzerinde tarihçe aşılmış hak, iddialarına tüm olanaklarıyla sarılarak her türlü demokratik gelişmeye karşı savaşır. Buna en çarpıcı örnek, Kapitalist Almanya'nın hep en gerici gücü olarak kendilerini gösteren Alman Yunkerleridir. Aynı korumu Çarlık Rusya'sındaki büyük toprak sahipleri de almışlardır. Bugün için bu, hiç kısıtlamasız Latin Amerika'daki latifundialar için de geçerlidir.

Farklılıklarına bakılmadan, hem «Prusya», hem de «Amerikan» yolu kapitalist bir sınıfsal sosyal yapının oluşmasına yol açarlar. Kapitalist toplumda olduğu üzere iki temel sınıf ortaya çıkar: burjuvazi ve proletarya.

Tarım kesiminde burjuvaziyi oluşturan herşeyden önce tarım kapitalistleridir. Bunlar hem toprağın sahibi, hem de kapitalist kiracı olarak ortaya çıkarlar. Tarım kapitalistlerinin arasında sayıca oldukça büyük bir grup da **büyük çiftçilerdir.** Tarımın «Prusya yolu»ndan geliştiği ülkelerde ve İngiltere'de bu sömürgen sınıfın yanında bir de **büyük toprak sahipleri** varlıklarını sürdürür. Bunlar feoda-

lizmden gelme bir sınıfı meydana getirirler. Kapitalist gelişmenin içinde bu sınıf bağımsız varlığını yitirerek büyük burjuvazinin içinde erir.

Kapitalist sınıf karşıtlığının öteki kutbunda **kır proletaryası** yer alır. Kır işçileri meta olan işgüçlerini kapitalistlere satarlar ve hiçbir üretim aracına sahip değildirler. Küçük bir toprak parçasını işliyor olsalar bile, bu birşey değiştirmez. Tarımın «Prusya yolu»ndan geliştiği türden ülkelerde sınıf ilişkilerinin değerlendirilmesinde, kır işçilerinin «İki katlı özgürlüğü»nün uzun süre kısmen kısıtlanmış olduğuna dikkat etmek gerekir.

Bu iki temel sınıf arasında sayıca büyük bir tabaka meydana getiren **köylülük** bulunur. Feodalizmde köylülük fedodal toplumun temel sınıflarından biri iken, kapitalizmde bütünlüğe sahip bir sınıf olmaktan çıktı. Kapitalist toplumda farklı sosyal grupları kapsayan bir tabakadır daha çok. Büyük çiftçiler, orta çiftçiler ve küçük çiftçilerden oluşan bir tabaka. Kapitalizmin iktisadî yasalarının tarımda işleyişinin sonucu olan bir sosyal farklılaşma sürecinde köylülük kapitalist toplumda iki temel sınıfa dağılır. Köylülüğün büyük kitlesi yıkıma uğrar ve farklı tempoda uzun bir süreç içinde proleterleşir. Günümüzde bu farklılaşma süreci emperyalist ülkelerde şimdiye dek görülmemiş bir yoğunluk ve hızlılıkta gerçekleşmektedir.

Kapitalizmin farklı gelişme yollarına uygun olarak kapitalist tarımdaki somut sosyal ilişkiler çok çeşitlidir. Bu da rant ilişkilerinin incelenişini karmaşıklaştırır. Kapitalist toprak rantının yasallıklarını tanıyabilmek için bundan ötürü kapitalist tarım ilişkilerinin ikincil önemde, özgün niteliğini vermeyen görünüşlerinden soyutlama yapmak gerekmektedir. Karl Marx, kapitalist toprak rantını incelerken, o zamanki İngiltere'de varolan tarım ilişkilerini yansıtan belirli bir ilişki modelini temel almıştır. Buna uygun olarak da, toprağın sahibi olan büyük toprak sahiple-

rinin bunu bir tarım kapitalistine —kiracı, ortakçı— bir bedel —icar, kira— karşılığı bıraktıkları varsayımından hareket etmiştir. Böylece, ücretli işçileri sömüren tarım kapitalistleri tarım üretimini düzenlerler. Böylece büyük toprak sahipleriyle tarım kapitalistleri arasında, görünürde kira ödenmesi olarak gün ışığına çıkan rant ilişkileri meydana gelir.

Bu rant ilişkileri, tarım ilişkilerinin asıl kapitalist tipine uygun düşerler. Gelişimin özgül çizgileriyle belirlenen biçim değişimleri buradan türetilebilir. Böylelikle büyük toprak sahiplerinin köylülere toprak kiraladığı yaygındır çoğu kez. Bu da, yine rant ilişkileri yaratır. Ancak bunların başka türlü bir sosyal karakteri vardır. Tüm farklara bakmadan kapitalizmde toprak rantı büyük bir rol oynar. Onu çözümlemeden kapitalist tarımdaki üretim ilişkileri yeterince geniş kapsamlı tespit edilemez.

KAPİTALİST TOPRAK RANTIYLA FEODAL TOPRAK RANTI ARASINDAKİ TEMEL FARKLAR

Toprak rantı kapitalizmin ekonomi politiğinin bir kategorisi değildir sadece. Daha feodalizmde bile rant ilişkileri yaygın olarak vardı. Feodalizmin egemen sınıfı büyük toprak sahipleri bağımlı köylülere bir parça toprak bırakıp karşılığında bir rant alırlar. Rant ilişkileri burada sömürenlerle sömürülenler arasında başlıca üretim ilişkisini meydana getirir. Rant biçiminde, büyük toprak sahibi kendine ait köylülerce yaratılmış artık değere bir bedel ödemeden el koyar. Bu durumda rant üç biçimde ortaya çıkar: emek rantı, ürün rantı ve para rantı. Bu biçimler feodal rantın tarihsel gelişme aşamalarıdır ve kısmen yanyana varlıklarını sürdürürler.

Kapitalist üretim ilişkilerinin bir öğesi olarak rant, feodalizmin bir kalıntısı değil, kapitalist tarım ilişkilerinin bağımsız bir görüntüsü ve kapitalizmin iktisadî yasalarının işleyişinin bir sonucudur. Tarihsel bakımdan kapitalist üretim tarzından önce gelmesine rağmen, mantıkça kapitalizmin bir kategorisi olarak sermaye ve onun hareketinin astıdır.

Kapitalizm öncesi ve kapitalist rant arasında ortak bir nokta, ikisinin de toprak mülkiyetinin iktisadî gerçekleşmesinin biçimleri oluşudur. «Rantın özgül biçimi her

ne olursa olsun, bunun tüm tipleri, rantın elde edilişinin içinde toprak mülkiyetinin gerçekleştiği iktisadî biçim olmasında ortaktırlar...»[15], diye vurgular Karl Marx.

Yüzeyde bu ortaklık, toprak sahibinin toprağını geçici bir süre için dolaysız tarım üreticisinin kullanımına bırakması karşılığında aldığı gelir olarak görünür.

Ama sosyo-ekonomik karakteri bakımından feodal rant kapitalist ranttan temelde ayrılır.

Fark, kapitalist toprak rantının feodal ranta göre daha başka sınıf ilişkilerini ve böylelikle de başka üretim ilişkilerini dile getirmesindedir. Feodalizmde rant feodal toplumun temel sınıflarının, feodal beylerle onlara bağımlı ya da kul veya serf olan köylülerin arasındaki temel sınıf ve sömürü ilişkisinin bağını kurar. Feodal rantın başlıca varolma koşulu toprak mülkiyetinin feodal beylerin ellerinde toplanmasıdır. Bunlar da toprağı kendilerine bağımlı köylülerin kullanımına bırakırlar. Bu köylüler toprağı kendi üretim araçlarıyla işleyip feodal beye bir rant öderler. Feodal rant böylelikle köylülerin feodal beye doğrudan kişisel bağımlılığını da içerir. Sömürü ilişkisi ekonomi dışı zorlamayla gerçekleştirilir. Buna karşılık kapitalizmde toprak rantı üç sınıf arasındaki toplumsal ilişkileri niteler. Bu üç sınıf büyük toprak sahipleri, tarım kapitalistleri (kiracılar) ve tarım işçileridir. Temel üretim ilişkisi ücretli işçilerle kiracı kapitalistler arasında olan kapitalist sömürü ilişkisidir. Büyük toprak sahipleri ile kiracı kapitalistler arasında tarım işçilerince yaratılan artık değer pay edilir. Kiracı kapitalist en azından ortalama kârı elde ederken, büyük toprak sahibi de bir rantı gerçekleştirir. Buna göre büyük toprak sahipleri ile tarım işçileri arasında dolaysız iktisadî ilişkiler bulunmamaktadır. Ama bundan, büyük sahiplerinin sömürücü olmadıkları sonucuna varılamaz. Onlar, tarım işçilerince yaratılan artık değerin paylaşılmasına katılırlar, bundan ötürü de sömürücüdürler.

Kapitalist toprak rantıyla büyük toprak sahipliği kapitalizm içinde bir bakıma salt ekonomik bir varoluş tarzına kavuşur.

Kapitalist toprak rantının feodal ranta karşı sosyo-ekonomik bakımdan belirlenen bu farklılığından daha başka somut farklar ortaya çıkar. Bunlar herşeyden önce toprak rantının kaynaklarına, el konuş türüne ve büyüklüğüne ilişkindirler.

Feodalizmde rantın kaynağı bağımlı köylülerin artık emeği ya da artık ürünüydü. Buna karşılık kapitalist toprak rantının kaynağı ise tarım işçilerince yaratılan artık değerdir. Feodal beyler ranta ekonomi dışı zorlamalar yoluyla el koyarlar. Buna karşılık kapitalist toprak rantı, meta-para ilişkilerinden yararlanılarak sözleşme temeli üzerinde gerçekleştirilir. Kiracı kapitalist büyük toprak sahibiyle bir kira sözleşmesi imzalar. Bunda rantın ödenişi tespit edilir. Burada doğrudan kişisel bağımlılığın iktisadî bakımdan geçerli biçimleri yoktur. Çıkarılacak sonuç, kapitalist toprak rantının özel meta üretimini şart koştuğu ve ona dayandığıdır. Buna karşılık feodal rant özünde doğal ekonomi ile bağlantılıdır. Tarihsel bir gelişme biçimi olarak parasal rant, doğal ekonominin çözülüşünü göstermektedir. Nihayet rantın yüksekliğinde hatırı sayılır farklar vardır. Feodal rant tüm artık ürünü kapsar ve kimi zaman bağımlı köylülerin gerekli ürününün bir kısmına da uzanır. Kapitalist toprak rantı artık değerin bir kısmını, yani ortalama kârın üzerinde kalan kısmı kapsar.

Toprak rantının her iki sosyo-ekonomik örneği —feodal rant ve kapitalist toprak rantı— de sömürü ilişkilerini nitelemekle birlikte, demek ki, aralarında dikkate değer birkaç fark bulunmaktadır. Bunlar üretim tarzının o zamanki özgül özünden ileri gelir ve aynı zamanda sözkonusu toplum biçimlerinin üretim ilişkilerinin çözümlenmesinde de büyük bir rol oynarlar.

KAPİTALİST TOPRAK RANTININ NEDENİ OLARAK İKİ KATLI TOPRAK TEKELİ

Toprak rantının varlığı, hem feodalizmde hem de kapitalizmde toprağın üretimdeki kullanılışına bağlıdır. Tarım üretiminde toprak başlıca üretim aracı olarak ortaya çıkar. Toprağın öbür üretim araçlarına (makinalar, hammaddeler, vb.) göre bir takım özellikleri vardır. Kapitalist toplumda toprak iki katlı bir toprak tekelinin konusudur. Toprakta hem **kapitalist toprak işletmesinin,** hem de **özel büyük toprak mülkiyetinin** tekeli vardır.

Kapitalist toprak işletmesi tekeli, «topraktaki mülkiyetin varlığından ve toprak sahipliğinin biçiminden tamamen bağımsız olarak toprağın kısıtlılığını, kapitalist çiftliklerce işgalini»[16] içerir. Bundan başka, tek tek toprak parçaları da verimliliklerine ve pazara yakınlığına göre birbirinden bir hayli farklıdır. Bu farklar uzunca bir süre devam edecektir. Farklı nitelikte, özellikle daha üstün iyilikte topraklar sınırlı ölçüde mevcuttur ve istenildiği kadar çoğaltılamazlar.

Böylece kapitalist toplumda toprağın genişliği kadar, farklı toprak kalitelerinin çeşidi de kısıtlıdır. Toprağın bu kısıtlılığı, her toprak parçasının bir işletme konusu olarak belirli bir tarım kapitalisti tarafından tekelleştirilmesine yol açar. Bu yüzden başka bir kapitalist aynı zamanda ser-

mayesini bu toprağa yatıramaz. Demek ki, birçok tarım kapitalisti sermayelerini daha kötü topraklara yatırarak, toplumda tarım ürünlerine olan ödeme gücüne sahip talebi* karşılamaya çalışacaklardır.

Bu kapitalist işletme tekelinin yanında toprak üzerinde özel mülkiyet tekeli de varlığını sürdürür. Toprak, büyük özel toprak sahiplerinin, öncelikle feodalizmden gelme toprak sahipleri sınıfının mülkiyetinin konusudur. Ya da ABD'de olduğu gibi, kapitalist gelişmenin ilerlemesiyle toprakta özel mülkiyetler oluşur. Daha önceden başka bir yerde belirtildiği gibi, toprak sahipleri çoğu kez toprağı dolaysız tarım üreticilerine kiralarlar. Bu halde, toprak sahibi özel toprak mülkiyetinin tekelini gerçekleştirirken, kiracı kapitalist de kapitalist toprak işletmesinin tekelini elinde tutar.

Kapitalist toprak mülkiyetinin her iki türü de birbirinden sıkıca ayırdedilmelidir, çünkü kapitalist tarım için farklı önem ve etkiye sahiptirler. Bunda, örneğin Prusya Yunkerlerinde olduğu gibi, toprak sahiplerinin kendilerinin tarım üretimini yürütmeleri de birşey değiştirmez. Bu durumda kapitalist toprak tekelinin her iki türü bir elde toplanmış olur.

Kapitalist toprak işlenmesindeki tekel, kapitalist tarım üretiminden ortaya çıkar, çünkü bu, toprağın kısıtlılığına bağlıdır. Bunun da anlamı, tarımın başlıca üretim aracı olan toprağın insan emeğince yaratılamayıp ve istenildiğince yeniden üretilememesidir. Yeni toprakların açılması da bu gerçeği değiştirmez. Bu halde işleme tekeli sadece yeni bir düzeyde gerçekleşmiş, ancak varlığını da sürdürmüş olur. **Toprağı işleme tekeli topraktaki mülkiyetin biçimlerinden bağımsız olarak vardır.**

---

* Odeme gücüne sahip talep, cebinde parası olan kişinin talebi.

Buna karşılık özel toprak mülkiyetindeki tekel, toprağın özel mülkiyette olması ön koşulunu gerektirir. Tüm kapitalist ülkelerde bulunmasına rağmen bu tekel, kapitalizmin özünden ileri gelen bir görüngü değildir. Tam aksine, kapitalist gelişmeyi engeller Bunun içindir ki, Lenin bunu «özel toprak mülkiyetinde kapitalist olmayan tekel» diye niteledi. «Bu özel mülkiyet hem cemaat (komün) toprağında, hem de millileştirilmiş toprakta varolabilecek kapitalist üretim tarzıyla bir ilgisi olmayan özel bir tekel yaratır.»[17] Karl Marx da bu konuda, kapitalist toplumda toprak sahibinin tamamen gereksiz olduğunu ve toprağın devlet mülkiyetine geçmesiyle kapitalist üretim tarzının amacına tümüyle ulaşılmış olacağını belirtti.

Kapitalizme yabancı olmasına ve gelişmesini engellemesine rağmen, burjuvazi bu tekeli ortadan kaldırmaz. Bütün kapitalist ülkelerde toprağın çok büyük bir kısmı özel mülkiyettedir ve az sayıda toprak sahibinin elinde toplanmıştır. Burjuvazinin toprağı millileştirmekten çekinişinin nedenlerine Marx işaret etmiştir: «Radikal burjuva... bundan ötürü teorik bakımdan özel toprak mülkiyetinin yadsınmasına geçer... Ancak pratikte cesareti eksik kalır, çünkü bir mülkiyet biçimine —çalışma koşullarında özel mülkiyetin bir biçimine— saldırı öbür bicim için de çok kaygılandırıcı olurdu. Ayrıca burjuva kendi kendisini bölgeleştirmiştir»[19] (yani kendisi de toprak sahibi olmuştur). Günümüze kadar bu etkenler daha da belirginleşmişlerdir.

Kapitalizmde iki katlı toprak tekelinin varlığı kapitalist toprak rantının nedenidir. Bu arada kapitalist toprak işlenişindeki tekel **diferansiyel rantın** oluşumunu belirlerken. özel toprak mülkiyetindeki tekel de **mutlak rantı** meydana çıkarır. Ama bu, bu tekelin kendiliğinden rant yaratacağı anlamına gelmediği gibi, toprağın da yaradılıştan rant sağlayacağı demek değildir. Toprak rantının öz maddesi hep nesneleşmiş insan emeğidir. Kapitalist toprak tekeli

sadece artık değerin (arasıra gerekli ürünün) bir bölümünün ranta dönüşmesini sağlar. Sadece bu ölçüde toprak tekeli kapitalist rantın nedenidir. Bundan dolayı Karl Marx, Kapital'in üçüncü cildinde rant sorunlarını işlediği altıncı bölümünün başına «Artık kârdan toprak rantına dönüşüm» başlığını koyar. Demek ki, rantın üretiminden söz edilmemekte.

Diferansiyel rant ve mutlak rant kapitalizmin başlıca rant türleridir. «Bu iki rant biçimidir sadece normal olanlar. Bunların dışında rant sadece asıl tekel fiyatına dayanabilir. Bu da, ne üretim fiyatınca ne de metaların değerince belirlenir. Alıcının gereksinmesi ile ödeme gücü tarafından tespit edilir...»[20] Bu görüngü tekel rantı olarak adlandırılır. Arasıra, özel olarak aranan tarım ürünlerine bu ürünlerin değerinin üzerinde kalan tekel fiyatlarının ödendiği yerde ortaya çıkar. Böyle bir durum, örneğin birkaç tarım üreticisinin çok aranan belirli şarap çeşitlerini sınırlı miktarlarda pazara sürüp orada tekel fiyatları gerçekleştirdiklerinde sözkonusudur.

Öbür iki rant biçiminden farklı olarak tekel rantının kaynağı tarım dışındadır. Tekel rantı sınırlı miktarlarda mevcut metalar için arz-talep koşullarına göre belirlendiğinden, burada ayrı olarak ele alınması gerekli değildir.

DİFERANSİYEL RANT

DİFERANSİYEL RANTIN ORTAYA ÇIKIŞI VE ÖZÜ

Kapitalist toprak işlenişindeki tekel, tarımda kapitalizmin birtakım iktisadî yasalarının somut görünüş biçimlerinde bir dizi değişikliğe yol açar. En önemli değişikliklerden biri, tarım ürünlerinin toplumsal değer büyüklüğünün özgül belirlenişidir. Sanayide değer büyüklüğü, her üretim birimi başına ortalama emek harcaması (c+v+m) ile düzenlenir. Ürünlerin çok büyük bir kısmını üreten üreticiler harcadıkları emekle değer büyüklüğünü belirlerler. Örneğin, dokuma sanayiindeki birkaç üretici giyecek üretirken giysi başına 150 liralık emek, öbürleri 200 liralık emek, daha başkaları da 250 liralık emek harcıyor ve meta üretiminin büyük bir kısmını ortadaki grup sağlıyorsa, değerin büyüklüğü 200 liradır. Bir bakıma bu büyüklük dengelenmiş aritmetik orta olarak ortaya çıkmaktadır. En çok emek harcayan grup toplam bireysel harcamasını kabul ettiremez ve metaların gerçekleşmesinde ziyan görür. Bu sürüp gittikçe rekabet mücadelesinde ya yıkım kaçınılmaz olur, ya da bu girişimciler kapitalist rasyonelleştirme ile sermaye harcamasını azaltmayı başarırlar. Tarımda toplumsal değer büyüklüğü başka türlü belirlenir.

Daha ilk bakışta şurası açıktır ki, burada toprak verimliliği üretimin yüksekliği ve üretkenlik üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Bütün öbür üretim koşulları (tarım tekniği, üretim düzenlemesi, işgücünün niteliği) eşit alındığında, birim toprak yüzeyi başına üretimin yüksekliği toprağın verimliliğine bağlıdır.

Hektar başına eşit sermaye avansı farklı miktarda tarım ürünlerine dağılır. Bunun sonucu, toprak verimli olduğu oranda, tarım ürünlerinin maliyet fiyatının düşmesidir. Bundan dolayı iyi topraklara sahip kapitalistler, kötü topraklara sahip kapitalistlerden daha ucuza üretim yaparlar. Toprak verimliliğinin insan emeğiyle önemli ölçüde iyileştirilebilmesine ve son kertede iktisadî koşullara bağlı olmasına rağmen, belirli bir zaman noktasında verimlilik, topraklara göre farklılık gösterir. Kısa dönemde de genel olarak değiştirilemez. Öyleyse herhangi bir anda daha iyi verimlilikte toprak parçaları sadece kısıtlı miktarda bulunur. Tarım ürünlerine olan (ödeme gücüne sahip) talebin karşılanması için daha kötü toprakların da işlenmesi gerekir. Ürün birimi başına maliyet fiyatı, örneğin bir ton buğdayda, elbette bu topraklarda daha yüksek olacaktır.

Maliyet fiyatı ortalama sermaye harcamalarıyla belirlendiğinde, bunun anlamı daha kötü topraklara sahip kapitalistlerin ortalama kârı gerçekleştirememeleri olurdu. Aynı tarım ürünleri aynı fiyata satıldıklarından, yüksek maliyet fiyatı ile satış fiyatı arasındaki fark, yani kâr daha az olacaktır. Kapitalistler daima koydukları sermaye üzerinden en azından ortalama kârı gerçekleştirme çabasında olduklarından, sermayelerini tarım sektöründen çekip başka alanlara kaydırmaları beklenirdi. Bunun sonucunda da pazarda tarım ürünleri eksikliği duyulur, bu yüzden de fiyatlar yükselirdi. Yükselen bu fiyatlarda kötü topraklara sahip tarım kapitalistleri de ortalama kârları gerçekleştirebilirlerdi.

Böylelikle tarım ürünlerinin maliyet fiyatı tüm tarım ürünlerinin dengeli aritmetik ortalaması olarck değil, daha çok görece en kötü topraklarda üretilen tarım ürünlerinin maliyet fiyatıyla ortaya çıkar. Genel koşul, bu ürünler için ödeme gücüne sahip bir talebin bulunmasıdır. Buna göre, sözkonusu edilen mutlak anlamda en kötü topraklar değil, ürünleri için ödeme gücüne sahip bir talebin hâlâ bulunduğu **görece** en kötü topraklardır. Bundan dolayıdır ki, görece en kötü toprak tarım ürünlerine karşı o anki talep koşullarınca belirlenir.

Toplumsal maliyet fiyatının bu oluşma mekanizmasına uygun olarak tarımdaki üretim fiyatı da görece en kötü topraklarda yetiştirilen tarımsal ürünlerin bireysel üretim fiyatıyla belirlenir. «Tarımsal ürünün üretim fiyatı, orta kalitede toprakların üretim koşullarınca değil, en kötü topraklarınkilerce belirlenir, çünkü iyi toprağın ürünü talebi tek başına karşılayamaz.»[21] Tarımda toplumsal maliyet fiyatının oluşmasındaki özgüllüğe dayanan üretim fiyatındaki bu belirlenişin sonucu, daha iyi toprakları işleten tarım kapitalistlerinin fazladan bir artık değeri gerçekleştirmeleridir.

Sanayide de daha iyi üretim koşullarında üretim yapan üreticiler ürünlerinin maliyet fiyatı toplumsal maliyet fiyatının altında olduğunda fazladan (ekstra) bir artık değer sağlarlar. Burada fazladan (ekstra) artık değerin sadece geçici bir niteliği vardır. Ancak tarımda önemli bir üretim koşulu meydana getiren toprak verimliliği arasındaki farklar görece daha sürekli olduğundan bu fazladan artık değer daha uzun bir süre devam eder.

Daha iyi topraklara sahip üreticilerde ortaya çıkan ve toplumsal üretim fiyatının üzerinde kalan bu ek farklılaşmış gelir, kapitalist toprak işletilmesi koşullarında diferansiyel ranta dönüşür. Kapitalist toprak işlenişindeki tekel, bu tarımsal kaynaklı fazladan artık değerin toprak sa-

hiplerince elkonulan diferansiyel ranta dönüşmesine yol açar. «Bu [diferansiyel rant] her zaman, tekelleşmiş doğa gücünü emrinde bulunduran tekil sermayenin bireysel üretim fiyatı ile, sözü geçen üretim alanına yatırılan toplam sermayenin genel üretim fiyatı arasındaki farktan çıkar.»[22]

Özetlersek, diferansiyel rantın görece en kötü topraklardaki maliyet fiyatı ve toplumsal ortalama kâr tarafından oluşturulan toplumsal üretim fiyatı ile, daha iyi topraklardaki daha düşük bireysel üretim fiyatı artı toplumsal ortalama kâr arasındaki farkı ortaya serdiğini söyleyebiliriz.

Daha iyi topraklara sahip üreticilerin ek farklılaşmış gelirleri burjuva iktisatçılarının iddia ettikleri gibi doğrudan doğruya topraktan ileri gelmez. Daha iyi verimlilik, üretimle uğraşan işçilerin emeğinin daha yüksek üretkenliği için sadece doğal bir temeldir. «Doğa gücü fazla kârın kaynağı değil, emeğin olağandışı yükselen üretkenliğinin doğal temeli olduğu için onun da doğal temelidir.»[23]

Kapitalist toprak işlenişindeki tekel diferansiyel rantın oluşmasının nedeni olmakla birlikte, onun kaynağı **değildir.** Diferansiyel rantın kaynağı hep doğrudan üreticinin emeğinin ödenmemiş kısmıdır.

Diferansiyel rant hep toprağın farklı niteliğinden ötürü sermaye yatırımlarının farklı verimliliğine bağlıdır. Yeni tarımsal alanların ek olarak üretime açılmasıyla daha iyi, ya da daha kötü toprağın kazanılması birşey değiştirmez. Burjuva iktisatçılarının, örneğin David Ricardo'nun diferansiyel rantın daima daha kötü toprakların işlenmesini şart koştuğu yolundaki savları yanlıştır.

Yeni alanların ekilip biçilmesi sadece tek tek üretim alanlarındaki kaliteliliğin oranını birbirine göre değiştirir, ama toprakların birbirine göre daha iyi, ya da daha kötü oluşunu ortadan kaldırmaz. «Diferansiyel rant, toprak işleyişinin her seferinde veri olan gelişme kertesi için top-

rak türündeki veri doğal verimlilik farkından ortaya çıkar (burada toprağın konumunu hesaba katmıyoruz); en iyi toprakların kısıtlı miktarından ve aynı türde olmayan topraklara aynı ölçüde sermaye yatırılması durumundan kaynaklanır. Aynı türden olmayan topraklar aynı sermaye için farklı ürün verirler.»[24]

DİFERANSİYEL RANTIN BİÇİMLERİ

Diferansiyel rant ayrı biçimlerde ortaya çıkar. Farklı doğal verimliliğe ve toprağın pazara göre konumuna bağlı olan rant **Diferansiyel Rant I** olarak adlandırılır. Bu rant, tarımın yaygınlaştırılmasıyla ilişkilidir. Aynı toprak üzerinde birbirini izleyen sermaye yatırımlarının farklı verimliliğinden çıkan rant **Diferansiyel Rant II** olarak adlandırılır. Bu tür diferansiyel rant tarımsal üretimin yoğunlaştırılmasına dayanır.

Diferansiyel rantın bu iki türü arasında yakın bir ilinti vardır. Diferansiyel Rant I doğal toprak verimliliğine dayanırken, Diferansiyel Rant II insanlarca değiştirilen (iktisadî) toprak verimliliğine bağlıdır.

Diferansiyel Rant I

Diferansiyel Rant I tarihsel ve mantıksal açıdan temel biçimdir ve aynı zamanda diferansiyel rantın ortaya çıkış biçimidir. Daha önce anlatılan mekanizmaya göre oluşur ve bu arada iki biçimde gözükür. **Diferansiyel Rant I a** kapitalist toprak işlenişi tekeli temeli üzerinde toprağın farklı doğal verimlilikte oluvundan ortaya çıkar. Bu yüzden de verimlilik rantı adını alır.

Diferansiyel rantın oluşum mekanizmasına göre, görece kötü topraklardan gelen tarımsal ürünlerin bireysel üretim fiyatı toplumsal üretim fiyatını ayarlar. Daha iyi

topraklarda üretim fiyatları daha yüksek emek üretkenliğinden ötürü daha düşüktür. Buna göre diferansiyel rant Ia özünde, tarımsal ürünlerin görece daha kötü topraklardaki maliyet fiyatı tarafından belirlenen toplumsal üretim fiyatı ile daha iyi topraklardaki daha düşük maliyet fiyatlarından dolayı daha düşük olan bireysel üretim fiyatları arasındaki farktır. Bu arada diferansiyel rantın yüksekliği işlenen toprakların farklı verimlilik kertesine bağlıdır.

Tarım ürünlerinin maliyet fiyatı yalnızca toprakların farklı verimliliğince farklılaştırılmaz, pazara karşı konum da büyük bir rol oynar. Çünkü malların sürümü için gerekli ulaşım giderleri de maliyet fiyatına girerler. Tüketici merkezlerine yakın olan tarım üreticileri ulaşıma daha az para harcayacaklarından, bir üstünlüğe sahiptirler. Pazara daha uzakta kalan üreticilerin ürünleri de ödeme gücüne sahip talebi karşılayabilmek için gerektiğinden, bu üreticilerin giderleri toplumsal ulaşım harcamasını belirler.

Pazara yakınlık bakımından daha elverişli durumdaki üreticiler böylelikle ek bir gelir sağlarlar. Bu gelir, kapitalist toprak işlenişi tekeli koşulları altında diferansiyel rant Ib'ye dönüşür. Bu, üreticilerin pazara göre farklı konumuna bağlı olduğundan, buna **konum rantı** da denir. Diferansiyel rant Ib öyleyse, maliyet fiyatının öğesi olarak toplumsal ulaşım harcamasını belirleyen ve pazara göre en elverişsiz konumdaki üreticilerin tarım ürünlerinin ulaşım maliyetiyle, pazara en yakın olanların ulaşım giderlerinin arasında ortaya çıkan farktır. Pazara yakın olanlar fazladan (ekstra) kâr sağlarlar.

Diferansiyel rant Ib'nin yüksekliği kapitalizmde herşeyden önce ulaşım sisteminin gelişmesi ve sanayi ile tarımın bölgelere yayılışıyla büyük tüketici merkezlerinin yaratılması tarafından etkilenir. Pratikte bu iki biçim fark-

lı yoldan birbirlerine kaynaşırlar. Böylelikle çok çeşitli bileşimler çıkar. Örneğin, iyi toprak çok elverişsiz yerde olabilir, buna karşılık kötüsü de çok elverişli yerde bulunabilir. Bu, tarımsal alanların gelişmesi için büyük önem taşır. «Ayrıca şurası da açıktır ki, diferansiyel rantın bu iki farklı nedeni, verimlilik ve konumun aksi yönlerde işleyebilir olmasındandır. Bir toprak parçası çok iyi yerde ve çok az verimli olabilir ya da bunun tersi. Bu durum önemlidir, çünkü veri bir ülkenin toprağının ekime açılmasında neden, iyi topraktan kötüsüne olduğu kadar, tersi yönde de ilerlenebileceğini bize açıklar.»[25]

Farklı kombinasyonlara (bileşimlere) bakılmadan geçerli olan, tarımsal ürünlerin toplumsal üretim fiyatının belirli alanlardaki maliyet fiyatı artı ortalama kâr tarafından belirlendiğidir. Bu alanlarda toplumsal ortalama üretim koşullarında düşük verimlilik ve pazara daha uzak konumda oluş yüzünden maliyet fiyatları görece en yüksektir. Genel ön koşul, bu ürünler için ödeme gücüne sahip bir talebin bulunmasıdır. En verimli ve en elverişli konumdaki topraklarda üretilen ürünlerin daha düşük bireysel üretim fiyatları ile aradaki fark kapitalist toprak işlenişi tekeli koşulları altında diferansiyel rant I'i oluşturur.

Diferansiyel rant II

Tarım ürünlerindeki artış başlıca iki yoldan meydana gelebilir: Ekim alanlarının genişletilmesi ile yaygınlaştırıcı (ekstansif) yoldan ve daha çok makina ve gübre kullanarak tarım üretimini yoğunlaştırıcı (entansif) yoldan.

Diferansiyel rant I tarımın yaygınlaştırılmasına bağlıyken, diferansiyel rant II yoğunlaştırılmasıyla ilintilidir. Yaygınlaştırma ve yoğunlaştırma genel olarak iki tarih-

sel tarım aşamasını nitelendirirler ve bu aşamalarda yaygınlaştırma yoğunlaştırmadan önce gelir.

Örneğin ABD'de tarım üretimi bu yüzyılın başlarına kadar yaygınlaşarak gelişti, çünkü ortada yeterince yeni işlenecek alan bulunmaktaydı. 1930'lardan bu yana bu gelişme büyük ölçüde yoğunlaştırıcı yoldan olmaktadır. Başka kapitalist ülkelerde bu yoğunlaşma toprağın kısıtlılığından ötürü daha önceden başlamıştı. Bugün kapitalist ülkelerin birçoğunda tarımsal gelişmenin belirgin türü yoğunlaştırıcı olanıdır.

Tarımın yoğunlaştırılması aynı toprak parçası üzerinde ek sermaye yatırımlarının yapılmasıdır. Daha çok makina hizmete sokulmakta, daha çok suni gübre kullanılmakta, daha iyi türler yetiştirilmekte ve buna benzer bir sürü tedbir uygulanmaktadır. Böylece toprağın verimliliği yükselmektedir. Toprağın doğal verimliliğinden ayırdetmek için Karl Marx buna toprağın **iktisadî** verimliliği adını verir.

Bu, bu toprak verimliliğinin esas olarak toplumsal ilişkilere bağlı olduğu anlamına gelir. Tarımdaki iş aracı olan toprağın özgül bir özelliğidir bu. Üretimde kullanılmalarıyl ayıpranış aşınan bütün öbür iş araçlarından farklı olarak toprak kullanım değerini muhafaza eder, hatta doğru kullanmakla daha da iyileştirilebilir. Toprak verimliliğinin yoğunlaştırma ile yükseltilebileceği, genel olarak kabul edilen ve pratikte ispatlanan bir gerçektir. Bunun temeli aynı toprak parçası üzerinde ek sermaye yatırımlarıdır.

Birbirini izleyen tek tek sermaye yatırımlarının verimliliği birbirinden farklıdır. «... daha düşük üretkenlikte, rant getirmeyen, ama üretim fiyatını ayarlayan toprağa değil de, daha yüksek üretkenlikte aynı toprağa yatırılan ve birbirlerini izleyen sermaye birimlerinin farklı diferansiyel üretkenliği temeli üzerinde»[26] difransiyel rant II ortaya çıkar.

Daha iyi topraklara ek sermaye yatırımları sonucunda göreli olarak en kötü topraklara yapılan aynı sermaye yatırımlarına kıyasla ek bir gelir doğar. Çünkü toplumsal maliyet fiyatı eskisi gibi yine görece en kötü topraklardan gelen tarım ürünlerinin maliyet fiyatı tarafından belirlenmektedir. Karl Marx, «Kapital» de toplumsal üretim fiyatının hareketine bağlı olarak diferansiyel rantın mümkün oluşumunun farklı çeşitlerini çözümlemiştir. Böylece toplumsal üretim fiyatı artan tarımsal üretime rağmen ek sermaye yatırımları yüzünden sabit kalabilir. Ama yükselebilir veya alçalabilir de. Örneğin, «ek sermaye yatırımlarının sağladığı fazla ürün, ihtiyacı karşılayıp, bundan ötürü daha düşük üretkenlikte A toprağının üretimi sevkedilecek ürünün hazırlanması için gereksiz olduğunda»[27] toplumsal üretim fiyatı düşer. Bu durumda bu A toprağından biraz daha iyi olan toprak toplumsal maliyet fiyatının tespiti bakımından görece en kötü toprak olur. Bu, toplumsal maliyet fiyatı biraz daha düşük olacak demektir.

Kapitalist ülkelerdeki uygulamada böylesi bir gelişme çok yaygındır. Özellikle son on yıllardaki yoğunlaşma birkaç emperyalist ülkede tarım üretiminin hatırı sayılır ölçüde ödeme gücüne sahip talebin sınırları dışına taşmasına yol açmıştır. ABD'de bu bütün açıklığıyla görülmektedir. Aşırı yükselen tarım üretimini kısmak için 1955'den 1970'e kadar tarımsal kullanım alanı 20 milyon hektar kadar daraltılmıştır. Ancak şu belirtilmeli: ekim alanının bu daraltılışı çok karmaşık ve çelişkili bir süreç olup, uzun süredir devam eden bir tarım bunalımı ve tekelci devletin tarım pazarını düzenlemesi gibi, köklere inen süreçlere bağımlıdır. Bu sorunlar tekelci devlet kapitalizmi le alınırken ortaya serilecektir.

Tek tek çeşitli görünüşlerinden bağımsız olarak diferansiyel rant II, her halde aynı toprak üzerinde birbirini

izleyen sermaye yatırımlarından (yoğunlaştırma) çıkan ve toplumsal ve bireysel üretim fiyatı arasındaki farka dayanan ek bir gelirdir. Toplumsal üretim fiyatı burada da görece en kötü topraktaki üretim fiyatınca belirlenir. Bireysel üretim fiyatı ek sermaye yatırımının maliyet fiyatına bağlıdır.

Diferansiyel rantın iki biçimi arasındaki karşılıklı ilişkiler

Diferansiyel rantın iki biçimi yakın bir karşılıklı ilişki içindedir. Çok genel olarak söylenebilir ki, «diferansiyel rant I kendisinden yola çıkılan tarihsel temeldir. Öte yandan diferansiyel rant II her verili anda sadece, yine diferansiyel rant I'in alacalı temelini oluşturan bir alanda ortaya çıkar.»[28] Karl Marx bu yüzden diferansiyel rant II'de sadece diferansiyel rant I'in farklı bir ifadesini görür. Bundan diferansiyel rant I'in tarihçe ve mantıkça diferansiyel rant II'den önce geldiği sonucu çıkar. Ancak bu, sonuncunun birinciyi nöbetten aldığı anlamına gelmez. Diferansiyel rant II ile birlikte diferansiyel rant I'de varlığını sürdürür. Çünkü tarımın ek sermaye yatırımlarıyla yoğunlaştırılmasına rağmen her seferinde hep verimlilik ve konum bakımından farklı iyilikte topraklar işlenmektedir. Bundan kalkarak, her iki diferansiyel rant biçiminin hem ortak oldukları hem de ayrıldıkları noktalar belirtilmelidir.

Önce ortak özelliklere bakalım. İlk ortak niteliklerden biri, iki biçimin de kapitalist toprak işlenişi tekelinden doğmasıdır. Böylece tarım ürünlerinin toplumsal üretim fiyatı, görece en kötü topraklardaki bireysel üretim fiyatınca belirlenir.

Bundan bir başka ortak nokta daha çıkar. O da diferansiyel rantın yüksekliğinin hep toplumsal ve bireysel üretim fiyatı arasındaki farkı meydana getirdiğidir. Fark, diferansiyel rant I'de doğal olarak iyi olan topraklara bağ-

lı olan bireysel üretim fiyatının, diferansiyel rant II'de ek sermaye yatırımlarıyla ilintili bulunuşudur.

Son olarak önemli bir ortak özellik de, tarım işçilerince yaratılan fazladan (ekstra, aşırı) artık değerin diferansiyel rantın her iki biçiminin de genel kaynağı oluşudur. Rantı, ne toprak ne de ek sermaye yatırımları yaratırlar, onu yaratan sadece tarım işçilerinin artık emeğidir. Farklı toprak verimliliği diferansiyel rantın sadece doğal bir ön koşuludur, ama hiçbir zaman kaynağı değildir. «Ama nedir rant kapitalist toplumda? Hiçbir şekilde doğrudan doğruya topraktan sağlanan bir gelir değildir. O, ortalama kâr sermaye tarafından alındıktan sonra artık değerden geriye kalan kısımdır. Bunun anlamı, rantın tarımda ücretli emeği şart koşmasıdır.»[29]

Daha iyi bir toprak verimliliği veya ek sermaye yatırımları sadece toprak işçisinin daha yüksek bir üretkenliğini sağlar. Böylece fazladan bir artık değer mümkün olur. Bundan dolayıdır ki, toprak sahipleri tarafından elkonulan diferansiyel rant özünde daima ödenmemiş artık emektir. Bu, toprak sahipleriyle toprak işçileri arasındaki derin sınıfsal uzlaşmazlığın temelidir.

Bu ortak noktalar yanında iki diferansiyel rant biçimi arasında birkaç fark daha vardır.

İlk fark, diferansiyel rant I'in özellikle tarımın yaygınlaştırılmasıyla, diferansiyel rant II'nin ise tarımsal üretimin yoğunlaştırılmasıyla bağlantılı oluşudur. Bu arada ilki varlığını sürdürür. Demek ki, diferansiyel rant II diferansiyel rant I'in varlığını şart koşarken, birinci rantın diferansiyel rant II ile mutlaka bir bağı yoktur.

Diferansiyel rantın iki ayrı biçimi arasında bir başka fark, toprak sahipleri tarafından dolaysız gerçekleştirilişleriyle ilgilidir.

Toprağını kiracı-girişimci kapitaliste kiralamış olan toprak sahibi diferansiyel rant I'e tümüyle elkoyar. Bu, ki-

ra sözleşmesinde saptanmıştır. Buna karşılık diferansiyel rant II'nin bir kısmını kimi zaman geçici olarak kiracı kapitalist de eline geçirebilir. Genel olarak kira sözleşmeleri uzunca bir süre için yapılırlar ve bunlarda sabit bir kira bedeli saptanmıştır. Bu süre içinde birbirini izleyen sermaye yatırımlarının getirdiği ek geliri kiracı kapitalist alır. Ancak kira sözleşmesinin sona ermesiyle bu gelir yeni kira bedline dahil edilir. Bundan dolayı toprak sahipleriyle kiracı kapitalistler arasında öncelikle kiralama süresi üzerinde önemli çıkar karşıtlıkları belirir. Kiracı kapitalist uzun kiralama sürelerinden yana çıkarken, toprak sahibi bunları kısa tutmaya çalışır. Bu karşıtlıkların tarımın ve tarım işçilerinin durumu üzerinde önemli etkileri vardır.

Son bir fark da, diferansiyel rant I'in sadece verimlilik ve konum bakımından daha iyi topraklarda meydana gelişidir. Görece en kötü toprak diferansiyel rant I'e olanak vermez. Diferansiyel rant II tarım üretimince tüm topraklarda gerçekleştirilebilir. En kötü toprak bile diferansiyel rant II'yi sağlayabilir. Bunun için yapılan ek sermaye yatırımları yaygın tarımda toplumsal maliyet fiyatını belirleyen yatırımlardan daha üretken olmalıdır.

Özetlersek, diferansiyel rant kapitalist tarımın önemli bir sosyo-ekonomik kategorisidir. Kapitalist tarım ilişkilerinin bir kenara itilemeyecek bir öğesidir.

MUTLAK RANT

MUTLAK RANTIN ORTAYA ÇIKIŞI VE ÖZÜ

Diferansiyel rantı ele alırken (en kötü topraklarda diferansiyel rant II'nin oluşumunun mümkün istisnai hallerinden bağımsız olarak) görece en kötü topraklarda tarım üretiminin diferansiyel ranta imkân vermediğini varsaymıştık. Böylece toprak sahipliğinin burada kendini nasıl gerçekleştirdiği sorusu ortaya çıkıyor. «Toprak sahibinin, yatırılan sermayeye sadece ortalama kârı veren o en kötü ve en elverişsiz durumdaki toprağı sömürme iznini **yok pahasına** çiftçiye vermesi beklenebilir mi? Elbette hayır... Toprak mülkiyeti bir tekeldir ve bu tekele dayanarak toprak sahibi çiftçiden bu toprak için de ödeme isteyecektir.»[30]

Karl Marx toprak üzerinde salt hukukî mülkiyetin sahibine rant sağlamadığını belirtmişti. «Ancak ekonomik durumlar ona, ister asıl tarımda kullanılsın, ister inşaat gibi başka üretim amaçları için kullanılsın, bir artık getirecek şekilde değerlendirmeye izin verinceye kadar toprağını sömürüden uzak tutma gücünü verir.»[31]

Bilindiği gibi pratikte nüfusun artmasıyla tarım ürünlerine karşı giderek artan bir talep doğar. Bu talep sabit

veya yavaş artan tarım üretiminde pazar fiyatlarını üretim fiyatının üstüne çıkarır. Bu, kiracı-girişimci kapitalistlerin kötü toprakları da kiralamasına ve ortalama kârı sağlamalarına rağmen toprak sahibine bir kira bedeli ödeyebilmelerini mümkün kılar. Bu, diferansiyel üretkenlikten bağımsız olarak ortaya çıktığından, toprak sahibine yapılan bu ödemeye Karl Marx **mutlak rant** adını verir. **Demek ki mutlak rant özel toprak mülkiyetindeki tekele ayrılmaz bir biçimde bağlıdır; bu onun nedenidir.** Bundan zorunlu olarak, mutlak rantın tarım fiyatlarının toplumsal üretim fiyatının üstüne çıkması ile doğduğu sonucu çıkar. Çünkü kiracı kapitalist en azından ortalama kârı sağlamadan sermayesini tarıma yatırmazken, toprak sahibi en kötü toprağı bile sadece bedel karşılığında kiralar. Tarım ürünlerinin pazar fiyatları üretim fiyatlarının üstüne çıkar. Böylesi olanaklar arzı aşan bir talep sayesinde sanayide de vardır. Rekabet mücadelesiyle fiyatlar üretim fiyatının çevresinde dalgalanır. Bu, örneğin elverişli fiyatlarla özendirilen kapitalistlerin üretimi genişletmeleri ve böylece arzla talebin birbirine yaklaşması sonucunda ortaya çıkabilir. Üretim fiyatının üzerindeki fazladan kâr ortadan kalkar. «Toprak mülkiyeti... bu eşitlenmeyi toprağa yatırılmış sermayeler için engeller ve artık değerin aksi halde genel kâr oranının eşitlenmesine girecek olan kısmını ele geçirir.»[32] Karl Marx mutlak rantın özünü burada görür.

Bu yönden özel toprak mülkiyetindeki tekel, mutlak rantın bedeli olarak ortaya çıkar. Onu doğrudan doğruya yaratmaz, aksine artık değerin bir kısmının mutlak ranta dönüşerek toprak sahiplerince el konulmasına yol açar. Burada dikkat edilecek olan sadece en kötü toprakların sahiplerinin bu mutlak rantı sağlamadıkları, aksine topraklarını kiralayan tüm özel toprak sahiplerinin bu mutlak rantı gerçekleştirdikleridir.

Mutlak rantın doğuşundaki bu özgünlük onun kaynağının nerede olduğu sorusunu ortaya atar. Özünde söz konusu olan şu sorundur: Mutlak rant (bir tekel fiyatı anlamında) basit bir fiyat yükselmesi midir, yoksa değerin bir öğesi midir? Karl Marx bu sorunu kendi değer ve artık değer teorisinin denek taşlarından biri olarak almıştır.

Ricardo bu sorunu çözememiş ve mutlak rantın varlığını inkâr etmiştir. «Değer yasasını zedelemeden **teorik olarak** ispatlıyacağım tek şey, mutlak rantın **mümkün olmasıdır.**»[33] Karl Marx bu soruyu dahice yanıtladı. Bunun temeli kendi üretim fiyatı teorisi, yani «Bir metanın üretim fiyatının hiçbir şekilde değeriyle özdeş olmadığını»[34] bilmesidir.

Karl Marx, tarımın kapitalizmde sanayie göre gelişmekte geri kaldığı yolundaki açık gerçeği genelleştirmiştir. Bu geri kalışın görünüş biçimlerinden biri, sanayi ile karşılaştırıldığında tarımdaki sermayenin organik bileşiminin daha düşük oluşudur. Bunun sonucu, değişken sermayenin yüksek payından ötürü ürün başına görece daha yüksek bir yeni değer yaratılmasıdır. Tarım ürünlerinin değeri bu yüzden genel olarak, sanayi tarafından belirlenen toplumsal üretim fiyatının üzerinde kalır.

Serbest rekabet koşullarında bu artık değer, ortalama kâr oranının eşitlenmesine girerdi. «Oysa özel toprak mülkiyetindeki tekel, bu fazlanın tamamen kârın eşitlenmesi sürecine gitmesini engeller ve mutlak rant bu fazladan alınır.»[35]

Böylece özel toprak mülkiyetindeki tekel, tarımdaki sermayenin düşük organik bileşimi varsayılırsa, tarımsal ürünlerin üretim fiyatına satılmasını engeller. Bu ürünler daha çok üretim fiyatının üzerinde kalan değere yaklaşık bir fiyattan gerçekleştirilirler. Bununla mutlak rant, değer

yasasını zedelemiş olmaz, aksine onunla bir uyum içindedir.

Mutlak rantın nedenlerinin ve kaynaklarının çözümlenişinde yaygın bir sürü yanlış anlama vardır. Pek de seyrek olmayarak bu konu üzerine yazılanlarda mutlak rantın nedeninin özel toprak mülkiyetindeki tekelin yanında, tarımdaki sermayenin düşük organik bileşimi olduğu okunur. Böyle bir anlayışı ne Karl Marx ne V. İ. Lenin savunmuşlardır. Marksizm - Leninizmin klasikleri mutlak rantın nedeninin özel toprak mülkiyetindeki tekel olduğunu hep vurgulamışlardır. Lenin şunu açıklıkla ve önemle belirtir: «Marx'a göre mutlak rantın tarım sermayesinin düşük organik bileşimi sayesinde ortaya çıktığı doğru değildir. Mutlak rant topraktaki özel mülkiyetten ileri gelir.»[36] Buna karşılık tarımdaki sermayenin düşük organik bileşimi mutlak rantın kaynağıyla ilintilidir. Mutlak rantın nedeni ile kaynağı birbirinden ayrı tutulacaktır.

Son olarak mutlak rantın tekel rantından sınırlanması gerektiği söylenmelidir. Bilindiği gibi tekel rantı özgül tarım fiyatları için yüksek tekel fiyatlarının bulunuşu sonucunda meydana gelir. Buna göre nedeni bir tekel fiyatıdır.

Buna karşılık mutlak rant, fiyatın, değerin üstüne yükselmesinden doğmaz. Aksine fiyatın, değerine satış temeli üzerinde tarım ürünlerinin üretim fiyatının üstüne yükselmesi, özel toprak mülkiyetindeki tekelin bir sonucudur. Tekel rantı, eşit olmayanlar arası bir mübadele ile ilgilidir.

MUTLAK RANT VE TOPRAĞIN MİLLİLEŞTİRİLMESİ

Önceden belirtildiği gibi, özel toprak mülkiyetindeki tekel aslında kapitalizme yabancı bir tekeldir. Bütün ka-

pitalist ülkelerde olmasına rağmen kapitalist tarımın varlığı mutlaka zorunlu değildir. V. İ. Lenin «özel toprak mülkiyetinde kapitalist olmayan tekelden» bahseder.[37] Bu tekel bundan ötürü ilke olarak kapitalizm içinde de aşılabilir. Bu, toprağı millileştirmekle mümkündür. «Millileştirme bütün toprakların devlet mülkiyetine devredilmesidir. Mülkiyet, rant üzerinde hak demektir ve toprağın devlet gücü tarafından mülk edinilmesi ve kullanılması üzerine bütün devlet için geçerli genel kuralların saptanması anlamına gelir.»[38] Böylelikle kapitalizmde toprağın millileştirilmesi, kapitalist devletin toprağın sahibi haline gelip bunu çiftçilerin kullanımına vermesi anlamına gelir.

Toprağın millileştirilmesi özel toprak mülkiyeti tekelini ortadan kaldırdığından, bununla mutlak rantın nedeni de ortadan kalkacaktır. Mutlak rantın varlığı artık sona erer. Buna karşılık kapitalist toprak işlenişindeki tekel sürdüğünden, diferansiyel rant varlığını korur. Ancak diferansiyel rantı bundan böyle devlet gerçekleştirir. Bundan dolayı Lenin toprağın millileştirilmesinin özünde bu rantın devlete devredilmesi anlamına geldiğini belirtmişti. Bundan çıkan, mutlak rantın sadece özel toprak mülkiyetinde tekelin hüküm sürdüğü yerde varolduğu, ama diferansiyel rantın zorunlu olarak her kapitalist tarıma özgü olduğudur.

Millileştirmenin bu rolü onun sosyal karakterini de belirler. O, özünde «meta üreten, kapitalist toplumun bir kategorisidir», «bir burjuva tedbiridir».[39] Çünkü özel toprak mülkiyeti ve bunun tekelinden çıkan mutlak rant tarımda kapitalizmin gelişmesini engellemektedir. Toprağın millileştirilmesi kapitalizmde tarımın gelişmesi için «ideal koşullar» yaratırdı. Bundan dolayı o, bir burjuva devrimi tedbiridir. Toprağın millileştirilmesini kapitalizmin temellerine yönelen bir saldırı olarak almak, işin özünü yanlış bellemek olur. Bu millileştirme kapitalist üretim tarzının

temellerine —üretim araçlarının kapitalistlerin elinde toplanması ve iki kez özgür ücretli işçinin varlığına— hiçbir şekilde dokunmaz.

Toprağın millileştirilmesinin bu şekilde bir burjuva devriminin tedbiri olarak nitelendirilmesinden şu zorunlu soru ortaya çıkar: niçin burjuvazi politik iktidarı ele geçirdikten sonra millileştirmeye girişmemektedir? Çünkü şimdiye kadar hiçbir kapitalist ülkede toprağın baştan sona millileştirilmesine girişilmemiştir.

Daha önce başka yerde belirtildiği üzere, bunun herşeyden önce iki nedeni vardır. Bir neden, burjuvazinin özel mülkiyetin herhangi bir biçimine saldırmaktan çekinmesidir. «Radikal burjuva özel toprak mülkiyetine el atma **yürekliliğini gösteremez,** çünkü her türlü özel mülkiyete bir sosyalist saldırıdan, yani bir sosyalist devrimden çekinmektedir.»[40]

İktidarının dayanağını oluşturduğu için burjuvazi özel mülkiyeti el sürülemez bir kutsal nesne haline getirmiştir. Buna özel toprak mülkiyetini de dahil eder. Burjuvazi ne kadar gericileşirse, özel mülkiyeti o kadar dirençle savunur. Günümüzde sosyalizmin hızla ilerleyişi karşısında burjuvazi kapitalist mülkiyetin herhangi bir şekline saldırıdan daha da çok korkmaktadır. Toprağın millileştirilmesine karşı olumsuz tavrın bir başka nedeni, burjuvazinin etkili temsilcilerinin kendilerinin toprak sahibi haline gelmeleri gerçeğidir. Federal Almanya'da birçok tekelci burjuva geniş çiftliklere sahiptir. ABD'de daha 1954'de 57,5 milyon dönüm toprak kapitalist şirketlere aitti. Bu yüzden de «millileştirme lehine burjuvazinin gerçek bir **toplumsal** hareketi **olamaz,**»[41] diyordu Lenin.

Demek ki, burjuva demokratik içerikte başka tedbirler gibi, toprağın millileştirilmesi de, zafere ulaşan işçi sınıfının görevi olacaktır. Ama bunu hemen yapmak gerekli değildir. Daha Lenin bunun o zamanki koşullara ve her-

şeyden önce köylülerin özel toprak mülkiyetine karşı tavrına bağlı olduğuna işaret etmişti.

Sovyetler Birliğinde toprağın millileştirilmesi Büyük Sosyalist Ekim Devriminden hemen sonra «Toprak Kararnamesi» ile gerçekleştirilmiş, toprak, köylülerin kullanımına verilmiştir. Başka sosyalist ülkelerde özel toprak mülkiyeti yine yıkılmış, ancak toprak (devlet çiftlikleri için ayrılan topraklar dışında), köylülere özel mülkiyet olarak verilmiştir. Bu, işçi sınıfı ile emekçi köylüler arasındaki ittifakı sağlamlaştırmak için önemli bir tedbirdi. Buna rağmen burada da tarımın sosyalist biçimlendirilmesi, başarıyla gelişebildi.

MADENCİLİK RANTI VE ARSA RANTI

Rant ilişkileri kapitalizm içinde sadece tarımda gelişmez. «Doğa güçlerinin tekelleştirilebildiği ve onları kullanan sanayiciye bir artık kâr sağladıkları her yerde, ister bir çavlan ya da zengin bir maden olsun, ister balığı bol bir su, ya da yeri iyi bir arsa olsun, ünvanıyla yerkürenin herhangi bir parçasında bu doğa nesnelerinin sahibi olarak mühürlenen kişi, bu artık kârı, işleyen sermayeden rant biçiminde koparır.»[42]

Tarımsal toprak rantının yanısıra bir madencilik rantı ve arsa rantı bulunur. Tarımsal olmayan bu rant türlerinin oluşumu özünde tarımsal toprak rantındaki yasallıkları izler. Sadece görünüş biçimlerinde birkaç özellik ortaya çıkar.

MADENCİLİK RANTI

Tarımda olduğu gibi madencilik alanında da, toprakaltı zenginliklerinde bir kapitalist kullanım tekeli doğar. Doğal jeolojik koşullar yüzünden madenlerin kazançlılık durumu birbirinden farklıdır. Aynı zamanda toprakaltı zenginlikleri farklı verimlilikte ve kısıtlı bulunur. Bunların so-

nucu, yeraltı zenginliklerinin çıkarılışında maliyet fiyatları farklıdır. Zengin yeraltı servetleri elverişli jeolojik durumda olunca buralara yatırılan sermaye, daha verimsiz ve elverişsiz yerlere yatırılan sermayeye göre daha yüksek üretkenlik sağlarlar. Toplumsal maliyet fiyatı şimdi ortalama sermaye harcamaları tarafından değil, ödeme yeteneğine sahip talep varsayımı altında, görece elverişsiz koşullarda maden çıkarılan maden ocaklarındaki sermaye harcamaları tarafından belirlenir. Böylelikle ortaya görece sürekli olan, bir fazladan kâr çıkar. Bu, diferansiyel rantın maddî özünü oluşturur. Madencilik diferansiyel rantı, toplumsal üretim fiyatını belirleyen, görece elverişsiz maden çıkarma koşullarındaki maden ocaklarının üretim fiyatı ile daha iyi maden çıkarma koşullarına sahip maden ocaklarındaki bireysel düşük üretim fiyatları arasındaki farktan meydana gelir. Maliyet fiyatının yüksekliğindeki farklılaşma nedenlerine uygun olarak, madencilik diferansiyel rantı da farklı biçimlerde ortaya çıkar.[43]

Ocakların farklı verimliliğine bağlı olarak madencilik diferansiyel rantı Ia (verimlilik rantı) ortaya çıkar. Bu, herşeyden önce yatakların büyüklüğü ve jeolojik durumu, kullanılabilir mineral miktarı ve başka çeşitli etkenler tarafından etkilenir.

Madenin çıkarıldığı yerle pazarlandığı yer arasındaki farklı uzaklıklara göre madencilik diferansiyel rantı Ib ortaya çıkar. Çünkü ulaşım giderleri farklıdır. Kapitalist madencilikte diferansiyel rant II'de görülür. Ama bu, tarımsal diferansiyel ranta göre bazı özellikler gösterir. Madencilikte ek sermaye yatırımları doğal yeraltı zenginliklerini iyileştirilmesine yol açmaz, ama çıkarılış sırasındaki üretkenlik artırılır. Bunu izleyen işleme aşamalarında ek sermaye yatırımları hatırı sayılır bir rol oynarlar. Örneğin maden cevheri ergitme tesislerinin verimliliği maden çıkarmadaki sermaye yatırımlarının verimliliği için büyük önem

taşır. Madencilik diferansiyel rantı II, çıkarma ve ergitme teknolojisiyle maden ocaklarının sömürülüşünün buna bağlı yoğunluğundan ileri gelen üretim fiyatı farkları arasındaki farktan doğar.

Kapitalist madencilikte diferansiyel rantın yanı sıra mutlak rant da vardır. Bu da topraktaki özel mülkiyet tekelinden ortaya çıkar.

Özetlersek, «asıl madencilik rantı tarım rantı gibi belirlenir.»[44] Daha önce ifade edilen özellikler yanında madencilik rantının sadece ocağın işletilebildiği sürece gerçekleştirilebileceği de söylenmelidir. Buna göre kapitalist için, daima seçimine göre kısa, ya da uzun bir sürede gerçekleştirebileceği, zamanca kısıtlı bir artık kârdır. Buna karşılık tarımda genel olarak kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde zamanca kısıtsız bir rant gerçekleşmesi mümkündür. Çünkü toprak uygun kullanıldığında tükenmez.

ARSA RANTI

Kapitalist toplumda toprağın kısıtlılığı ve özel mülk sahiplerince işgal edilmesi yüzünden toprakta yapılara ayrılan yerde bir tekel gelişir. Sanayi ile nüfusun bir araya yığılması bu merkezlerde yapı toprağına artan bir talebe yol açar. Elverişli yerlerdeki arsaların sahipleri böylece yüksek bir konum rantı sağlarlar. Büyük kentlerde ve sanayi merkezlerinde inşaat alanları için olağanüstü kira bedelleri ve arsa fiyatları ortaya çıkar.

Arsa rantı, işçilerin daracık kiracı kışlalarında yığılmasının etmenlerinden biridir. İnşaat sahibi arsa rantını kiracıların sırtına yükler ve böylelikle kiralar yükselir.

Arsa rantında toprak mülkiyetindeki kapitalist tekelin asalaklığı olanca çarpıcılığıyla dile gelir. Arsa sahibi-

nin yeniden üretim sürecinde hiçbir gerekli rolü bulunmaz. Tek faaliyeti, «hiçbir katkıda bulunmadığı ve içinde hiçbir risk üstlenmediği toplumsal gelişmedeki ilerlemeyi sömürmektir.»[45] Toprak sahipleri bununla toplumdan, yani işçi sınıfından yüksek bir haraç istemektedirler. «Toplumun bir kısmı başkalarından dünyada oturabilmek hakkı için haraç istemektedir...»[46] Karl Marx aynı zamanda kapitalistlerin bunu, işçilerin ücret taleplerine karşı mücadelede baskı unsuru olarak kullandıklarına da dikkati çeker. Batı Almanya ve öbür emperyalist ülkelerdeki uygulamalar bunu bugün de açıkça göstermektedir.

Kapitalist arsa rantı öbür rant türlerinden farklı olarak birkaç özellik gösterir. İlkin herşeyden önce bir konum rantıdır. Verimliliğin hiçbir rolü yoktur. İkinci olarak niteliğini birçok durumda tekel fiyatının ağır basmasıyla kazanır. Bir tekel rantının karakter çizgilerini taşır.

Arsa rantı ve ona bağlı toprak spekülasyonu, işçi sınıfını soyup soğana çevirmek için kapitalist toplumda yaratılan «en şeytanca dümenlerden» biridir.

KAPİTALİST TOPRAK RANTININ GÖRÜNÜŞ BİÇİMLERİ

Kapitalist toplumun yüzeyinde toprak rantı doğrudan doğruya anlatılan türlerde değil, farklı görünüş biçimleriyle gözükür. Karl Marx bu bağlamda iktisadî ve pratik toprak rantı arasında bir ayrım yaptı ve ikincisinden herşeyden önce rantın gerçek görünüş biçimlerini anladı.

Pratik toprak rantı bu arada rantın yasaya uygun oluşumundan ileri gelmeyen az çok büyük yabancı unsurlar içerebilir. «Toprak rantının —yani kapitalist üretim tarzı temeli üzerinde toprak mülkiyetinin bağımsız, özgül iktisadî biçiminin— bilimsel çözümlemesi için onu tahrif eden ve bulanıklaştıran ilâvelerden arınmış ve bağımsız olarak gözlemek ne denli önemliyse, öte yandan toprak mülkiyetinin pratik etkilerinin anlaşılması ve toprak rantı kavramına ve tabiatına aykırı düşüp de yine de toprak rantının varoluş biçimi olarak gözüken bir sürü gerçeğe teorik bakış için de, içlerinden teorinin bu bulanmalarının doğduğu öğelerini tanıyıp bilmek de o denli önemlidir.»[47]

Toprak rantının başlıca görünüş biçimleri kira bedeli ve toprak fiyatıdır.

KAPİTALİZMDE KİRAYA VERME

Kapitalizmde pratik toprak rantının başlıca ve temel görünüş biçimi kiralamadır. «Tarımda kapitalist (ve yarı-

kapitalist) üretim tarzı için ayırdedici özellik nedir? Her yerde toprak kiralamanın gelişmesi,»[48] demekteydi Lenin, kiralamanın yayılması üzerine. Başka bir bağlam içinde de şunları diyordu: «Toprak kiralaması katıksız kapitalizm için, pazara en yetkin, bağımsız ve ideal uyum için toprak mülkiyetinden bile daha **rahat ve kolaydır.**. Toprak kiralama, **bütün** kapitalist ülkelerde toprak sahipliğinin en çeşitli biçimlerinde gelişmektedir.»[49] Bu, gerçekten de böyledir. Örneğin 1964'de ABD'de toprağın yüzde 42'si kiralık topraktı.[50] 1960'ların başında tarım işletmelerinin işletme alanı içinde kiralık toprağın payı İngiltere'de yüzde 60, Belçika'da yüzde 67,9, Hollanda'da yüzde 33,1 tutmaktaydı. Federal Almanya'da 1960'da tarımsal alanın yüzde 23,5'i kiralık topraktı. Fransa'da ise 1970/71 tarım sayımı sonuçlarına göre kiralık çiftlikler tarımsal ekim alanının yüzde 45,9'unu kaplamaktaydı.

Toprak rantının temel görünüş biçimi olarak toprak kiralamanın rolü, özel toprak sahipleri ile tarım kapitalistleri arasındaki iktisadî ilişkilerin, onun yoluyla ortaya çıkıp gerçekleşmesinden ileri gelir. Kiralama ile kiracı toprak sahibinin toprağını geçici olarak kullanma olanağına kavuşur. Buna karşılık bir kira bedeli öder. Toprak sahibi ile kiracı arasındaki ilişkiler bağlayıcı olarak kira sözleşmesinde saptanır. Bunda belirleyici noktalar kira süresi ve bedelidir. Kiralamayla toprak sahipleri ile kiracılar arasında rant ilişkileri doğar.

Kiralamanın kapitalist toprak rantının başlıca görünüş biçimi olmasına rağmen, kira bedeli ile toprak rantı hiçbir şekilde özdeş değildir. «Pratikte, kiracı tarafından toprak sahibine toprağı işleme izni için kira parası biçiminde ödenen herşey toprak rantı gibi gözükür.»[51] Aynı anda Karl Marx, kira parasının toprak rantının yabancı öğelerini de ihtiva edebileceğine de dikkati çekmektedir. Hatta, ki-

ra parası ödenişinin «asıl toprak rantının tamamen yokluğunda»[52] olup bitmesi de mümkündür.

Genel olarak kira bedeli, kiralamanın asıl öğesini meydana getiren toprak rantından daha büyük bir malî tutarı kapsar. Diferansiyel rant ve mutlak rantın yanı sıra kira bedeline genel olarak toprağa yatırılan sabit sermaye ve toprak sahibine ait yapılar için aşınma payları ve faiz de girer.

Toprak sahibinin güçlü bir pozisyonunda ortalama kârın bir kısmı da kira bedeline katılabilir. Bu şartlarda kiracı kapitalist bütün imkânlarıyla kârından bu azalışı hafifletmek için toprak işçilerinin ücretlerini düşürmeye çalışacaktır. Çoğu kez bundan ötürü toprak işçisinin ücretinin bir kısmı da kira bedelinin bir öğesi haline gelir. «Çok daha genel ve önemli bir gerçek asıl tarım işçisinin emek ücretinin düşürülmesidir. Ücret ortalama düzeyin altına indirilerek ücretinin bir kısmı işçiden alınıp kira bedelinin bir parçasını oluşturur ve toprak rantı maskesi altında işçi yerine toprak sahibinin cebine akar.»[53]

Ayrıca burada, kapitalizmde geçim durumları sanayi işçilerininkinin çok altında olan tarım işçilerinin özellikle ağır iktisadî durumunun nedenlerinden biri yatar. Kira bedelinin o anki yüksekliği son kertede kiracılarla toprak sahipleri arasındaki güç dengesiyle toprak rantı temeli üzerinde tespit edilir. Günümüz kapitalizminde kira bedeli tekelci devlet tedbirleriyle emperyalist devletlerin tarım siyaseti amaçlarına uygun olarak düzenlenir.

Kiralama kapitalizm içinde farklı biçim ve türlerde ortaya çıkar. Kapitalizmde kiralamanın rolünü doğru belirleyebilmek için onun rol ve gelişmesinin çözümlenmesinde bunlar hep dikkate alınmalıdır.

Örneğin bir kere **çiftlik kiralama** ile **üstüne kiralama** arasında ayrım yapılmalıdır. Çiftlik kiralamada kiracı tüm işletmeyi devralır, üstüne kiralamada kendi çiftliğine ek

olarak ayrıca toprak kiralar. Çiftlik kiralama özellikle tarım kapitalistleri için tipik bir durum iken, üstüne kiralayanlar çoğunlukla toprağı az köylüler olmaktadır. Buna göre çiftlik kiralama özellikle İngiltere'de yaygındır. Buna karşılık tarım kesiminde güçlü bir köylü yapısına sahip AET ülkelerinde üstüne kiralama ağır basmaktadır.

Kapitalizmde toprak kiralamanın rolü ve yaygınlığını değerlendirmede özellikle üstüne kiralamanın genişliği büyük önem taşır. Kiralanan toprağın tarımsal kullanım alanı içindeki payı doğrudan doğruya kiralama ilişkilerinin yaygınlığı üzerinde yeterince fikir vermeyebilir. Ne kadar tarım üreticisinin toprak kiraladığını bilmek de bir hayli önemlidir. Üstüne kiralama, kiralanan toprak yüzdesine bakarak anlaşılabilecek olandan çok daha fazla sayıda tarım üreticisinin kiralama ilişkilerine karışmasına yol açar. Federal Almanya'da 1960'da kiralanan topraklar tarımsal kullanım alanının yüzde 23,5'ini almaktaydı. Oysa aynı yıl üstüne kiralama yoluyla toprak kiralayan tarım üreticileri yüzde 52,8'i buluyordu.[54]

Güçlü bir köylülük yapısına sahip öbür ülkelerde toprak kiralayan tarım üreticilerinin yüzdesi yine aynı ölçüde yüksektir. Böylece toprak kiralama hem tarımdaki yeniden üretim sürecini hem de köylülerin büyük bir kısmının iktisadî durumunu hatırı sayılır ölçüde etkilemektedir.

Kiralamanın doğru değerlendirilmesi için onun sosyo-ekonomik karakterine göre ayırdedilmesi daha da büyük öneme sahiptir. Bu yönden V. İ. Lenin kapitalist **girişimci kiralaması** ile **köylülerin geçim için kiralaması** arasında bir ayrıma gitmiştir. Kapitalist girişimci kiralaması kapitalizme uygun bir tür olup kapitalist toprak rantının asıl ortaya çıkış biçimidir.

Bu iki tür birçok bakımdan birbirlerinden ayrılırlar. Başlıca fark onların farklı sosyo-ekonomik amaçlarından ileri gelir. **Kapitalist girişimci kiralaması** öncelikle tarımcı

kapitalistin **sermayesini değerlendirme aracı** oluşuyla nitelenmektedir. Tarımcı kapitalist kural olarak ancak kira parasını ödedikten sonra sömürdüğü tarım işçilerinin artık değerinden eline en azından ortalama kâr kalırsa toprak kiralamaya gider. **Buna karşılık köylüler ailelerinin geçimini sağlamak için toprak kiralarlar.**

Bu farklı sosyo-ekonomik nitelikten bir sürü başka fark daha çıkar. Özellikle çarpıcı olan, toprak birimi başına kiraların, köylünün toprak kiralamasında tarımcı kapitalistin kiralayışında olduğundan çok daha yükseğe çıkışıdır. Bu herşeyden önce toprak sahipleri, tarım kapitalistleri ve köylüler arasındaki güçler dengesine bağlıdır.

Kapitalizmde köylülerin büyük toprak yoksulluğundan ötürü, köylülerde genel olarak kiralık toprağa karşı büyük bir talep görülür. Bu kira bedellerinin artmasına yol açar. Tarımcı kapitalistler ise ancak ortalama sermaye değerlendirilişi sağlanmışsa toprak kiralarlar. Köylülerin toprak kiralayişı özellikle ağır koşullar yaratır ve köylüleri soyup soğana çevirir. Çoğunlukla da köylülerin yıkımını hızlandırır.

Kiralama, kapitalizmde tarımın gelişmesini büyük ölçüde hızlandırır. Toprak kiralayana toprak alımı için ayıracağı parayı tasarruf edip bunu üretken sermayeye dönüştürmesi olanağını sağlar. Bununla da üretici güçlerin gelişimi teşvik edilmiş olur. Ama bu olanağın gerçekleşip gerçekleşmemesi kiralama süresine bağlıdır. Tarımda sabit sermayenin dönüşü, öncelikle birkaç öğesinin dönüşü (örneğin sulama tesislerine yatırılan sermaye) görece uzun süre aldığından, kiracılar uzun kira süreleri isterler. Kira süresi kısa olduğunda, uzun süreli, rasyonel bir tarıma yarayan türden yatırımlarda çıkarları yoktur.

O zaman çoğu kez **toprağı aşırı kullanma** yoluna gidilir. «Kira süresinin devamı içinde yatırdıkları geri gelmeyecek diye kiracının tüm iyileştirmelerden ve tesis kur-

malardan kaçınması rasyonel bir tarımın karşılaştığı en büyük engellerden biridir.»[55] Bu yüzden toprak kiralama, tarımda üretim güçlerinin gelişimini oldukça çelişmeli biçimde etkileyen bir görüngüdür. Bu etki toprak sahipleriyle kiracı kapitalistler arasındaki güç dengesine bağlıdır.

Kiralamanın tarımdaki kapitalist toplulaşma sürecine de etkisi vardır. Bir yandan toprağın büyük toprak sahiplerince farklı tarım üreticilerine kiralanması belli bir toprak parçalanmasına yol açar ve kapitalist toplulaşma sürecini engeller. Öte yandan toprak kiralanışı birçok köylünün yıkımını hızlandırarak kapitalist toplulaşma sürecini teşvik de eder. Federal Almanya dahil birçok Batı Avrupa ülkesinde günümüzde bu eğilim hüküm sürmektedir. Bir yandan küçük kiracı köylüler kitle halinde yıkıma uğrarlar. Öte yandan toprağı olan yıkıma uğramış birçok köylü de toprağını satmaktansa kiraya vermeyi yeğler. Çünkü bunda kapitalist sistemden kaynaklanan bir güvensizlik durumuna karşı belirli bir güvence görür. Hükümetlerin çeşitli tekelci devlet tedbirleriyle bu süreç hızlandırılır.

TOPRAK FİYATI

Kiralama yanında toprak fiyatı kapitalist toprak rantının önemli bir görünüş biçimidir. Özel toprak mülkiyetindeki tekel temeli üzerinde sadece toprak kiralama değil, toprak alım satımı da ortaya çıkar. Kapitalizmde toprak mülkiyet konusu olarak belirli fiyatlar üzerinden işlem gören bir metadır.

Toprak doğrudan doğruya insan emeğinin bir ürünü olmadığından, gerçek bir değeri bulunmaz. Sadece ek bir sermaye yatırımından ibaret bulunduklarından dolayı toprak iyileştirmeleri de bu gerçeği değiştirmez. O zaman toprak fiyatının nasıl belirlendiği sorusu ortaya çıkar.

Toprak satın almakla toprak rantını sağlama hakkı satın alınır. Böylece **toprak fiyatı** rant temeli üzerinde ortaya çıkar ve **sermayeleştirilmiş** toprak rantıdır. «Gerçekte toprağın değil, onun getirdiği toprak rantının geçerli faiz oranı üzerinden hesaplanan satış fiyatıdır. Ama rantın bu sermayeleştirilişi, paraya çevrilişi rantı ön koşar. Oysa bunun tersi doğru değildir. Yani rant kendi sermayeleştirilmesinden türetilip açıklanamaz.»[56]

Toprak fiyatı toprağın değil, rantın satış fiyatıdır. Bu fiyat sermayeleştirilmiş ranttır ve belirlenişi bakımından saymaca (fiktiv) sermayenin yasallıklarını izler.

Toprak fiyatının sermayeleştirilmiş toprak rantı olduğu gerçeğinden, toprak fiyatının yüksekliğini belirleyici temel etkenler olarak, rantın kapsamı ve ödünç sermayenin faiz oranı çıkar. Toprağın fiyatı onu satan için bu parayı sermaye olarak ödünç verdiği takdirde daha önce toprak rantının getirdiği kadar faiz sağlayabileceği yükseklikte olmalıdır. Buna göre toprak fiyatı şu formülle hesaplanır:

$$\text{Toprak fiyatı} = \frac{\text{Toprak rantı}}{\text{Bankadaki paranın faiz oranı}} \times 100$$

Bir toprak parçasının sahibine yılda 200 lira rant sağladığını ve faiz oranının yüzde 5 olduğunu kabul edelim. Toprağın fiyatı 4000 lira olarak belirecektir.

Belli bir rant yüksekliğinde toprak fiyatı faiz oranıyla ters orantıda gelişir. Faiz oranı arttığında rant düşer. Verili faiz oranında toprak fiyatı rantla doğru orantılı olarak gelişir. Rant büyüdükçe toprak fiyatı da yükselir. Kapitalist uygulamada toprak fiyatının alım satımlarda dolaysız oluşması daha karmaşık bir yol izler. Ana çizgileri verilen mekanizmanın meydana getirdiği temel üstünde toprak arz ve talebi toprak fiyatını etkiler. Ancak işin içine spe-

külatif çabalar da büyük ölçüde karışır. Bundan ötürü çoğu kez toprak fiyatı kendi nesnel temelinden uzaklaşır, çözülür.

Özellikle günümüz kapitalizminde toprak spekülasyonu alıp yürümüştür. Arsaya, yapı alanlarına karşı duyulan talebin artan baskısı altında toprak sahipleri toprak fiyatını olağanüstü yükseltmektedirler. Ucuza toprak kapatıp inşaat için alanlara ihtiyaç doğuncaya kadar beklemek toprak spekülasyoncusunun en temel yöntemi olmuştur. Bu yoldan büyük kazançlar sağlanmaktadır.

Federal Almanya'nın en tanınmış toprak spekülasyoncularından biri toprak sahibi ve banker August von Finck' tir. Bu kişi Bavyera'da (yarısı Münih yakınında) bulunan ve değerli arsa sayılan 4000 hektar toprağa sahiptir. Bu toprak spekülasyoncusunun «marifetleri» hakkında Vorwaerts gazetesi 12 nisan 1973 tarihinde şunları yazmıştır: «Münih'in kenarında büyük toprakları ucuza kapatıyor, şehir sınırları onun mülkiyetine ulaşıncaya kadar bekliyor, sonra da bir zamanlar tarla olan yerleri ilgilenen konut yapımı şirketlerine satıyor. Kimi zaman tarlalara ödemiş olduğu paranın altmış katını alabiliyor.» Bugün banker Finck'in topraklarının değeri iki milyar Alman markı olarak tahmin edilmektedir.

Böylesi spekülasyonlarla özellikle inşaat alanı için toprak fiyatları başdöndürücü bir yüksekliğe ulaşmış durumdadır. 1960 ile 1970 arasında Federal Almanya'da toprak fiyatları yüzde 800, hatta nüfusun yığılma gösterdiği yörelerde yüzde 2000 artmıştır. 1972'nin ilk üç ayında ortalama toprak fiyatı metrekare başına 30 Alman markıydı. Şehir merkezindeki arsalara metrekareye 1000 Alman markı ve daha fazlası istenmekteydi. Schleswig-Holstein'da 1970'de arsa fiyatı ortalama olarak hektar başına 116,748 Alman markıydı (1953'de ise bu rakam 9957 marktı). İhtiyatlı bir hesaplamayla 1950 ile 1970 arasında bir avuç top-

rak sahibinin Federal Almanya'da spekülasyondan 100 milyarı aşkın kazanç sağlamış olduğu söylenebilir.

Dikkat çekici olan, tarla ile arsa arasındaki toprak fiyatı farkının büyüklüğüdür. 1971 sonunda Kuzey Ren - Westfalya eyaletinde ortalama arsa fiyatları metrekare başına 28,80 mark iken, tarımda kullanılan alanların fiyatları 2,63 mark civarındaydı. Tarımın başlıca üretim aracı olan değerli tarlaların fiyatları arsa fiyatlarına göre çok büyük fark göstermektedir. Ancak mutlak anlamda bakıldığında tarımsal alanlar için istenen bu fiyatlar da köylülerin büyük bir kesimi için çok yüksektir.

Başka kapitalist ülkelerde de toprak spekülasyonu hararetle sürdürülmektedir. Özellikle hızlı bir fiyat artışı son yıllarda İngiltere'de görüldü. 1972'nin ilk üç ayında bir İngiliz dönümü (0,42 hektar) toprak 208 sterlin tutmaktaydı. Oysa 1959'da aynı miktar toprak parçasına 68 sterlin ödenmekteydi. Kimi bölgelerde toprak fiyatları daha yükseklerdedir.[57]

Birleşik Amerika'da da İkinci Dünya Savaşından bu yana çiftlik topraklarının fiyatları artmasını sürdürmüştür. 1940 ile 1968 arasında tarımda kullanılan alanların fiyatları yüzde 641 arttı, özellikle 1950'lerin ortalarından bu yana kuvvetli bir yükseliş sürmektedir.[58] Geniş bir toprak spekülasyonu, özellikle yapı alanında Japonya'da da gözlemlenebilir.

Yüksek toprak fiyatları özel toprak mülkiyetindeki tekele ödenen büyük bir haraç niteliği taşırlar. Tarımsal gelişmeyi de önleyici bir etki yaratırlar.

Tarım üreticilerinin toprak satın almak için yaptıkları harcamalar yeniden-üretimi olumsuz etkileyen ve üretken olmayan bir sermaye yatırımıdır. Yüksek toprak fiyatları üretici güçlerin gelişmesini engelledikleri gibi toprağın parçalanmasını da teşvik ederler. Yüksek arsa fiyat-

ları konut yapımını pahalandırırlar ve ev sahiplerince yüksek kiralar yoluyla emekçilerin sırtına yüklenirler.

Kira bedellerinin öğesi olarak özel toprak mülkiyetindeki tekel, emekçilerden yüksek haraç alır. 1962 ile 1972 arasında Federal Almanya'da kiraların ortalama yüzde 73 artması buna bağlıdır. Birçok kapitalist ülkede işçi sınıfı ücretinin üçte birini ve bazan da yarısını kiraya yatırmak durumundadır. Yüksek arsa fiyatları birçok komünal (belediye) tesisin yapılmasını da engellemektedir. Federal Almanya'nın nüfusça yoğun birkaç bölgesinde toprak bedeli yeni bir okulun inşa giderinin yüzde 50'sini tutmaktadır.

Bu açıklamalar ve örnekler rantın kapitalist toplumda büyük bir rol oynadığını gösteriyor. Etkisi sadece tarım kesimiyle sınırlı kalmayıp tüm ekonomiyi kapsamakta. Bu bağlamda kapitalizmdeki sınıf çatışmasıyla yakından ilintilidir.

Kapitalist rantın incelenmesi, bunun tarihçe aşılmış özel büyük toprak mülkiyetine ödenen muazzam bir haraç olduğunu çarpıcı bir şekilde göstermektedir. Feodalizmden kalma büyük toprak sahipleri sınıfı, ranta el koyarak kapitalist toplumun millî gelirinin önemli bir kısmını gerçekleştirmekte ve bunu büyük ölçüde kendi asalak tüketimine harcamaktadır. Malî sermayenin özel toprak mülkiyetindeki tekelle içiçe geçmesi sonucu bugünkü kapitalizmde malî oligarşi de ranta artan ölçüde el koymaktadır.

Bu haracın başlıca yükünü köy ve şehirdeki emekçiler çekme durumundadır. Kapitalist kiracı-girişimciler hep ödedikleri rantın bir kısmını kır işçilerinin sırtına yükleme çabasındadır. Marx'ın tespit ettiği toprak işçisinin sanayi işçisinden daha düşük ücret aldığı gerçeğinde günümüze kadar bir değişme olmamıştır. Örneğin ABD'de 1970 yılında çiftliklerde 2,5 milyon toprak işçisi çalışmaktaydı

ve bunun yüzde 73'ü gençti. Bunlar, sanayi kesiminde günlük ücret 16 ile 20 dolar arasındayken günde ortalama 11,10 dolar kazanmaktaydılar.[59] Ayrıca birçok toprak işçisinin yılın sadece bir kısmında çalıştırıldıklarına, iş bulabildiklerine de dikkat etmek gereklidir. Tarım işçisinin ücret düzeyini etkileyen birçok etken arasında rant önemli bir rol oynamaktadır.

Köylüler toprak kiralarlarsa, gelirlerinin önemli bir kısmını rant diye ödemek zorundadırlar. Üstelik o zaman ödenen kira bedeli genel olarak kapitalist kiralamadakinden daha yüksektir. Kira vergiyle birlikte köylünün sırtındaki yükü çoğaltır.

Şehirlerdeki emekçiler de bunun altında ezilirler. Özel toprak mülkiyeti tekeli mutlak rantı alarak tarım fiyatlarını yükseltir. Arsa rantının ve toprak fiyatlarının gerçekleşmesinde kiralar yoluyla yüksek bir haraç daha elde eder. Özel toprak mülkiyeti tekeli işçilerin daracık konutlarda tıkışıp yüksek kiralar ödemek zorunda kalışlarının nedenlerinden biridir.

Bu durumdan işçi sınıfının tarihsel bakımdan aşılmış özel büyük toprak mülkiyetine karşı köylülükle girdiği ittifak için önemli dayanaklar ortaya çıkar. Kapitalizmde sınıflar üzerine yapılan Marksist-Leninist analizin emekçi köylünün işçi sınıfının doğal müttefiki olduğu yolundaki temel bilgisini Marksist-Leninist toprak rantı teorisi geliştirir ve işçi sınıfının emekçi köylülükle ittifak siyaseti için önemli noktalara ışık tutar. Bu, komünist ve işçi partilerinin strateji ve taktiği için büyük öneme sahiptir.

Rant sadece kapitalizmde sömürenlerle sömürülenler arasındaki sınıf çatışmalarında bir rol oynamakla kalmaz, egemen sınıflar arasındaki, toprak sahipleriyle kapitalistler arasındaki sınıf ilişkilerine de temas eder. Özünde sözkonusu olan, emekçilerin yaratmış olduğu artık değerden düşecek paydır. Bu, özellikle diferansiyel rant II'nin

sağlanması için kira sözleşmelerinin koşulları ve süresi üzerine girilen tartışmada açıkça ortaya çıkar. Burada pastadan —artık değer diyelim— alınacak büyük parça için sert bir rekabet mücadelesi alevlenir. Bunun sonucunu o zamanki güçler dengesi tayin eder. Tarımda yaratılan millî gelirin hatırı sayılır bir kısmının büyük toprak sahiplerince ele geçirilmesi tarımın gelişmesi üzerinde büyük etkiler doğurur. Rantın üretimden çekilip asalakça amaçlar uğruna harcanması birçok alanda tarımın sanayie göre geri kalmasına yol açar, bu, özellikle maddî-teknik temelde ve sosyal-kültürel ilişkilerde görülür. Sanayi çoktan makina aşamasına geçmişken, tarım manifaktür aşamasında oyalanmaktaydı. Bu aşamada feodalizmin kalıntıları uzunca süre varlıklarını sürdürerek tarımın gelişmesini engellediler.

Bununla bağlantılı olarak köy de kültürel bakımdan geri kaldı. Sömürünün iki katlı boyunduruğu yüzünden tarımdaki emekçilerin durumu özellikle alçaltıcı ve ezicidir. Ancak son zamanlarda, köyün yüzyıllarca süren geriliğinde giderek bir azalma görülmektedir. Buna rağmen özel mülkiyetle emekçiler arasındaki çelişki varlığını korur. Bu yönden de toprağın millileştirilmesi gereklidir.

KAPİTALİST RANTIN GELİŞME EĞİLİMLERİ

Kapitalist toprak rantı kapitalizmin akışı içinde genel özünü korumakla birlikte önemli değişimler geçirir. Bu, onun hareket yasasının ne olduğu sorusunu ortaya çıkarır. Sorunun cevabını güçleştiren kapitalist toprak rantının görünüş biçimlerinin «rant dışı» öğeler içermesi ve çoğu kez ondan epey uzaklaşmasıdır.

Demek ki, görünüş biçimlerinin gelişmesinden rantın dinamiği üzerine dolaysız sonuçlar çıkartılamaz. Pratiğin gösterdiği gibi toprak rantı kapitalist gelişmenin ilk aşamalarında birçok kapitalist ülkede çok büyümüştür. İngiltere'ye ilişkin olarak Friedrich Engels «Kapital»de bu konu üzerinde şunları söylemiştir: «Toprak üzerinde ne kadar sermaye kullanılırsa, bir ülkede tarımın ve uygarlığın gelişmesi ne kadar yüksek olursa, dönüm başına rant o kadar artar, rantın toplam tutarı büyür, toplumun büyük toprak sahiplerine aşırı kâr biçiminde ödediği haraç da o denli kabarır. Ancak bu, bir kere ekilmeye başlanmış toprak türlerinin hepsi rekabet edebilir durumda kaldıkça sürer.»[60] Ama Friedrich Engels aynı zamanda kapitalist rantın sürekli artmadığını da söylemiştir. Uzun süren tarım bunalımları veya yeni ekim alanlarının tarıma açılışı yüzünden rant düşebilir de. Böylesi bir gelişme önceki yüzyılın son çeyreğinde oldu.

Rant, toprak sahibine hatırı sayılır bir haraç olmakla birlikte rantın arttığı yolunda genel bir yasanın varlığından söz edilemez. Kapitalist toprak rantı belirli dönemlerde artarken, kimi dönemlerde de düşebilir. Gelişme eğilimi her seferinde somut tarihsel gelişme koşullarınca belirlenir.

Kapitalist toprak rantının gelişmesinde günümüz kapitalizminde önemli değişmeler görülür. Bunların temeli, tarımda görülen derin değişiklikler olduğu kadar tüm iktisadî yeniden üretim sürecinde tarımın yerinin de değişmesidir. İkinci Dünya Savaşından sonra —ABD ve Kanada'da bu süreç 1930'larda başlamıştı— üretim güçleriyle üretim ilişkilerinde derinlere inen gelişme süreçleri oldu. Tarım makinalaşma aşamasına girdi ve endüstriyel üretime geçti.

Bu gelişmenin en ilerlemiş olduğu yerler Birleşik Amerika ve İngiltere'dir. Böylelikle tarım sermayesinin organik bileşimi yükselir. Bu süreçler tarımın geniş bir şekilde tekelci devlet eliyle düzenlenmesi temeli üzerinde ve bunun çerçevesi içinde yol alır. Elbette bu gelişmenin kapitalist rant üzerinde etkisi olur.[61] Hem diferansiyel rant hem de mutlak rant etki alanına girerler.[62]

Değişiklikler en iyi diferansiyel rant 1'de gözlemlenebilir. Tarımın yoğun bilimsel-teknik devrimden geçmesiyle toprak verimliliğindeki doğaca belirlenmiş farklar azalır. Bir kere teknik ilerlemeyle beraber giden verim artışı sayesinde kötü toprakları tarımsal kullanımdan almak mümkün olur. Öte yandan bir uzmanlaşma ile toprakların özgül nitelikleri daha iyi kullanılabilirler. Bu da farklı sermaye verimliliğini azaltır. Diferansiyel rant 1 a açık bir düşme eğilimine sahiptir.

Diferansiyel rant 1 b benzer tarzda gelişir. Altyapının iyileştirilmesi için alınan tedbirler, köyün ulaşım olanaklarının artırılması, taşıma giderleri payının azaltılması ve

gıda maddeleri için yeni tüketim merkezlerinin oluşturulması, üreticinin pazara göre konumundaki farkları azaltır. Pazara uzaklık gider etkeni olarak önemini görece yitirir. Ancak bu süreç tarımın tekelci devlet eliyle düzenlenmesi koşulları altında çok çelişkili yürür.

Tekelci devlet tarım fiyatı siyasetiyle büyük alanlarda tek bir üretici fiyatı tespit edilir. Böylece pazara ulaştırma giderleri farklı ortaya çıkar. Bunun tipik bir örneği Ortak Pazar'da tahıl fiyatının büyük ihtiyaç merkezlerinde teslim fiyatı olarak saptanmasıdır. Pazara uzak üreticiler böylece daha yüksek bir taşıma gideri yükü altına girerler. Bu çelişkiye rağmen genel olarak günümüz kapitalizminde diferansiyel rant 1'in düşme eğilimi içinde olduğu saptanabilir.

Buna karşılık diferansiyel rant II'nin dinamiği daha karmaşıktır. Bilimsel-teknik üretimle başlayan tarım üretimindeki yoğunlaşma birim alan başına sermaye harcamasını yükseltir. Bu yoğunlaşmanın diferansiyel rant üzerindeki etkileri iki türlüdür. Bir yandan birbirini izleyen sermaye yatırımlarıyla üretim fiyatını ayarlayan zorunlu son sermaye yatırımı ile aynı toprak parçası üzerindeki öbür sermaye yatırımları arasındaki fark büyür. Böylece diferansiyel ranta dönüşen aşırı kâr yükselir. Öte yandan diferansiyel rant II, bugünkü kapitalizmde yoğunlaşmanın oransız yürümesinden de etkilenir. Büyük kapitalist işletmelerde tarım tekniğinin ve öbür üretim araçlarının önemli bir kısmı toplanır. Böylelikle diferansiyel ranta dönüşen daha yüksek bir aşırı kâr sağlayacak durumda olurlar. Daha önceden de daha küçük boyutta gerçekleşmiş olan bu sürecin sonuçlarına Marx işaret etmiştir: «Diferansiyel rant II'de verimlilik farkına, sermayenin (ve kredi alma yeteneğinin) kiracılar arasında dağılım farkları da eklenir... Bu durum gerçek kapitalist kiracıların aşırı kârın bir kısmına el koyabilmelerine yol açar.»[63]

Özetlersek, diferansiyel rant I'in açıkça düşme eğilimi gösterdiğini, bunun yanında diferansiyel rant II'nin birçok etkenin işleyişiyle hafif bir artma eğilimi sürdürdüğünü ve bütün bunların yanısıra diferansiyel rantın toptan azaldığını söyleyebiliriz.

Karmaşık bir gelişmeyi mutlak rant da yaşar.[64] Bu, özellikle tarımda teknik devrimle sermayenin organik bileşiminin yükselmesine ve sanayideki organik bileşimle arasındaki mesafenin azalmasına bağlıdır. Bunun sonucu, tarım ürünlerinin değerinin üretim fiyatına yaklaşmasıdır. Tarım ürünlerinin değeri ile üretim fiyatı arasındaki Karl Marx'ın mutlak rantın kaynağı olarak gördüğü fark küçülür. Bu, mutlak rantın kaderi üzerine bir soruyu ortaya atar. Günümüzde kapitalist toprak rantı üzerine Sovyetler Birliği'nde yapılan geniş kapsamlı bir tartışmada bu konuda farklı görüşler açıklanmış, bu görüşlerin kimisinde bugünkü kapitalizmde mutlak rantın varlığının yadsınmasına kadar varılmıştır.[65]

Mutlak rantın gelişmesinin çözümlenmesinde —daha önce ortaya konulduğu gibi— bunun nedeni ile kaynağı arasında ayrım yapılmalıdır. Mutlak rantın nedeni kapitalist ülkelerde hep süregelen özel büyük toprak mülkiyeti tekelidir. Bu tekelin gitgide malî sermaye ile kaynaşıyor olması da bu gerçeği değiştirmez. Bunun anlamı, mutlak rantın varlığını sürdürdüğüdür.

Mutlak rantın kaynağı olarak Karl Marx değer ile üretim fiyatı arasındaki farkı görmüştü. Bu farka özel büyük toprak mülkiyetindeki tekel el koyar. Marx bu tespitte sanayie göre tarımdaki tarihten gelen geri kalmışlıktan yola çıkmıştı. Tarım sermayesinin organik bileşiminin yükselişiyle elbette değişiklikler ortaya çıkar.

Bu arada şu iki noktaya dikkat edilmelidir. İlkin tarım sermayesinin organik bileşimi gerçi artmıştır, ama genel olarak sanayideki düzeye henüz ulaşamamıştır. Bunun bir

ifadesi tarımda sanayie oranla düşük emek üretkenliğidir. İkinci olarak özel toprak mülkiyetindeki tekel mutlak rantın yeni kaynaklarını bulur, örneğin çiftçi kârının bir kısmına el atar. Belirli ölçüde o da tekelci devlet tarım sübvansiyonuna dahildir. Özel toprak mülkiyetindeki tekel varlığını sürdürdükçe, bir haraç elde eder. Söylenenlerden şu sonuç çıkarılmalı: Mutlak rantın nedeni duruyor, ama kaynakları değişmekte. Ancak bu arada mutlak rantta belirli bir düşme eğilimi görülüyor.

Özetlenirse, hem diferansiyel rant hem de mutlak rant bir düşüş eğilimi gösterirler. Ama bu doğrusal değil, çok çelişmeli bir süreçtir. Düşmeye yol açan etkenlere karşı onu artırıcı etkenler işlemektedir. Özellikle bu ABD'de açık olarak gözükür. Bir dizi tekelci devlet tedbirinin uygulandığı ABD'de özel toprak tekeli pekiştirilmeye çalışılmaktadır. Buna rağmen toprak rantı kapitalizmin gelişmesiyle önemi azalan kategorilerdendir. Bu, bir kere rantın millî gelirden aldığı payın büyük ölçüde küçülmesinden, öte yandan rantın çiftçi, özellikle kapitalist çiftçi harcamalarındaki payının azalmasından belli olmaktadır.

Ama bu rantın hâlâ özel toprak tekeline ödenen yüklü bir haraç olması gerçeğini değiştirmez. Rantın artan bir kısmını malî sermaye sağlar. Rant köylüler için ağır bir yüktür ve öyle kalacaktır. Tekelci devlet yağmasının köylü aleyhine işleyen başka araçlarıyla birlikte işleyerek köylülerin durumunu olumsuz etkiler ve yıkımlarını hızlandırır. Özellikle göze batar ölçüde iktisadî bakımdan geri kalmış ülkelerde gözükür. Buralarda özel toprak mülkiyeti henüz kuvvetli pozisyonları işgal etmektedir. Bu ülkelerin köylüleri de toprak rantının ağırlığı altında tamamen ezilmektedir.

KAPİTALİST TOPRAK RANTI ÜZERİNE BURJUVA TEORİLERİNİN ELEŞTİRİSİ

Rant kapitalizmin farklı gelişme aşamalarında çok önemli bir rol oynadığından burjuva iktisatçıları da başından beri rantın açıklanmasıyla yoğun bir şekilde uğraşmışlardır. Böylece burjuva rant teorisi bugün üçyüz yaşını çoktan doldurmuştur. Çünkü doğum saati bir bakıma W. Petty'nin «Vergiler ve Resimler Üzerine İnceleme» adlı yazısının 1662 yılında yayımlanmasıyla bir tutulabilir.

Çalışmalarının değeri Marx tarafından yüksek görülen W. Petty (1623—1687) bu araştırmasında ilk kez kapitalizmde toprak rantı üzerine ilgiye değer düşünceler geliştirdi. Karl Marx Petty'nin hizmetini «ilkin **rantın** topraktan değil, emekten türetilmesinde» ve **«toprağın değerinin** belirli bir süre öncesinden satın alınmış ranttan, rantın kendisinin **değişik** bir biçiminden başka birşey olmamasında» görmüştü.[66]

Aynı zamanda Petty diferansiyel rant üzerine ilk sözleri söyledi. Tüm dahiliğine rağmen rant teorisinin temel bir noksanı vardır. O da, kapitalist toprak rantını toplam artık değerle özdeş tutmasıdır. W. Petty için toprak rantı artık değerin normal biçimidir. Bu, tarım üretiminin o zaman ağır basmasından ileri gelen bir görüştür.

W. Petty'den sonra kapitalist toprak rantı teorisi yüzyılı aşkın bir süre başka kimse tarafından geliştirilmedi. Ancak Adam Smith'in (1723—1790) çalışmalarıyla rant teorisi bir gelişme gördü. «Milletlerin Zenginliğinin Özü ve Nedenleri Üzerine Bir İnceleme»[67] adlı başyapıtında A. Smith zamanının rant sorunlarının ayrıntılı bir çözümlemesini verir. Rant teorisi A. Smith'de, ünlü «Smith Dogması»nın dayandırıldığı genel teorisinin başlıca noktalarından biridir. Bu dogmaya göre her malın değeri rant, kâr ve ücretten oluşur. W. Petty'e göre alınan mesafe, A. Smith'in kapitalist toprak rantını artık değerin parçası olarak teşhis etmesi ve onu toplam artık ürünle orta kâr oranı arasındaki fark olarak belirlemesidir. Aynı zamanda kapitalizmde rant yasası ile de uğraşmıştır.

Teorisinin tümü gibi rant teorisi de oldukça çelişmeliydi. Örneğin A. Smith, rantın kaynağı olarak artık çalışmayı gösterir, ama bunu, arada bir de doğanın armağanı olarak görür. Daha başka çelişkilere tarım fiyatlarının tespiti ve rant ile fiyat ilişkisi üzerine görüşlerinde rastlanır.

Burjuva rant teorisinde önemli bir ilerlemeyi James Anderson (1739—1808) gerçekleştirdi. Karl Marx'ın onu «modern rant teorisinin asıl bulucusu»[68] olarak adlandırmasına rağmen haksız olarak adı pek bilinmemektedir. Başlıca hizmeti, öncelikle diferansiyel rant kategorisini saptayıp A. Smith'den daha ilerilere gitmesidir.[69] Diferansiyel rantı topraktaki farklı verimliliklerden türetip D. Ricardo'nun gerçek bir öncüsü oldu. Dikkati çeken nokta, J. Anderson'un kendi buluşunun öneminin hiç de bilincinde olmayışıdır. Fazlasıyla pratik bir kiracı ve önemli bir ziraatçıydı. J. Anderson'un düşüncelerini kavrayıp yayımlayan «profesyonel fikir hırsızı» R. Malthus olmuştur. Böylece bunlar D. Ricardo'ya ulaşmıştır.

D. Ricardo (1772—1823) kapitalist toprak rantı üzerine burjuva teorisini tamamladı. James Anderson'un bilgi-

lerine dayanarak Ricardo şu önemli tespite ulaştı. Ona göre rant değer yasasını zedelemiyor, daha çok onunla bir uyum içinde bulunuyordu. Çünkü Ricardo'dan öncekiler rantın, meta değerinin bir parçası olduğunu ispatlayamamışlardı. Rantı genel olarak kullanım değerlerinin fazlası diye almışlardı. Buna karşı Ricardo onu doğru olarak değerler arası fark diye açıklamıştı. «Ricardo'da değerin belirlenişiyle rant teorisinin edindiği dolaysız ve bilinçli bu bağlam, onun teorik hizmetidir,» diyen Marx Ricardo'nun çabasını önemle vurgular.[70] Buna ilişkin olarak Ricardo rantla ödenen kiranın aynı olmadığına işaret eder. Böylelikle rantı iktisadî kategori olarak temellendirir ve artık sadece günlük hayatın görünüşü olarak görmez.

Buna rağmen Ricardo'nun rant teorisi birkaç önemli eksiklik gösterir. David Ricardo diferansiyel rant üzerine teorisinde rantın sadece iyi topraklardan kötülere geçişle ortaya çıktığından hareket eder. Karl Marx'ın gösterdiği gibi, diferansiyel rant hiçbir şekilde böyle bir gelişmeye bağlı değildir. Ayrıca tarımda kapitalist gelişmenin tarihsel seyri içinde hiçbir zaman bu şekilde konulan bir süreç geçmez. Daha başka ağırlıklı bir yanlışı da Ricardo, rant teorisini «azalan toprak getirisi yasası» diye varsaydığı sözümona yasaya bağlayarak yaptı. Bu iki dogmaya dayanıp rantın sadece iyi topraklardan kötülerine geçişle ve birbirini izleyen sermaye yatırımlarının azalan üretkenliği sonucu büyüdüğü anlayışına ulaştı.

Özellikle azalan toprak getirisi yasası diye anılan bu sözde yasa günümüze kadar burjuva iktisadının en sevilen uydurmalarından biri olarak kalmıştır. Bu yasanın A. Turgot'a (1727—1781) dayanan savunucuları, kural olarak tarımda her sermaye yatırımının bir öncekinden daha az üretken olduğunu ileri sürerler. Örnek olarak da birim toprak başına gübre kullanımının istenildiği kadar artırılamayacağı görünüşüne işaret ederler.

Yüzeyden bakıldığında doğrudur bu. Buna rağmen bu «teori» yanlıştır. Çünkü üretici güçlerde bir duraklamayı varsayar. Böyle bir varsayımla da sermaye verimliliğinin azalması sadece tarıma özgü bir olgu olarak kalmaz.

Pratikte ise hep süren bir teknik ilerleme vardır. Çünkü üretici güçler üretimin en devrimci öğesidirler. «Daha ek (ya da: birbirini izleyen) sermaye ve emek yatırımları kavramı bile temelde üretim yöntemlerinin değişmesini, tekniğin başka biçim almasını **şart koşar**»,[71] diye Lenin bu yasanın savunucularına karşı çıkmıştı. Teorik ve yöntemsel açıdan yanlış olan bu yasa tarihsel gerçeklerle de çelişmektedir. Pratiğin gösterdiği gibi, özellikle son onyıllarda emperyalist ülkelerde birim toprak başına tarım üretimi hatırı sayılır ölçüde artmıştır.

Karl Marx, Ricardo'nun rant teorisindeki bu uydurma bağı eleştirerek diferansiyel rant teorisi ile «azalan toprak getirisi yasası» arasında hiçbir bağ bulunmadığını ispatladı. Lenin de bunda rant teorisinin yaratıcı biçimde geliştirilmesine Karl Marx'ın büyük katkısını gördü.

Ricardo'nun rant teorisinin bir başka eksikliği, mutlan rantın varlığını teşhis edememesidir. «Ricardo, konuyu, **teorisi yüzünden yok saydığı mutlak rant sorunundan** soyutlar. Çünkü **yanlış** bir varsayımdan yola çıkar. Ona göre **eğer** metaların değeri emek süresi tarafından belirleniyorsa, ortalama fiyatlar (anlatılmak istenen üretim fiyatıdır) **metaların değerlerine eşit olmalıdır**...»[72] Bu mantıksal olarak, üretim fiyatıyla değerin birbirine uymazlığının bilinmeyişinden ileri gelmekteydi. Karl Marx bu birbirine uymazlığa dayanarak değer yasasıyla uyum içinde mutlak rantın gerekçesini gösterdi. Böylece rant teorisinde bir başka devrimci adımı daha gerçekleştirip aynı zamanda emek değer teorisini de tamamladı.

D. Ricardo ile kapitalist toprak rantı üzerine burjuva teorisi doruk noktasına ulaştı. Bundan sonra giderek ço-

ğalan bir yüzeyselleşme ve kabalaşma (vülgerleşme, bayağılaşma) başladı.

Klasik burjuva toprak rantı teorisinin bu kabalaştırılmasında büyük rolü J. B. Say (1767—1832) oynamıştır. Say özellikle Adam Smith'in görüşlerindeki kaba öğelere tutunup toprak rantının kaynağının emek olduğuna öncelikle karşı çıkmıştır. Kendi «üretim faktörleri teorisi»nde, emek ile sermayenin yanında toprağın da değer kaynağı olduğuna inandırmak ister. J. B. Say öylelikle kaynak ve öze gelişme açısından değil, hatalı olarak toprak sahibinin el koyuşu açısından bakar.

Toprak rantı teorisinin kabalaştırılmasında Prusyalı büyük toprak sahibi J. K. Rodbertus da (1805—1875) öne çıkar. Onun görüşlerini Karl Marx öncelikle «Artık Değer Teorileri» adlı kitabında ayrıntılı olarak eleştirmiştir.

Toprak rantına, bir «üretim faktörüne» ödenen bedel olarak bakış yakın zamanların burjuva iktisadında da yaygındır. Örneğin ünlü burjuva iktisatçısı W. Röpke diferansiyel rant üzerine şunları yazar: «Toprak rantında diferansiyel rant olarak gözüken, temelde tıpkı öbür üretim faktörlerinin fiyatları gibi değer (fiyat) hesaplamasının bir unsuru olan bir üretim faktörünün fiyatından başka bir şey değildir...»[73]

Bugünkü burjuva toprak rantı teorisyenleri artık kendileri için ayrı görüşler ortaya çıkarmamışlardır. Burjuva klasiklerinden çok uzaklaşıp kaba iktisadın batağına düşmüşlerdir. Bugün burjuva iktisatçılarının rant üzerine bir parça olsun temellendirilmiş bilimsel ifadeleri bulunmamaktadır. Örneğin bir yerde toprağın ürünü olduğu ileri sürülürken, bir başka eserde konulan sermayeye karşılık alınan faiz olduğu savunulmaktadır.

Günümüz kapitalizminde toprak rantının bilimsel bir çözümlemesini sadece Marksist-Leninist ekonomi politik

verebilmektedir. Bu çözümlemenin kılavuzu da Marksizm--Leninizmin klasiklerinin verdikleri bilgilerdir.

Bu temel üzerinde özellikle son yıllarda Marksist iktisatçılar arasında canlı bir fikir tartışması gelişmiş ve bunun sonucunda toprak rantının gelişmesinde yeni görünüşler ve süreçler yaratıcı bir şekilde genellenmişlerdir.

TARIMDA KAPİTALİZMİN GELİŞMESİ

Kapitalist toprak rantı bir dizi başka etkenle birlikte işleyerek tarımda kapitalizmin iktisadî yasalarının belli özgül görünüş biçimlerine yol açar. Bunlardan birkaçına daha önce değinilmişti. Şimdi öncelikle tarımın maddî üretimin ve sosyal alanın bir dalı olarak gelişmesini ilgilendiren daha başka özgül görünüş biçimleri kısaca anlatılacaktır. Bu arada herşeyden önce tarımla sanayi arasındaki gelişme ilişkisi büyük bir rol oynamaktadır.

TARIMIN SANAYİİN GERİSİNDE KALIŞI

Kapitalizm ilkin sanayide ortaya çıktı. Daha sonra tarımda da egemen duruma geçtiğinde, daha uzunca bir süre kapitalizm-öncesi üretim ilişkilerinin az çok gelişmiş öğeleri varlıklarını sürdürdüler. Lenin, kapitalizmde tarımın gelişmesini, «Tarım gelişmesinde sanayiin gerisinde kalır, bu bütün kapitalist ülkelere özgü bir görünüştür...»[74] diye nitelemekteydi.

Kapitalizme özgü olan tarımın sanayie göre geri kalışı karmaşık bir olgu olup farklı görünüşleri kapsar ve teknik, iktisadî, kültürel ve toplumsal bakımdan ortaya çıkar.

Özünde sözkonusu olan, tarımdaki üretim güçleriyle üretim ilişkilerinin gelişme düzeyinin sanayidekilere göre geri kalmasıdır.

Tarımın sanayie göre **teknik** geriliği, makinalı üretimin tarımda çok sonra ve öte yandan sanayideki kadar geniş kapsamlı olmayarak ortaya çıkışıdır. Bilindiği gibi, İngiliz endüstrisinde manifaktürden makinalı büyük endüstriye geçiş 18. yüzyılın son otuz yılında ve 19. yüzyılın başlarında gerçekleşti. Makinalı büyük sanayiin öbür kapitalist Avrupa ülkelerinde ve ABD'de biraz sonra yürürlüğe girmesine rağmen, geçiş 19. yüzyılın ikinci yarısında genel olarak tamamlanmıştı.

Buna karşılık, bu ülkelerin tarımı daha Birinci Dünya Savaşına kadar el emeğine dayanıyordu. Gerekli enerji başlıca koşum hayvanlarıyla sağlanmaktaydı. Lenin henüz 20. yüzyılın başında o zamanki kapitalizmde en ileri olan ABD tarımından söz ederken, makinalı sanayiden çok manifaktüre yakın bulunduğunu ileri sürmüştü.[75]

ABD ve Kanada'da ancak 1930'larda makinalar tarımda büyük oranda kullanıldılar. Batı Avrupa'nın kapitalist ülkelerinde bu süreç İkinci Dünya Savaşından sonra başladı. Örneğin Federal Almanya'da 1949 yılında çekici gücün yüzde 80'ini koşum hayvanları ve sadece yüzde 20'sini de traktörler sağlamaktaydı.[76] Buna uygun olarak iş makinalarının kullanımı da düşüktü.

İkinci Dünya Savaşından sonra gelişmiş kapitalist ülkelerde tarımda hızlı ve geniş bir makinalaşma gerçekleşti. **Tarım makina aşamasına geçti.** Traktör tarla ziraatinde genel olarak yerleşmiştir ve burada tüm enerji temelini meydana getirmektedir. 1969 sonunda gelişkin kapitalist ülkelerde tarımda 12,4 milyon traktör kullanılmaktaydı, oysa bu sayı 1939 yılında 1,96 milyonu aşmamaktaydı.[77] Bugün tarla işlerinin büyük kısmı makineleştirilmiştir, hasat büyük ölçüde biçer-döverlerle yapılmaktadır. Hayvan-

cılıkta geniş olarak elektrik enerjisinden yararlanılmaktadır. Birkaç dalda, öncelikle tahıl ekiminde ve kesimlik hayvancılıkta sanayi tarzında üretime geçiş süreci gerçekleşmektedir. Böylece tarımın sanayie göre teknik bakımdan geri kalışının görünüş biçimleri gerçi değişmiştir, ama geriliğin kendisi hâlâ sürmektedir. Bu arada dikkat edilmesi gereken, tarımda teknik ilerlemenin çok çelişmeli ve oransız cereyan ettiğidir.

Küçük köylü işletmelerinde makinalaşma çok eksiktir ve ayrıca çok da verimsizdir. Gelişme halindeki ülkelerin tarımında makina kullanma durumu daha da kötüdür. Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın sömürge boyunduruğundan kurtulmuş ülkelerinde köylülerin ezici bir çoğunluğu bugün bile yüzyıllarca öncesinin ilkel iş araçlarını kullanmaktadır. Tahta kara saban bile hâlâ yaygındır. Örneğin 1960'ların sonlarında Afrika'nın genç ulusal devletlerinde 1000 hektar işlenmiş toprağa istatistik olarak 0,25 traktör düşmekteydi. Buna karşılık gelişmiş kapitalist ülkelerde bu rakam 18,5 traktördü. Tropikal Afrika'da köylülerin sadece yüzde 2 ilâ 3'ü saban kullanmaktaydı.[78] Bu ülkelerde sadece kapitalist çiftliklerde, kooperatif işletmelerinde ve devlet çiftliklerinde daha geniş çapta makinadan yararlanılıyordu.

İktisadî geri kalmışlık da teknik geri kalmışlıkla sıkı sıkıya bağlıdır. Başlıca biçimleri üretimin iyice parçalanması ve düşük emek üretkenliğidir. Kapitalist ülkelerde köylüler topraklarından edilme ve yıkıma uğratılma sürecini yaşamakla birlikte tarım yine üretimin işletme toplulaştırılma (konsantrasyon) sürecinde ulaşılan kertede sanayiin gerisinde kalmaktadır. Birçok kapitalist Batı Avrupa ülkesinde ve özellikle Japonya'da köylülerin üretimi yaygın ölçüde dağınıktır. Buna bağlı olarak tarım emek üretkenliği düzeyinde de sanayiin gerisinde kalır. Bu da ser-

mayenin daha düşük bir organik bileşime sahip olmasında kendini belli eder.

Teknik ve iktisadî geriliğin ve burjuva devletin köylü düşmanı tarım siyasetinin sonucu olarak örneğin tarımsal nüfusun eğitim olanakları ve sağlık bakımı eskisi gibi yetersizdir. Kültürel çalışmalar bakımından da durum çok kötüdür. Karl Marx bu bağlamda kapitalizm içinde «kırsal yaşamın budalalığından» söz etmiştir. Kapitalist ülkelerin çoğunda köylüler için hastalık ve yaşlılıkta gereken, devletin sosyal desteği bulunmamaktadır. Ancak son yıllarda birkaç kapitalist ülkede köylü nüfusun kitlesel talepleri sonucu başta işçi sınıfının bulunduğu ilerici güçlerin de desteğiyle bu alanda birkaç tedbir gerçekleştirilmiştir.

Böylece farklı alanlarda tarımın genel olarak sanayiin gerisinde kaldığı görülüyor. Bu süreç aynı zamanda köyün şehre karşı geriliğinde de kendini dışarıya vurur. Bu geri kalış kapitalizmdeki oransızlığın başlıca görünümlerinden biridir ve emekçiler üzerinde olumsuz etkiler yaratır. Tarımın kapitalizmdeki geri kalmışlığı hiçbir şekilde doğal koşullar yüzünden değildir. Toprak veriminin azaldığı yolundaki uydurma yasaya dayanan burjuva iktisatçıları bu yönde propaganda yaparlar hep. Tarımın geri kalışı temelde toplumsal nedenlere sahiptir. Kapitalizmin önce tarım dışı alanda oluştuğu tarihsel süreç temeli üzerinde tarımın daha da geri kalışı herşeyden önce iki katlı kapitalist toprak tekeli ve ondan çıkan toprak rantı, feodal kalıntıların daha uzun süre devam etmesi ve köylülerin büyük sermaye ve burjuva devleti tarafından artan ölçüde yağmalanması yüzünden olur.

Daha önce başka yerde ele alındığı gibi, tarım, toprak rantı şeklinde özel büyük toprak mülkiyetine yüksek bir haraç öder. Bu olanaklar tarımın elinden gitmekte ve büyük toprak sahipleri tarafından asalakça tüketilmekte veya hisse alımı ve benzeri yollardan başka alanlara yatı-

rılmaktadır. Üretim güçlerinin gelişmesi böylece engellenmiş olur.

Daha uzun süre kapitalist tarımda da varlıklarını sürdüren feodal kalıntılar da aynı yönde etkilerini göstermektedirler. Bu, özellikle tarımın «Prusya Yolu»ndan gelişmiş bulunduğu ülkelerde açıkça görülür. Köylülerin ve toprak işçilerinin acımasızca sömürülmesi ve düşük ücretler alması büyük toprak sahiplerine gelişmemiş bir maddî-teknik temel üzerinde de yüksek kârlar sağlama olanağını verir.

Köylü üreticilerin tekeller ve burjuva devleti tarafından artan sömürülüşü de tarımın geri kalışına önemli etki yapar. Öncelikle «fiyat makası» üzerinden tekeller, ulusal millî gelirin tarımda yaratılan kısmına elkoyarlar ve tarım üretken amaçlarla kullanılacak önemli olanakları kaybeder. Burjuva devletinin vergi siyaseti de aynı yönde etki yapar.

Bu sözü edilen faktörlerin karmaşık şekilde işleyişi sonucu tarım sanayiin gerisinde kalır. Tarımın geride kalışı böylelikle, açıkça toplumsal bakımdan belirlenmektedir. Bu arada kapitalist gelişme içinde somut görünüş biçimleri değişirler. Daha önce değinildiği üzere, özellikle günümüz kapitalizminde hatırı sayılır değişiklikler gerçekleşir. Bunlar öncelikle bilimsel-teknik devrimle ilintilidir.

Tarıma pek az dokunan sanayi devriminden farklı olarak bilimsel teknik devrim, tarımı yoğun bir tarzda kaplar. Günümüzde karmaşık makinalaşma, kimyalaşma ve üretim örgütünün derinden değiştirilmesi süreci olarak ortaya çıkar. Şimdiye kadarki önemli sonuçlardan biri, gelişmiş kapitalist ülkelerde tarımın makina aşamasına girmiş bulunmasıdır. Üretimin bu makinalı aşamasına ve bilimsel bilgilerin geniş teknolojik uygulamasına geçiş, gelişmiş ülkelerin tarımında sanayiden 150 yıl sonra gerçekleşti.[79] Tarım sermaye-yoğun bir hale geldi.

Bu gelişmeyle tarımın yeniden-üretim sürecinde büyük değişikliklere yol açıldı. Özellikle göze çarpan, **emek üretkenliğinin birkaç zamandır tarımda sanayie göre daha hızlı arttığıdır.** Bunun tarımda sermayenin organik bileşiminin yükseltilmesiyle yakın bir ilişkisi vardır. Zaten Karl Marx emek üretkenliğinin gelişme düzeyi ile sermayenin organik bileşiimnin düzeyi arasında dolaysız bir bağ bulunduğuna işaret etmişti.[80] Böylece Federal Almanya tarımında emek üretkenliği (çalışan kişi başına net ülke içi ürün olarak ifade ediliyor) 1950 ile 1966 arasında sanayide yüzde 133 ve tarımda yüzde 147 artmıştır.[81] Birleşik Amerika'da çalışan kişi başına son ürünün artış oranı 1947 ile 1965 arasında tarımda 5,5 ve imalât sanayiinde yüzde 3,4 olmuştur.[82]

İngiltere'de tarım, 1965'den 1971'e kadar üretkenlikte yüzde 6'lık bir artış hızına ulaşmıştır .Oysa tüm ekonomi sadece yüzde 3'lük bir artış hızı sağlamıştır.[83] Buna benzer gelişme eğilimleri başka kapitalist ülkelerde de görülmüştür. Şimdiye kadar sadece Japonya'da üretkenlik artışı sanayidekinden geride kalmıştır, çünkü bu ülkenin tarımında dağınık köylü üretimi hâlâ ağır basmaktadır.

Böylelikle tarım, Karl Marx'ın yüz yıl önceden tahmin ettiği bir gelişme aşamasına girmiştir. Burjuva iktisatçısı Rodbertus'un yanlış rant teorisiyle hesaplaşırken Karl Marx «Artık Değer Teorileri» adlı kitabında şunları yazmıştı: «Tüm olarak, kaba, kapitalizm-öncesi üretim tarzında tarımın sanayiden daha **üretken** olduğu kabul edilebilir. Çünkü sanayide doğa güçleri insan emeği tarafından ikame edilirken (el emeğine dayanan sanayide olduğu gibi), burada doğa makina ve organizma olarak birlikte çalışmaktadır. Kapitalizmin hücum döneminde sanayiin üretkenliği tarıma karşı hızla gelişir. Oysa gelişmesi, tarımda sabit sermaye ile değişken sermaye arasında önemli çeşitlenmenin vukubulmuş olmasını şart koşmak-

tadır. Yani bir insan kitlesi tarlalardan sürülmüş olacaktır. Daha sonraları üretkenlik her ikisinde de ilerlemekte, ancak bu eşadımla olmamaktadır. Sanayiin belirli bir doruk noktasında orantısızlık azalacak, tarımın üretkenliği sanayidekinden görece daha hızlı çoğalacaktır. Bunun için, 1 — tembellik eden çiftçinin yerini iş adamının, çiftçilik yapan kapitalist kiracının alması, köylünün salt ücretli işçiye dönüşmesi, büyük ölçekli tarım, yani toplulaşmış sermayeli tarım; 2 — ama herşeyden önce büyük sanayiin asıl bilimsel temeli olan mekanik gereklidir. Mekanik, bir bakıma 18. yüzyılda tamamlanmış, ama sanayiden çok tarım için yüksek kertede **doğrudan doğruya** özgül temel teşkil eden bilimler, kimya, jeoloji ve fizyoloji ancak 19. yüzyılda geliştirilmişlerdir.»[84]

Emek üretkenliğinin tarımda daha hızlı artması, sanayideki emek üretkenliği ile eşit düzeye ulaşıldığı anlamına gelmez. Birçok kapitalist ülkede tarımın emek üretkenliği düzeyi hayli geride kalır. Sadece İngiltere'de tarım üretkenlik düzeyinde sanayie yetişmiştir.

Tarımın sanayie yaklaşmasının önemli bir görünüş biçimi de tarım üretiminin hızlanan büyümesidir. Daha önceki gelişme dönemlerine kıyasla kapitalist ülkelerin birçoğu 1950'lerin başından bu yana tarımsal üretimde daha yüksek büyüme oranları göstermektedirler. Bu büyüme başlıca yoğunlaştırma ile sağlanmaktadır. Tarımın üretim olanakları böylelikle önemli ölçüde artmıştır.

Önemli değişiklikler tarımda üretim ve sermayenin toplulaşma kertesinde de görülmektedir. Özellikle Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya'da üretimin eskisi gibi dağınık olmasına rağmen, köylülerin kitle halinde yıkıma uğraması ve «dikey bütünleşme»nin ilerlemesiyle toplulaşma kertesi artmaktadır. Tarım-sanayii kompleksi denen bütünleşme gelişmekte ve böylelikle tarım, sermayenin tüm toplumsal yeniden üretim sürecinin içine sıkı sıkıya

alınmaktadır. Özetlersek şu söylenebilir: günümüz kapitalizminde tarımın iktisadî ve teknik bakımdan geri kalışını hafifletici bir eğilim vardır. Ama bu eğilim gelişmiş kapitalist ülkelerle sınırlıdır. Ancak, henüz tarımın, kapitalizmde geriliğini aşmış olduğunu söylemek mümkün değildir.

TARIMDA TOPLULAŞMA SÜRECİ

Sanayideki gibi tarımda da kapitalizm içinde üretim ve sermayenin büyük işletmelerde toplulaşması süreci yürürlüktedir. Bu süreç içinde küçüklerin büyük bir kısmı ve orta işletmelerin de birçoğu toplumsal üretimin dışına sürülürler. Bu sürecin nedeni kapitalizmin temel iktisadî yasasının ve kapitalist rekabet mücadelesinin işleyişinde yatar. Bu arada kapitalist toplulaşma sürecinin genel maddî dayanağı büyük işletmenin küçük işletmeye iktisadî üstünlüğüdür. Öncelikle üretimin büyük işletmelerde daha yüksek toplumsallaşma kertesine sahip oluşundan ileri gelen farklı nedenler sayesinde tarımda da büyük işletme küçüğüne açıkça üstündür. Özetleyerek söylendiğinde bu iktisadî üstünlük başlıca büyük işletmelerde emek üretkenliği düzeyinin daha yüksek olmasıyla ve ürünlerin küçük işletmelerdekine göre daha az masrafla üretilebilmesiyle gün ışığına çıkar.

Tarımda kapitalist toplulaşma sürecinin nitelik ve özelliklerinin belirlenmesinde önemli bir sorun **işletme büyüklüğünün saptanmasıdır.** Çoğu kez işletme büyüklüklerinin sınıflandırılması ve sosyo-ekonomik karakterinin saptanması için temel alınan, işletme başına düşen tarımsal kullanım alanıdır. Toprak, tarımın başlıca üretim aracı olduğuna göre hiç şüphesiz bu çok önemli bir ayırdedici özelliktir. Ama Lenin'in de belirtmiş olduğu üzere bu yeterli değildir. Özellikle tarımda yoğunlaşmanın artması,

işletme başına düşen ekili toprağın, işletmenin büyüklüğü hakkında fikir verme olanağını hayli kısıtlar. Tarım üretiminin kapitalist yoğunlaştırılmasıyla, yani birim ekim alanı başına harcanan sermayenin çoğaltılmasıyla, üretim aynı toprak genişliğinde artar. «Tarımdaki yoğunlaştırma ne kadar geniş kapsamlı ve hızlı olursa, toprak miktarına göre gruplamayla **hem** toprak **hem de** sermaye bakımından yoksul olan tarımsal küçük işletmenin, küçük çiftçinin kötü durumu o kadar **yaldızlanır;** ... sermayenin büyük işletmede toplulaşması ve küçük işletmenin büyük işletme tarafından üretim dışına sürülmesi de o ölçüde **küçümsenir.»**[85] Tarımsal işletmelerin büyüklüklerine göre sınıflandırılması bu yüzden başka birçok ayırdedici özelliğe göre yapılmalıdır. Ne kadar ücretli emek kullanıldığı ve üretimin yüksekliği ile sermaye donanımının genişliği ön planda gelir.

Tarımda kapitalist toplulaşma sürecinin en önemli görünüş biçimleri ve ayırdedici özellikleri şunlardır:

— Küçük tarımsal işletmelerin yıkıma uğrayıp dağılması;
— Küçük işletmelerde yeniden üretim koşullarının genel olarak kötüleşmesi;
— Sermaye ve üretimin daha büyük işletmelerde toplulaşması.

Tarımda kapitalist toplulaşma süreci en açık şekliyle dağılan köylü isletmelerinin sayısında görülür. Tüm kapitalist ülkelerde küçük tarımsal işletmelerin payı küçülmektedir. Örneğin ABD'de çiftliklerin sayısı 1920'den 1968'e kadar 6.518.000'den 2.976.000'e düşmüştür.[86] Geçici tahminlere göre 1980'de sadece yuvarlak hesap 1.800.000 çiftlik kalacaktır. Bu gelişme başlıca küçük çiftliklerin zararına yürümektedir. Federal Almanya'da tarımsal işletmelerin sayısı 1950'den 1972'ye kadar 800 bin civarında bir azalma göstermiştir. Bu, yüzde 40 oranında bir azalma demek-

tir. Benzeri bir süreç bütün öbür kapitalist ülkelerde de yürürlüktedir.

Dikkate değer olan, son on ilâ onbeş yıl içinde tarımsal işletmelerin sayısındaki azalış temposunun hızlanmış olmasıdır. Buna ilişkin olarak gittikçe daha çok sayıda orta boy tarımsal işletme de yıkıma uğramaktadır. Böylece örneğin Federal Almanya'da tarımsal işletmelerin sayısı 1950'den 1960'a kadar 300 bin azalmışken, 1960 ile 1972 arasında bu sayı (azalan miktar) 500 bini bulmuştur. 1950'lerde öncelikle 7,5 hektara kadar kullanım alanına sahip işletmeler dağılırken, 1960'larda 20 hektara kadar işletmelerde artan şekilde bu yıkım anaforuna kapılmışlardır.

Kapitalist toplulaşma sürecinin yoğunlaştırılması tekelci devlet koşulları altında gerçekleşen bilimsel-teknik devrimle yakından bağlantılıdır. Böylelikle teknik ilerlemeyi verimli kullanabilen kapitalist büyük işletmelerin iktisadî üstünlüğü güçlendirilmektedir. Aynı zamanda tekelci devlet tarım siyaseti de köylülüğün yıkım sürecini hızlandırmaktadır.

Tarımda küçük işletmelerin büyük işletmelerce saf dışı edilmesi, tarımsal işletmelerin yıkımı üzerine sayısal verilerin anlattığından çok daha geniş ve derin olmaktadır. Zaten Lenin buna işaret etmiş ve şunu söylemiştir: «Gerçekten de, kapitalizmin temel ve başlıca eğilimi küçük işletmenin hem tarımda hem sanayide büyük işletme tarafından kovulmasıdır. Ancak bu kovulma hiçbir şekilde **sadece** hemen malına el koyma anlamında anlaşılmamalıdır. Kovulma aynı zamanda küçük çiftçilerin yıllarca sürebilen yıkımı, çalışma koşullarının kötüleşmesidir. Bu kötüleşme, hem aşırı çalışma hem de artan borç yükünde, çiftçinin kötü beslenmesinde, hayvan yemleme ve bakımında, toprağı işleme koşullarında ve ekonominin teknik duraklamasında kendini gösterir.»[87]

Lenin'in işaret ettiği gibi, küçük köylü işletmelerinin

büyük kapitalist işletmelerce saf dışı edilmesinin görünüş biçimleri çok çeşitlidir. Emekçilerin iktisadî durumunun giderek kötüleşmesinden işletmelerin artan borçlanmasına ve yan kazanç işletmelerine dönüşmesine kadar uzanıp, oradan köylülerin son ve kesin yıkımına kadar varır. Köylülerin sınıf durumu açısından bu, emekçi köylülüğün artan proleterleşmesi sürecidir.

Kapitalizmin gelişmesiyle, özellikle emperyalist aşamasında köylü işletmelerinin yeniden üretim koşulları artan ölçüde kötüleşir. İşletme büyüklüğünün kısıtlılığı ve ellerinde malî olanakların olmayışı yüzünden köylüler modern tekniği kapsamlı ve verimli kullanabilecek durumda değildirler. Sonuç, yüksek üretim giderleridir. Buna, tekellerin ve burjuva devletinin artan yağması da eklenir.

Tekelci sermaye özellikle «fiyat makasını» kullanarak tarımda yaratılan yeni değerin önemli kısmına el koyar. «Fiyat makasından» köylülerin satın aldıkları üretim araçlarının fiyatları ile köylülerin tarımsal ürünler için elde ettikleri fiyatların farklı gelişmesi anlaşılmalıdır. Fiyat makasının açılışında üretim araçları fiyatları tarımsal ürünlerin fiyatlarından daha hızlı yükselir. Bu, özellikle ABD ve Ortak Pazar ülkelerinde açıkça görülmektedir. Örneğin Federal Almanya'da tarımsal ürün fiyatları 1950'den 1972'ye kadar yüzde 153,7 artarken, aynı süre içinde tarımsal üretim araçlarının satış fiyatları yüzde 171 artmıştır.[88] Kaba tahminlere göre tarım bu yüzden 60 milyar mark ziyan etmiştir. Fiyat makasının etki alanı hayli genişlemiştir, çünkü tarım üreticileri bir yandan ürünlerinin gittikçe artan bir kısmını meta üretimi olarak satarken, öte yandan da sanayiden birçok üretim aracı satın almaktadırlar.

Bu soyulup soğana çevrilişin zorunlu sonucu, köylülüğün borçlanmasıdır. Fazla çalışmalarına ve bireysel tüketimlerini kısmalarına rağmen köylüler işletmelerini korumak için kredi almak zorundadırlar. Örneğin Federal Al-

manya'da tarımın üzerinde 1973'de yüksek faizler isteyen 31,7 milyar markı aşkın bir borç dağı bulunmaktaydı. Federal Almanya'da köylülerin durumu, son yıllarda aldıkları yeni kredilerin büyük kısmını ek yatırımların finansmanına ayırmak zorunda kalışlarından ötürü daha da tehdit edicidir.

Tarımın maddî-teknik temelinin genişletilmesine yönelik yatırımlar, genişletilmiş yeniden üretimin bir görünüş biçimi olarak, bir hayli gerilemiştir. 1965/66 yılında 3 milyar marktan 1971/72'de 0,13 milyar marka düşmüştür. Bunda yeniden üretim koşullarının önemli ölçüde kötüleşmesi dile gelmektedir.

Büyükçe kapitalist işletmelerin maddî-teknik temellerini geliştirip modernleştirdikleri göz önünde tutulursa, gerçekte köylülerin durumu daha da ümitsizdir. Bu durum kaçınılmaz bir şekilde birçok köylüyü emek güçlerini satmaya sürüklemektedir. İşletmeleri yan kazanç işletmelerine dönüşmektedir. Bu süreç özellikle Ortak Pazar ülkelerinde, İskandinav ülkelerinde ve Japonya'da pek yaygındır.

Federal Almanya'da daha 1970'lerin başlarında tarımsal işletme sahiplerinin dörtte üçü tarım dışında ek gelir aramak zorundaydılar. İşletmelerin yarısı iş paydosundan sonra ve hafta sonunda işletilmektedir artık. Özellikle Japonya'da köylüler belirgin bir şekilde yan kazançla geçinme durumundadırlar. 1970'de tarımsal işletmelerin yüzde 84,4'ü yan kazanç işletmesi haline gelmişti. Yan kazanca geçiş genel olarak son ve kesin yıkıma doğru gidişte sadece bir ara basamaktır.

Bu yan kazanç işletmeleri nitelikçe büyük ölçüde yarı proleter çiftçilerin işletmeleridir. Özünde sosyo-ekonomik bakımdan mülk sahipleri artık pratikte köylü değil, parsel sahibi ücretli işçilerdir. Karl Marx bunu «iş dışı yan saatlerde yapılan yarımyamalak tarımcılık» diye nitelemektedir.

Köylü üreticilerin üretimden sürülmeleri ve kitle halinde yıkıma uğramaları sonucu üretim ve sermaye gittikçe büyük işletmelerin elinde toplanır. Bu arada bu süreç birçok aşamadan geçer. Önce küçük sonra da orta büyüklükte köylü işletmeleri saf dışı edilirler. Ama sanayie göre tarımda üretim ve sermayenin toplulaşma düzeyi geri kalır.

Bu sürecin ilerlemiş olduğu yer Birleşik Amerika'dır. 1969'da her biri yılda 100.000 doların üzerinde meta üretimi yapan 52.000 cıvarında işletme saptanmıştır.[89] Toplam çiftlik sayısının sadece ucu ucuna yüzde 2'sini meydana getirmelerine rağmen bu büyük çiftlikler toplam olarak tarımsal meta üretiminin yüzde 34'ünü sağlamaktaydılar. O zaman varolan çiftliklerin yüzde 60'ı meta üretiminin sadece yüzde 8'ini üretmekteydiler.[90] Üretimin toplulaşması tarımın tek tek dallarında daha da ileridir. Pazar için sebze üretiminin üçte ikisini sadece 1590 çiftlik sağlıyordu. Ortalama meta üretimi ise bu sebze çiftliklerinde 300.000 doları aşıyordu. Meyva üretiminde 2500 çiftlik meta üretiminin yarısını sağlamaktadır.[91]

Kapitalist büyük çiftliklerin sayısı bu arada hızla artmaktadır. Kıyaslamak için 1959'da 100.000 doların üzerinde meta üretiminde bulunan ancak 19.979 çiftlik sayılmıştı. Oysa bugün birçok büyük çiftlik yılda bir milyon doların üzerinde bir meta üretimine ulaşmıştır. 1964'de böylesi süper çiftliklerden 919 adet vardı. Bunlar tarımsal meta üretiminin yüzde 7'sini sağlarken, ortalama meta üretimleri 2,58 milyon dolar tutmaktaydı. Bundan kaynaklanan bir çözümleme sonucu, ABD Komünist Partisi'nin programında tarımda iş dünyasının tekil amerikan çiftçisini saf dışı ettiği ve çok büyük kapitalist girişimlerin hüküm sürdüğü saptanmaktadır.[92]

Üretim ve sermayede yüksek bir toplulaşma düzeyine Kanada, İngiltere ve Yeni Zelanda tarımları da ulaşmış-

tır. Buralarda tarım üretiminin çok büyük bir kısmı kapitalist çiftçilerce yapılmaktadır.

Buna karşılık kapitalist Batı Avrupa ve İskandinav ülkeleri ile Japonya'da tarımın toplulaşma düzeyi daha düşüktür. Bu öncelikle kapitalizmin tarımda daha geç ve daha yavaş gelişmesine bağlıdır. Yıkım sürecine uğrayanlar 1960'ların ortalarına kadar daha çok küçük köylü işletmeleriydi ve bunların toprakları kısmen orta köylüler tarafından da devralınmaktaydı. Daha büyük kapitalist çiftliklerin sayısı görülür derecede bir artma göstermişse de, bunlar daha tarım üretiminde hâkim bir rol oynamamaktadırlar.

Federal Almanya'da 1960'ların başlarına kadar yıkıma uğrayanlar 7,5 hektara kadar ekim alanına sahip küçük köylü işletmeleriydi. 1960'larda 15 hektara kadar toprağa sahip işletmeler de bu sürece dahil oldular. 1971/72 iktisadî yılında Federal Almanya'da ilk defa 20 ile 25 hektar arasında kullanım alanına sahip işletmelerin sayısı azalma gösterdi. Böylelikle daha güçlü orta çiftçilerle büyük çiftçilerin bir kısmı da yıkım sürecinin kapsamına girmiş oldular. Ancak köylü işletmelerinin kitle halinde yıkımı şimdiye kadar çok sınırlı bir toplulaşma etkisine yol açmıştı. Böylece Federal Almanya'da toprak donanımıyla ölçülen ortalama işletme büyüklüğü, işletme başına 1972'de sadece 11,16 hektar tutuyordu (1949 6,93 hektar). Üretimin ne kadar dağınık olduğu, Federal Almanya'da tüm tarım işletmelerinin yüzde 89,1'inin 25 hektardan daha az toprak işlemeleriyle de belli olmaktadır.[93]

Japonya'da da toprak kullanımı ve tarım üretimi çok dağınıktır. 1960'ların sonunda köylülerin üçte biri 0,5 hektardan daha az kullanım alanını işlerken, bir başka üçte birlik grup da 0,5 ile 1 hektar arası toprağa sahipti. Bütün bu işletmeler köylü ailesini besleyememektedir. Tarımsal işletmelerin sadece yüzde 10'u 1,5 hektardan bü-

yük toprağa sahiptir, bu sahiplik de 0,5 ile 3,0 hektar arasında oynamaktadır.[94]

Japon tarımının başka türlü işleyiş tarzından ötürü —sulanan topraklarda yoğun «bahçe kültürü»— Avrupa ölçütleriyle ölçülememesine rağmen, bu sayılar çok düşük bir toplulaşma kertesini göstermektedir.

Ama tarımdaki bu düşük toplulaşma büyük sermayenin çıkarlarına ters düştüğünden, egemen sınıfın iktidar aracı olarak burjuva devlet toplulaşmayı teşvik etmek için geniş çabalara girmiştir. Birçok kapitalist ülkede, öncelikle Batı Avrupa ve Japonya'da bundan ötürü tarımda toplulaşma sürecinin desteklenmesi devletin tarım siyasetinin başlıca ağırlık noktalarından birisidir. Devletin fiyat ve vergi siyasetinden başlayıp tarla düzlemesine ve kiralamanın teşvik edilmesine ve sosyal siyasete kadar uzanan bir dizi tarım siyaseti tedbiri ile zaten nesnel olarak yürüyen toplulaşma süreci hızlandırılmaya çalışılmaktadır.

Büyük işletmenin küçük işletmeyi üretimden sürmesi günümüz kapitalizminde tarımda kapitalist toplulaşma sürecinin bütün derinliğini ve yoğunluğunu vermekten uzak kalmaktadır. Doğrudan doğruya tarımsal işletmelerin biçimsel dağılmasıyla ilgili olmayan başka toplulaşma süreçleri gerçekleşmektedir. Bunda herşeyden önce kapitalist **dikey bütünleşmenin** genişlemesi büyük bir rol oynamaktadır. En güçlü olarak ABD'de gelişen bu dikey bütünleşme son on yılda Batı Avrupa'nın kapitalist ülkelerinde de ortaya çıkmaya başlamıştır.

Kapitalist dikey bütünleşmede söz konusu olan, **köylülerin daha güçlü olarak büyük sermayenin değerlenme sürecine çekilmeleridir.** Bunda kural olarak gıda sanayiinin büyük işletmeleri köylülerle bir çeşit sözleşmeye bağlı üretim düzenlemektedirler. Sözleşmelerde üretimin türü, kapsamı ve teknolojisi saptanıp köylülere üretim araçları-

nın çoğu verilir. Böylece köylü iktisadî bağımsızlığını yitirerek «bir çeşit tedarikçi işletme» haline gelir. Az bir miktar üretim aracına sahip ücretli işçi olur. Bu yoldan, biçimsel bakımdan varlığını sürdüren köylü işletmesi temeli üzerinde büyük sermaye kendi yönetimi altında üretimde yüksek bir toplulaşma kertesine ulaşır. Günümüzde bu dikey bütünleşme en çok et üretimiyle konserve sanayii için sebze yetiştirmede yaygındır.

Özetlenirse, kapitalist tarımda üretimle sermayede derin bir toplulaşma süreci ilerlemektedir. Bu sürecin sonuçları, uzun süre burjuva iktisadınca propagandası yapılan ve öncelikle İkinci Dünya Savaşından sonra Batı Avrupa'da «köylü aile işletmesinin teorisi» biçiminde değiştirilen küçük işletmenin «istikrarlılığı teorisi»nin saçmalığını göstermektedir. Bilindiği üzere geçen yüzyılda burjuva iktisatçıları tarımda kapitalizmin ağır gelişmesini bahane ederek tarımda endüstriden farklı olarak küçük işletmenin bir kalıcılığa sahip bulunduğunu iddia etmişlerdi. Lenin, daha başında bu göstermelik teoriyle eleştirel bir hesaplaşmaya girmiş ve kapitalizmde tarım kesiminde de büyük işletmenin ağır bastığını inandırıcı bir şekilde kanıtlamıştı. «Küçük işletmenin istikrarlılığı» diye bir şey sözkonusu olamaz. Gerçeklerin baskısı altında birçok burjuva iktisatçısı bu «teoriyi» ve «köylü aile işletmesi» tezini bir kenara bırakmışlardır.

TARIMIN TEKELCİ DEVLET DÜZENLEMESİ

Daha önce değinildiği gibi, burjuva devleti bir dizi tedbirle tarımdaki gelişmeyi yoğun bir şekilde etkiler. Özünde söz konusu olan tarımı tekelci sermayenin değerlenme sürecine sıkıca bağlamaktır. Bu ise, bilimsel-teknik

devrim koşulları altında tarımda üretimin biçimlenişine ve sosyal yapıya yeni taleplerin yöneltilmesine yol açar.

Tarımın kapitalist ülkelerin çoğunda üretimin dağınıklığı ve geri kalmış bir maddî-teknik temelle nitelenen şimdiye kadarki yapısı, bu talepler karşısında yetersiz kalmaktadır. Sanayide üretim güçlerinin hızlı gelişmesi koşulları altında geri kalmış bir teknik temel üzerinde dağınık olarak yürütülen tarımsal üretim tekelci sermayenin değerlenme sürecine olumsuz etki yapmaktadır. Bu özellikle tarımla iktisadî bağlantı içindeki tekelci sermaye grupları için geçerlidir. Düşük birikim olanaklarıyla yaygın köylü ekonomisi, bir yandan tarım için üretim araçları üreten tekellerin sürüm olanaklarını tehlikeye sokarken, öte yandan da tarım ürünlerinin toplanıp işlenmesini gıda maddeleri dalında çalışan tekeller için rasyonel olmayan tarzda yürütmektedir.

Bunun ideolojik ifadesi, burjuva iktisatçılarının tarımda da büyük işletmenin zorunlu olduğu yolundaki propagandalarında kendisini göstermektedir. Oysa Karl Marx daha yüz yıl öncesinden bunun bilimsel gerekçesini sunmuştu. Bu bağlamda şu da belirtilmeli ki, birçok kapitalist ülkede özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra yaygınlaştırılan köylü aile işletmesinin üstünlüğü teorisi artık gitgide terkedilmektedir. Bu teori bir bakıma, verimli bir kâr kaynağı olarak gelişkin bir tarımla ilgilenen malî oligarşinin iktisadî çıkarlarıyla, bu amaca ulaşmak için yapılacak manevraların doğurduğu politik zorunluluklar arasındaki bir uzlaşmadır. Bu teorilerin iflâsını gizlemek için burjuva ideologları görünürde bilimsel olan «sistemlerin birbirine yaklaşması teorisine» daha çok başvuruyorlar. Buna göre büyük üretime geçiş de iki toplum sisteminin genel bir yasasıdır. Ama bu arada birbirine zıt sosyal muhtevaya sahip iki ayrı sürecin varlığı inatla reddedilmektedir.

Tarımın tekelci devlet düzenlenişi uzunca bir zaman

süresi içinde oluşan farklı tedbirler bütününü kapsar. Bu tedbirler üretim ve dolaşım süreçlerini olduğu kadar tarımda toplumsal ilişkilerin biçimlenişini de ilgilendirir. Bunlar ayrıntılarda her emperyalist ülkede çoğu kez farklı olmasına rağmen, yine de belirli ortak özellikler gösterirler.

İlkin tarım pazarının kesin ve etkili bir düzenlenişini kapsarlar. Devletin çıkardığı yasalarla tekellerin çıkarına düzenlenmiş bir tarım pazarı yaratılır. Bu pazarda fiyatlar ve sürüm olanakları tekellere göre ayarlanmıştır.

İkinci olarak tekelci devlet tedbirlerin önemli bir kısmı üretim temellerinin biçiminin dolaysızca değiştirilmesine yöneltilir. Bu özellikle yapısal değişim ve devletin yatırım teşvikleri yoluyla sağlanır.

Üçüncü olarak, bu süreçlerle bağlantılı toplumsal değişiklikler tekelci sermayenin çıkarı yönünde kontrol edilmeye ve bu arada kaçınılmaz olarak keskinleşen sosyal çelişkiler zayıflatılmaya çalışılır.

Tarımın tekelci devlet düzenlenişi böylelikle esas olarak tarım üretiminin kapsamını, yapısını ve gerçekleşmesini ve de köyde sosyal ilişkilerin gelişmesini etkiler.

Tarımın tekelci devlet düzenleniş sisteminde tarihsel bakımdan önce tarım pazarının düzenlenmesindeki gelişmeye ağırlık verildi. Bu, kapitalizmin tarımdaki özgül gelişmesi sonucu tekelci sermayenin tarımsal üreticileri, öncelikle emekçi köylüleri, tarımla tarım dışı alanlar arasındaki dolaşım yollarını elinde tutarak soyup soğana çevirmesi ve onları kendine bağlı kılmasıyla gerçekleşti. Günümüze kadar tekelci devlet tarım pazarı düzenlemesi geniş kapsamlı bir sistem olarak gelişmiştir.

Tekelci devlet tarım pazarı düzenlemesinin amacı, devlet eliyle alınan tedbirlerle malî sermaye çıkarına tarım üretiminin kapsamını ve yapısını etkilemek, tarım fiyatlarını saptamak ve tarım ürünlerinin dış ticaretini buna

göre biçimlemektir. Böylece hem tarımla ilgili tekel grupları için hem de malî sermayenin tümü için daha iyi değerlenme koşulları yaratılmış olacaktır.

Tekelci devlet tarım pazarı düzenlemesinin en önemli öğelerinden biri, tarımsal ürünlerin fiyatlarının saptanmasıdır. Çünkü tekelci burjuvazi tüm olarak bu konuyla ilgilidir. Tarım fiyatlarının yüksekliği emekçilerin geçim giderlerini önemli ölçüde etkilediğinden, çeşitli ara bağlar üzerinden, bunlar arasında özellikle işçi sınıfının mücadelesi dolayısıyla ücret düzeyi üzerinde hayli etki yapar. Bu da yine başka şeyler arasında sanayi ürünlerinin rekabet yeteneğini etkiler. İlke olarak bu yüzden malî sermaye tarım fiyatlarının düşük olmasını ister, ancak somut durumlarda özgül iktisadî siyaset amaçlarına ulaşmak için bu ilkeyi bir yana itebilir. Bunda dikkate değer olan ve işçi sınıfının durumu için anlam taşıyan konu, gıda maddesi fiyatlarının tarım fiyatlarından uzaklaşmasıdır. Özellikle son zamanlarda emperyalist ülkelerin çoğunda gıda maddesi fiyatları epey artarken, tarım fiyatları çok daha düşük ölçüde yükselmiştir.

Federal Almanya'da 1962 ile 1972 arasında tüketiciler için gıda maddeleri ortalama yüzde 23,6 oranında pahalanırken, köylüler ürünlerine karşılık sadece yüzde 6,5 oranında yüksek fiyatlar elde edebilmişlerdir. Ama aynı zamanda da köylüler tarımsal üretim araçlarına (gübre, makina, yem) yüzde 27 daha çok ödemek zorunda kalmışlardır.[95] Bu fiyat politikası sonucunda köylülerin (çiftçilerin) gıda maddesi fiyatındaki payı çok düşmüştür. Tekeller için bu ek bir zenginleşme kaynağıdır.

Böylece örneğin Federal Almanya'da ekmek fiyatında tarım üreticisinin payı 1960/61'de yüzde 24,1'den 1971/72'de yüzde 12,2'ye düşmüştür. Başka bir deyişle bunun anlamı şudur: Çiftçilerin elde ettiği tahıl fiyatı ekmek fiyatının sadece yüzde 12,2'sini meydana getirmektedir.

Aynı zaman süresi içinde tarımın gıda maddesi fiyatındaki payı patateste yüzde 69,7'den 57,8'e, şeker pancarı/şekerde 39,4'den 33,6'ya, sebzede yüzde 34,4'den 29,8'e, kesimlik hayvan/ette yüzde 58,9'dan 50,6'ya gerilemiştir.[%]

Tarım ürünlerinin üretici fiyatları bugün tüm emperyalist ülkelerde başlıca devlet tarafından etkilenir. Birçok halde bu, devletin taban fiyatlar saptamasıyla olur. Üretici fiyatları bundan önemli ölçüde saparsa, emperyalist devlet, sürümü düzenleyen tedbirlerle veya maddî yardımlarla (sübvansiyon) işe karışır.

Birleşik Amerika'da şimdiye kadar tarım fiyatları tarım ürünlerinin büyük bir kısmı için ekim alanı kısıtlamalarıyla bağlantılı olarak devletçe düzenlenmekteydi. Devlet, pazar fiyatları kendi tespit ettiği taban fiyatların altına indiğinde bir miktar ürünü taban fiyatı üzerinden satın alıp stoklamaktaydı. 1973 yılındaki yeni tarım ve tüketici koruma kanunu ile bu sistem daha da geliştirildi. Buğday, pamuk ve yemlik tahıl için epey düşük olan taban fiyatlar saptandı. Çiftçilerin sağladığı pazar fiyatı bunun altına düşerse, aradaki farkı onlara devlet ödemektedir.

İngiltere'de tarım fiyatları İkinci Dünya Savaşından sonra «açığı kapama» sistemini temel alarak devletçe saptanmaktadır. İngiliz sanayiinin rekabet yeteneğini desteklemek için ve İngiltere'nin büyük miktarda tarım ürünü ithal ettiği gerçeğini kullanarak tarım fiyatları dünya pazarı fiyatlarına dayanarak tespit edilmektedir. Bunlar şimdiye kadar oldukça düşüktü. Kendi üretimlerini olsun sağlamaları ve büyük çiftliklerin uygun bir kârlılığı güven altına alabilmeleri için çiftçiler fiyat desteklemeleri elde etmektedirler. Bunlar ilke olarak pazar fiyatlarıyla her yıl devletçe saptanan daha yüksek garanti fiyatları arasındaki farkı meydana getirirler. Birkaç üründe de miktar kısıtlaması vardır.

1971/72 iktisadî yılında çiftçiler sadece tahılda 81,4 milyon İngiliz lirası fiyat desteklemesi gördüler.[97] Bunun da çoğu büyük çiftçilerin cebine girdi. Avrupa Ekonomik Topluluğu'na giren İngiltere, geçiş süresi içinde «açığı kapama» sistemini 1978'e kadar yürürlükten kaldırıp AET'nin daha yüksek tarım fiyatlarını kabul edecektir ve bu arada desteklemeler de kalkacaktır. İlk tedbirlerin de gösterdiği üzere bu, gıda maddelerinin hayli pahalanmasına yol açmaktadır.

AET'de tarım fiyatlarının büyük kısmı her bir tarım ürünü için «pazar düzenlemesi» adı verilen bir temel üzerinde saptanmaktadır. Bu pazar düzenlemeleriyle (örneğin tahıl, süt vb. için) hem sürümün kapsam ve yapısı hem de her bir tarım ürünü için fiyatlar devletçe ayarlanır. Böylece tüm AET ülkelerinin tarımsal ürünleri için aynı fiyatlar geçerli olur. Kural olarak her yıl tekrarlanan bu tarım fiyatı saptama işi AET ülkelerindeki egemen çevreler arasında şiddetli tartışmalara yol açar. Çünkü tarım fiyatları her bir tekel grubunun çeşitli özgül iktisadî ve siyasal çıkarlarına dokunmaktadır.

Karşıt çıkarlar özellikle AET tarım pazarının kuruluşunda birbiriyle sert bir çatışmaya girdi. O zaman tarım fiyatları ilk kez saptanacaktı ve üretici fiyatları da AET'ye üye ülkelerde birbirinden oldukça farklıydı. Böylelikle, aynı zamanda geleceğin yolu da çizilmiş oluyordu. En keskin tartışmalara konu olan AET tahıl fiyatı oldu, çünkü bu, tarım fiyatı sisteminde belli bir kilit noktayı işgal etmekteydi. Uzun çekişmelerden sonra AET tahıl fiyatı şimdiye kadar düşük olan Fransız fiyatı ile yüksek Alman fiyatı arasında orta yükseklikte tespit edildi Bundan dolayı Federal Almanya çiftçilerinin sineye çektiği hatırı sayılır fiyat düşüşü belirli desteklemelere rağmen onların iktisadî durumunda önemli bir kötüleşme demekti. Aynı zamanda dikkat edilmesi gereken nokta, tarımsal üretim araçlarının

fiyatlarının tek bir fiyata bağlanmamış olmasıdır. Bu yüzden de tarım ürünlerinin gerektirdiği giderler birbirinden oldukça farklıydı.

AET tarım fiyatlarının saptanması, değerinin düşürülmesinden önceki doların altın karşılığına dayanan hesap birimleri üzerinden oluyordu. Bu yüzden bunlara «yeşil dolar» da dendi. Ulusal para kuruna dönüş de resmî para kuru üzerinden yapılmaktadır. Bazı AET ülkelerinin paralarının farklı kurlarından ötürü bu sistem ciddî bir sarsıntı geçirmektedir. AET'de ortak tarım fiyatları sadece üç ay geçerli oldu. Ondan sonra sistemde sızıntılar başgösterdi.

AET tarım fiyatları üçüncü ülkelere karşı tarım ticaretinde «üstünden alma» denilen tedbirlerle korunmaktadır. Bunlar değişken gümrük resmî özelliğine sahiptirler ve ilke olarak düşük arz fiyatları ile AET fiyatları arasındaki farkı meydana getirirler. Bu farklar AET tarım fonlarına akarlar. AET alanı içinde tarım fiyatları öncelikle devletin pazara müdahalesiyle güven altına alınırlar.

Tarım fiyatlarının devletçe ayarlanması tekelci devlet tarım pazarı düzenlemesinin sadece bir ağırlık noktasını teşkil eder. Bu fiyat ayarlamasının tekellerin ulaşmak istediği tarım pazarı düzenine etkisi görece kısıtlı kaldığından, birtakım başka tedbirlerle tamamlanması gerekli olur. Doğrudan doğruya üretimi ayarlamaya doğru atılan adımlar genel bir önem taşır. Çünkü bunlar, tarım fiyatlarından daha büyük bir etkiyi tarım üretimi üzerinde sağlarlar.

Bu özellikle 1950'lerde ve 1960'larda açıkça ortaya çıktı. Kapitalizmdeki ana çelişkinin işlemesiyle ve tarımın tekelci devlet düzenlenişi yüzünden tarım ürünlerinde hatırı sayılır bir fazla üretim ortaya çıktı. Bu görece fazla üretimi bastırmak için örneğin ABD ve Kanada'da ekim alanı kısıtlaması getirildi. Çiftçiler ekim alanlarını daraltmaları karşılığı devletten yardım gördüler. Bu politikanın

sonucu, 1940'larda ABD'de 28 milyon hektar olan buğday ekim alanı, 1965'de 18 milyon hektarla kısıtlandı.

Destekleme fiyatları büyük çiftçilere uygun bir kâr sağlamaya devam ettiğinden, toprağın nadasa bırakılması için verilen yardımlar gittikçe artan ölçüde tarım üretiminin yoğunlaştırılmasında kullanıldı. Bu da verimi epey arttırdı. Böylelikle gerçi ekim alanı kısıtlanmış oldu, ama üretim buna uygun olarak azalmayıp aksine arttı.

AET'de 1960'ların sonunda görece fazla süt üretimi yüzünden bir «tereyağı dağı» ortaya çıktı. Çünkü tereyağına ilgi duyan ödeme gücüne sahip bir alıcı yoktu ortada. Bu fazlaları bertaraf etmek için sütveren inekleri vaktinden önce kesenlere prim ödendi.

Uygun pazar durumunda üretimi genişletmek için tedbirler alındığı da oldu. Bunun iyi bir örneği, tarım ithalâtına ayırdığı dövizleri tasarruf etmek için İkinci Dünya Savaşından bu yana devlet eliyle çeşitli tedbirler alarak tarım üretimini arttıran İngiltere'dir.

Böylelikle çeşitli tedbirler sistemi ile bugünkü kapitalizmde tarım pazarı devlet tarafından geniş bir şekilde tekelci sermayenin çıkarına göre düzenlenmektedir.

Tarımda tekelci devlet düzenlemenin bir başka ağırlık noktası da **tarımsal alanın üretim temellerinin doğrudan doğruya değiştirilmesidir.** Kapitalist ülkelerin çoğunda üretimin dağınıklığı ve görece geri kalmış bir maddî-teknik temelle nitelenen şimdiye kadarki tarımsal yapı bugün artık malî sermayenin isterlerine yetmemektedir. Üretim güçlerinin hızla gelişmesi koşulları altında dağınık yürütülen tarım üretimi tekelci sermayenin değerlenme çabasına uygun düşmez. Bu, özellikle tarıma sürüm ve mal teslimi bakımından bağlı tekelci sermaye grupları için söz konusudur. Ama tüm olarak da tekelci sermaye tarımda büyük üretimin yerleşmesinden yanadır, çünkü buradan ge-

çim giderleri yoluyla ücrete ve böylece de rekabet yeteneğine bir etki uzanır.

Bundan dolayı tekelci sermaye tarımın üretim temellerini yeniden biçimlendirme çabasındadır. Bunda üretim güçlerinin tarımda gelişme eğiliminden yararlanır ve teşvik eder. Emperyalist devletin yardımıyla tarım, makinalı yürütülen kapitalist bir büyük üretime döndürülecektir.

Tekelci devlet gelişme temeli üzerinde devlet, en geniş şekilde bu amacı gerçekleştirme çabasına koşulur. Özünde söz konusu olan, tarımda yatırım faaliyetini teşvik etmek ve «yapısal değişme» diye tanımlanan kapitalist toplulaşma sürecini hızlandırmaktır. Emperyalist ülkelerin çoğunda bu iş için programlar hazırlanır.

Önemli bir araç da, bugün tüm kapitalist ülkelerde alışılageldiği üzere **devlet bütçesinden tarım üreticilerine desteklemelerin** sağlanmasıdır. Bu desteklemeler tarım üreticilerinin gelirlerinde önemli bir yer alırlar. Bu desteklemelerin rolü farklı yönlerden ele alınmalıdır. Bir kere bunlar köylülere ve kapitalist üreticilere verilen belirli ödünlerin ifadesi ve sonucudurlar. Köylülerin mücadelesi, tarım kapitalistlerinin ve sosyalizmin artan etkisinin baskısı altında tanınmışlardır. Öte yandan da tekelci devlet tarım kavramının yerleştirilmesinde önemli bir unsurdurlar.

Desteklemelerin değerlendirilmesinde bunlara köylülerin tekeller ve devlet tarafından fiyat makası ve başka yöntemlerle soyulup soğana çevrildikleri gerçeğiyle bağlantı içinde bakmak gerekir. Desteklemelerin büyük bir kısmının büyük işletmelere gitmesi de önemlidir. Örneğin ABD'de 1969/70 iktisadî yılında fiyat desteklenmesi ve «alanların boş bırakılması» için çiftçilere 4,1 milyar dolar tutarında tarım sübvansiyonu ödenmiştir (1967/68'de 3,9 milyar dolar). Ayrıntılı bilgilere sahip olduğumuz 1968 yılında 8890 büyük çiftçi, çiftçi başına 20 bin dolardan fazla

yardım aldılar. Toplam olarak 335 milyon dolar tutuyordu bu. 1969 yılında yarım düzine çiftçi, çiftçi başına 1 milyon dolar aldı, hatta Kaliforniya'dan bir çiftçi 4 milyon doların da üstüne çıkmayı başararak bu yardımlardan en kazançlı çıkan kişi oldu.[98]

Desteklemelerin kullanım amaçları çok çeşitlidir. Tarım fiyatlarının desteklenmesi yanında, kredi faizlerinin ucuzlatılması, üretimin rasyonelleştirilmesi ve işletmenin büyütülmesi için yardım sağlanmaktadır. Emperyalist devletlerin bu yatırıma özendirici siyaseti, tarımsal üreticiler arasında güçlü bir rekabet mücadelesinin etkisiyle birlikte, İkinci Dünya Savaşından bu yana emperyalist ülkelerin tarımında önemli bir teknik gelişmeye yol açmıştır. Sıkı bir rekabet mücadelesi içinde köylü-çiftçi yığınlarının büyük kısmı imkânlarını zorlayarak makina satın almışlardır.

Bu gelişme nesnel olarak tarımda büyük üretime doğru götürmektedir. Zaten bugünkü ortamda tekelci sermaye de bunu istemektedir. Nesnel olarak belirlenen tarımdaki kapitalist toplulaşma sürecini kullanarak amaca yönelik devlet tedbirleriyle tarımın yapısı tekelci sermaye çıkarına göre değiştirilmektedir. Bütün emperyalist ülkelerde bunun geniş kapsamlı programları bulunmaktadır.

Bu tekelci devlet tedbirleriyle örgütlenen yapısal değişimin ağırlık noktası, küçük köylü üreticilerin iktisadî yoldan saf dışı edilmesidir. Başlıca iktisadî tedbirlere yöneliş kapitalizmin ic istikrarsızlığından ve onun aleyhine değişen dünyadaki güçler dengesinden ileri gelir. Bu egemen sınıfların, kapitalizmin ilk dönemlerinde olduğu gibi köylüleri kitle halinde topraklarından etmesini engeller. Büyük köylü kitlelerinin tarım dışı edilmesi genel olarak iktisadî baskıyla olur.

Bu «yapısal değişim»in başlıca araçlarından biri, özellikle Batı Avrupa ülkelerinin çoğunda yürütülen, tarla parçalarının birleştirilmesi eylemidir. Bu eylem genel içeriği-

ne göre dağınık tarla yapısının yeniden biçimlenmesidir. Böylece işletmelerin tarlaları bir araya getirilmektedir. Özellikle Batı Avrupa ülkelerinde —İngiltere dışında— zamanla bir toprak parçalanması ortaya çıkmış ve bu, toprak yoksulluğuyla da şiddetlenerek emekçi köylüler için büyük ekonomik zararlara yol açmıştır. Tarla parçalarının birleştirilmesi onlar için büyük bir yardım olabilirdi. Ama tekelci devlet güçleri onlara yardım etmeyi düşünmek şöyle dursun, tarla birleştirmesini kendi tarım siyaseti anlayışlarını gerçekleştirmek için uygun bir araç olarak görmekte ve bu yüzden de malî bakımdan desteklemektedirler.

Tarla birleştirmesinin şimdiye kadarki yürütülüşü genel olarak küçük köylü işletmelerinin iktisadî durumunun sağlama alınmasına yol açmamış, aksine köylülerin saf dışı edilmelerini daha da hızlandırmıştır. Bir kere tarla birleştirmesi devletin yol göstermesiyle demokratik olmayan bir şekilde yürütülmekte ve bu arada toprağın yeniden dağıtımında büyük ölçüde tarımcı kapitalist tabakası gözetilmektedir. Öte yandan köylüler hatırı sayılır malî yükümlülük altına girmektedirler. Çünkü bu iş, büyük kısmını köylülerin kendilerinin üstlendikleri yüksek masraflar gerektirmektedir (ölçüm çalışmaları, yol sisteminin yeniden düzenlenmesi, sulama sisteminin değiştirilmesi vb.). Bu masrafları ancak yeni borçlara girerek karşılayabilmektedirler. Bütün bunlar zaten tekelci devlet tarım siyasetiyle köylülerin iktisadî durumlarının genel olarak kötüleştiği ve tekeller tarafından talana uğratıldıkları bir ortamda cereyan ettiğinden, tarla parçalarının birleştirilmesi birçok halde işletmelerin dağılmasına yol açan son darbe olmaktadır.

Tarla birleştirilmesi yanında Batı Avrupa'nın gelişmiş kapitalist ülkelerinde «tarımsal değişim»in hızlandırılması için kiralamadan da yararlanılmaktadır. **Toprak kiralama**

«yapısal değişim» diye maskelenen toprak kullanımındaki toplulaşma sürecini iki bakımdan teşvik eder. Bir yandan köylü düşmanı tekelci devlet tarım siyasetiyle, küçük kiracı köylüler geniş ölçüde yıkıma uğrarlar, çünkü işletmeleri üretimin dağınıklığından ileri gelen başka yüksek masraflar yanında hatırı sayılır oranda kira bedellerinin altında ezilmektedir. Bu yüzden küçük kiracılar kitle halinde yıkıma uğrarlar. Temsilî nitelikte soruşturmalar, örneğin Federal Almanya'da 1949'dan 1969'a kadar iflâs etmiş köylülerin yüzde 41'inin toprak kiralayıp işlediklerini kanıtlamaktadır.[99]

Öte yandan emperyalist devlet kiralama düzeninden tekelci devlet tedbirleri yoluyla toplulaşma sürecini teşvik etmek için yararlanmaktadır. Kiralama düzeninin hukukî statüsü, iflâs etmiş köylülerde, kiralayıcı olarak toprağın sahibi kaldıkları, yani batmamış oldukları sanısını uyandırma olanağını sağlamaktadır. Böylece kiralama düzeni «sosyal bir uyumlaşma»nın temeli olarak mülkiyetin mümkün olduğu ölçüde dağılmış bulunmasını gerekçelemeye yardım etmektedir. Aynı zamanda kiralama üzerinden toprak toplulaşması daha elverişlidir. Çünkü genel olarak büyük işletmelerde toprağı satın alacak sermaye yoktur ve böylesi, üretken olmayan bir sermaye yatırımı teşkil ederdi. Buna uygun kiralama yasalarıyla birçok emperyalist ülkede kiralamanın bu rolü desteklenmektedir. Son zamanlarda birkaç ülkede kiralama yoluyla toprak kullanımındaki toplulaşmayı hızlandırmak için sosyal nitelikte yasalardan da yararlanılmaktadır. Böylece ihtiyar köylülere topraklarını uzun vadeli olarak daha büyük işletmelere kiraladıkları takdirde Hollanda ve Federal Almanya'da daha yüksek bir yaşlılık parası ödenmektedir.

Her bir ülkede farklı ağırlığa sahip bulunan ve başka özgül tedbirlerle tamamlanan bu sayılan faktörlerin karmaşık etkisi tarımın yapısında ve sosyal ilişkilerinde de-

rinlere inen değişikliklere yol açar. Şimdiye dek görülmedik ölçüde üretim güçleri ve ilişkileri harekete geçerler. Oysa bunlar kapitalist gelişmenin daha önceki dönemlerinde önemli bir duraklama içindeydiler. Tekelci devletin amacına uygun olarak öncelikle kapitalist toplulaşma süreci hızlandırılır. Üretim açısından bu süreç küçük üretimin büyük üretim tarafından saf dışı edilmesini ifade eder. Sosyal bakımdan köylünün emek mülkiyetine dayanan basit meta üretiminin yerini kapitalist üretimin alması sürecidir. Tek tek ülkelerde bu süreç çok çeşitli tarzda ve köylü üretiminin saf dışı edilmesinin farklı aşamaları üzerinden yürür.

Bununla bağlantılı olarak **yatay** bütünleşme de daha geliştirilir. Bunda aynı ürünü yetiştiren üreticiler üretici toplulukları halinde bir araya gelirler. Sonra da görece büyük ve standart bir arzla pazara çıkarlar. Bu da sanayi ve ticaretteki büyük kapitalist alıcılara uygun gelir. Böylelikle tarım üretimindeki dağınıklığın pazara etkisi biraz hafifletilmiş olur. Gıda maddesi dalında yerleşmiş tekellerin çıkarına olmak üzere Federal Alman Devleti bu üretici topluluklarını malî bakımdan destekler.

Köylülerin saf dışı edilmesi ve dikey ile yatay bütünleşme, tekelci devlet tarafından desteklenen tarımda büyük üretime geçişin başlıca iki yoludur.

Tarımın tekelci devlet egemenliği ve yağmalanışı büyük üretimin yerleşmesi yönündeki doğrultusuyla zorunlu olarak sınıf çatışmasının keskinleşmesi ile bağlantılıdır. Tekelci sermaye bu gerçeği bilerek devleti, büyük üretimin kapitalist örgütlenişiyle yapısal değişim ve dikey bütünleşme yoluyla kaçınılmaz olarak ortaya çıkan sosyal çatışma ve sorunları görece «uyumlu» çözmek için kullanılır. Başka bir deyişle: sınıf ilişkileri tekelci devlet yolundan düzenlenecektir. Böylece malî oligarşi kapitalizmin keskinleşen genel bunalımını ve sosyalizm lehine değişen

dünya güçler dengesini hesaba katmaya çabalar. Bundan ötürü büyük üretimi yerleştirmeye yönelik tekelci devlet tarım siyasetinin önemli bir ayırdedici özelliği, daha çok iktisadî araç ve olanaklarla yürütülmesidir. Sosyal demogoji ile bağlantılı olarak, köylülerde toplumsal derecelenmede aşağı düşmelerinin teknik ilerlemeyle başlayan az çok «gönüllü» bir hareket olduğu bilinci geliştirilmek istenmektedir. Aynı zamanda küçük köylüleri toprak bırakmaya itecek sosyal siyaset tedbirleri de daha büyük ölçüde alınmaktadır.

Sosyalist dünya sistemiyle doğrudan doğruya karşı karşıya gelme yüzünden tarımda tekelci devlet düzenlemenin bu yanı özellikle Batı Avrupa'da iyice belirginleşmiştir.

Böylece örneğin Batı Alman hükümetinin **tekelci devlet tarım siyasetinin bir ağırlık noktası,** yıkıma uğramış köylüleri **kırsal bölgelerde yaşamalarını sürdüren yarı proleterler** olarak tutmaktır. Küçük çiftçilerin büyük bir kısmı işletmelerini dağıtıp topraklarını daha büyük işletmelere bırakmalıdır. Ama kendileri köyde oturmaya devam etmeli ve iş güçlerini tarım dışı alanlarda satışa çıkarmalıdırlar. Ev barklarını muhafaza etmeli ve bunun yanında küçük bir toprak parçasını da işlemelidirler. **Yıkıma uğrayan köylüler yarı proleter olmalıdırlar.**

Kırsal bölgede kalışlarıyla yıkıma uğramış köylü kitlelerinin devrimcileşmeleri engellenmiş olacaktır. Onlara ait olmaya devam eden ev ve küçük toprak parçası şeklindeki mülkiyet —geriye kalan toprak çoğu kez sadece kiraya verilir— yıkıma uğramış köylülerin kendilerini hâlâ malsahibi olarak görmelerini ve sermayeye, emperyalist devlete karşı aktif mücadeleden kendilerini uzak tutmalarını sağlayacaktır. Ayrıca yarı proleterler çoğu kez tekeller için ucuz işgücüdürler. Çünkü özellikle küçük burjuva hayallerinin ve kırsal bölgede yaşayışlarının koşullandırdığı gelişmemiş sınıf bilinçleri sonucu tekelci sermayenin

keskinleşen sömürüsüne genellikle pek az direnç gösterirler. Böylesi yarı proleterlerden oluşan geniş bir katmanın yaratılması bir bakıma emekçilerle tekelci sermaye arasındaki çelişkileri hafifletici bir «sosyal tampon bölgesini» meydana getirmek içindir. Malî oligarşinin kapitalizmin artan iç dengesizliğine ve de bütün olarak dünyada değişen güçler dengesine tepki göstermek için giriştiği tarımda tekelci devlet düzenlemenin bu önem kazanan yanı artan sınıf çelişkilerini hiçbir şekilde hafifletemez. Yine de bu gerçek, köylülükle işçi sınıfının ittifakını yaratmak için verilen doğrudan mücadelede önemlice bir role sahiptir.

KÖYLÜLÜĞÜN FARKLILAŞMA VE YIKIM SÜRECİ VE KÖYLÜLERİN İŞÇİ SINIFI İLE İTTİFAKA GİRME ZORUNLULUĞU

Tarımdaki kapitalist toplulaşma süreci köylülük için köklü sonuçlar getirmektedir. Bu sürecin sonucunda köylülük köylü kitlesinin büyük bir kısmını yıkıma götüren yoğun bir farklılaşma süreci geçirmektedir.

Feodalizmde köylülük bütünlüğe sahip bir sınıftı. Bu da, üretim araçlarına karşı eşit durumlarından ve üretim süreciyle yaratılan ürünü edinme sürecindeki konumlarından ileri geliyordu. Böylesi bir durumda feodal toplumun iki temel sınıfından birini meydana getirmekteydi.

Kapitalist toplumda ise köylülük bütünlüğe sahip bir sınıf olmaktan çıkmıştır. İçinde farklı mülkiyet ilişkilerine sahip ayrı gruplar barındırdığından daha çok belirli bir toplumsal katman olarak varlığını sürdürür. Genel olarak köylülükte üç toplumsal grup ayırdedilebilir: Küçük köylüler, orta köylüler, büyük köylüler.

Küçük köylüden «kural olarak ailesiyle işleyebileceği kadarından daha büyük olmayan bir parça toprağa sahip ya da bunun kiracısı —daha çok ilki— durumunda olan ki-

şiyi anlıyoruz. Ama bu toprak parçası aileyi doyurabilecek kadardan da küçük olmayacaktır. Küçük zanaatkâr gibi küçük köylü de bir işçidir. Onu modern proletaryadan ayıran, henüz iş araçlarına sahip olmasıdır. Yani geçmiş bir üretim tarzının kalıntısıdır.»[100] Küçük köylülerin sosyal özü, varlık temelini kendi ellerinin çalışmasıyla sağlaması ve bu arada kendi kısıtlı üretim araçlarını kullanmasındadır.

Bundan farklı olarak **orta köylüler** arada bir ücretli emek kullanırlar ve elverişli yıllarda bir artık ürün sağlayabilirler. Buna karşılık ücretli emek kullanımı büyük köylüler için zaten ayırdedici bir özelliktir.

Büyük köylüler özünde kapitalist üreticilerdir. Sadece «köylülerle, alçak kültür düzeyleri, yaşama tarzı ve çiftliklerindeki kendi bedenî çalışmalarıyla bağlantılı olduklarından» ötürü köylülükten sayılırlar.[101]

Kapitalist gelişmenin akışı içinde köylülük **çok çeşitli sosyal değişim süreçleri geçirir.** Özünde iki temel süreç söz konusudur. **Bir yandan köylülüğün karakteri değişir, öte yandan derinlere inen bir toplumsal farklılaşma süreci geçirir.** Bunun akışı içinde gittikçe artan bir ölçüde kapitalist toplumun iki temel sınıfına bölünür.

Kapitalizmin ilk gelişme aşamalarında köylülük genel olarak hatırı sayılır ölçüde feodal kalıntıları içinde barındırmakta ve doğal ekonomiye göre çalışmaktaydı. Kapitalist gelişmenin akışı içinde köylülüğün karakterinde ortaya çıkan en önemli değişikliklerden biri, gittikçe yaygınlaşan kertede pazar için üretmesidir. Böylece daha geniş bir ölçüde toplumsal işbölümüne dahil olmaktadır. Günümüzde gelişmiş kapitalist ülkelerde tarımsal ürünlerin büyük kısmı köylülerce satılmaktadır. Pazarı besleme katsayısı çoğu kez yüzde 80-90'ı bulmaktadır. Yine köylüler dikkat çekici miktarda üretim aracı satın almaktadırlar: gübre, yem, makina, vb. Besin maddelerinin önemli bir kısmı

bile birçok köylü tarafından satın alınmaktadır. Böylece çok çeşitli şekilde kapitalist pazara sıkıca bağlıdırlar.

Lenin zamanında, pazara bu güçlü yönelişin köylünün sosyal özünü azımsanmayacak oranda değiştirdiğine dikkati çekmişti. «Kapitalizmde küçük çiftçi —istese de istemese de, farkına varsa da varmasa da— meta üreticisi olur. Bu değişimde yatar işin bütün özü... Küçük çiftçi meta üretiminin gelişmesiyle **sınıf** konumuna göre küçük tarımcı olur.»[102]

Başka sözlerle bu, köylülerin sosyal özünün değişmesi demektir. Daha yarım yüzyıl önce tarımda kapitalizmin görece gelişmemiş koşullarıyla bağlıydı. Büyük ölcüde doğal ekonomiye göre çalışırdı. Buna karşılık bugün gelişmiş kapitalist ilişkiler içindedir. Artık feodal kalıntıları barındırmamakta, aksine ilke olarak pazar için üretmektedir.

Buna ilişkin olarak köylülük kapitalizmde derin bir farklılaşma süreci yaşamaktadır. **Bu farklılaşma süreci kapitalist toplulullaşma sürecinin toplumsal yanıdır.** Bu sürecin akışı içinde köylülerin büyük kısmı, özellikle küçük ve orta köylüler yıkıma uğrayıp ücretli işçiye dönüşür. Bunun yanısıra bir avuç tarımcı kapitalist üretimi ve sermayeyi ellerinde toplarlar. Köylülerin kitle halinde yıkım görmesi işçi sınıfının büyümesinin önemli bir kaynağıdır ve kapitaliste ucuz işgücü sağlar. Kapitalist dünyanın birçok ülkesinde, özellikle sanayice azgelişmişlerde işsizler ordusunu çoğaltırlar.

Bu toplumsal farklılaşma sürecinde bir yandan köylülüğün herbir grubunun karakteri, öte yandan toplumsal tarım yapısı değişir. İlk karakter değişimi köylülükteki genel değişmelerle yakından bağlantılıdır. Bu arada kapitalizmin her gelişme aşamasında farklılaşma sürecinin temposu ve çapı farklı olur. Genel olarak bu sürecin yoğunlaştığı görülür.

Günümüz kapitalizminde köylülüğün farklılaşma süreci daha önce geçen gelişme aşamalarındakine oranla önemli ölçüde yoğunlaşmıştır. «Mali sermayenin egemenliği, tekelci devletin 'tarım programlarının' uygulanması küçük ve orta köylülerin gittikçe daha büyük bir kısmını yıkıma götürmektedir,» diye 1969 yılında komünist ve işçi partilerinin Moskova toplantısında bir saptamada bulunulmuştur.[103]

Özetlersek, gelişmiş kapitalist ülkelerde kapitalist üretim ilişkileri ve tekel egemenliği çerçevesinde yürüyen bilimsel-teknik devrimin etkisi altında köylülerin ve çiftçilerin yıkımının tüm emekçi köylülüğün varlığını tehdit eden boyutlara ulaştığını söyleyebiliriz. Burjuva hükümetlerinin Batı Avrupa'da Ortak Pazar şeklindeki devlet-tekel bütünleşmesi ile bağlantılı köylü düşmanı tarım siyasetleri köylülüğün bu varlık bunalımını şiddetlendirmektedir. Bu arada farklılaşma süreci sadece köylülerin kitlece yıkımına yol açmakla kalmamakta, her bir grubun niteliğini de değiştirmektedir. Böylece bugün birçok Batı Avrupa ülkesinde ve Japonya'da küçük köylülerin yan işlerde çalışmaya zorlanması çok görülen bir durumdur. Küçük köylülük artık sadece tarımdan geçinememektedir. Federal Almanya'da küçük köylü işletmelerinin hemen hepsi tarımsal yan kazanç işletmeleridir. Bir zamanların küçük köylülüğü böylelikle bir yarı proleter tabakaya dönüşmüştür. Küçük köylülerin çok az bir kısmı da esnaflık yapan küçük burjuvalar haline gelmişlerdir.

Orta köylüler tabakası da büyük **değişiklikler** geçirmektedir. Herhalde en esaslı toplumsal değişiklik orta köylülüğün artık ilkede ücretli işçi çalıştırmayı bırakmış olmasıdır. Orta köylülerin sınıfsal konumlarının ve işçi sınıfıyla ittifakta rollerinin saptanması için bu büyük öneme sahiptir. Böylece esas olarak orta köylülerin bir yanda sömürücü, öte yanda emekçi şeklindeki ikili durum-

ları ortadan kalkmaktadır. Bundan böyle orta köylünün toplumsal yeri açıkça emekçi olarak saptanmıştır. Bu onu nesnel olarak daha önceki durumuna göre işçi sınıfına daha çok yaklaştırır. Ama bu, orta köylülerin sosyal grup olarak bilinçle bu değişimi daima kavradıkları anlamına gelmez.

Karmaşık toplumsal değişiklikler **büyük köylülükte** de yaşanır. Bu grup her ülkede ayrı bir farklılaşma geçirir. Daha küçük işletmelere sahip büyük köylülerin bir kısmı teknik ilerlemeden ve iktisadî zorluklardan ötürü tarım işçilerini doğrudan sömürmekten vazgeçer. Federal Almanya'da bunlar özellikle 20 ile 40 hektar arası kullanım alanına sahip tarımsal işletmelerdir. Bu büyük köylü grubu toplumsal konumu bakımından orta köylülere yaklaşır.

Köylülüğün sınıfsal durumundaki değişmeleri çözümlerken, yukarda ana hatları çizilen süreçlere bağlı olarak dikey bütünleşmenin etkileri de göz önüne alınmalıdır. Bu etkilerle köylülüğün söz konusu grupları gerçekte ücretli işçi haline gelirler. Bu özellikle orta köylüler için sözkonusudur.

Bu çeşitli değişimlerin ve köylü varlığının kitle halinde yıkımının sonucunda kırsal sınıf ilişkilerinin yapısı önemli ölçüde değişme geçirmiştir. Bu, hem herbir grubun sosyo-ekonomik karakteri için, hem de bunların kırsal sınıf ilişkileri sistemi içindeki pay ve rolleri için geçerlidir.

Daha önce de söylendiği üzere, köylülük, özellikle küçük ve orta köylülük sosyal bakımdan işçi sınıfına yakındır. Bundan dolayı Karl Marx ve Friedrich Engels köylüleri işçilerin doğal müttefikleri olarak görüp buna dayanarak işçilerle köylülüğün ittifakı kuramını gerekçelemişlerdir. İkisi arasında sağlam bir ittifakın kurulması işçi sınıfının tarihsel özgörevini (misyonunu) yerine getirebilmesi için önemli bir koşuldur.

L. İ. Brejnev'in Komünist ve İşçi Partileri'nin 1969 Moskova Danışma Toplantısında önemle belirttiği gibi, emekçi köylülük kitle halinde yıkım yüzünden azalmakla birlikte, «işçi sınıfının baş müttefikidir.»[104] «İşçilerle köylülerin ittifakının güçlendirilmesi tekellere ve onların iktidarına karşı başarılı mücadelenin temel koşullarından biridir.»[105]

Köylülükle işçi sınıfının ittifak zorunluluğu kapitalizm içinde sömürülen tabaka veya sınıf olarak, ortaklıklarına ve sömürüyü ortada kaldırma yolundaki temel ortak çıkarlarına uygun düşer. Hem işçiler hem de köylüler kendi el emekleriyle geçimlerini kazanan ve sömürülen emekçilerdir.

İşçi sınıfı ile köylülük arasında ittifakın kurulması karmaşık bir süreçtir.[106] Bunda itici güç, köylülere, onların çıkarları ile işçilerin çıkarları arasındaki temel ortaklıkları açıklayan komünist ve işçi partilerindedir. Bu arada öncelikle geçerli olan, «böl ve yönet!» ilkesine göre ikisi arasına nifak sokmaya çalışan burjuva ideolojisini açığa çıkarmaktır. Emperyalist ülkelerdeki komünist partiler bu ittifakı kurarken durumu iyi olan köylülerin bir kısmının da anti-tekelci mücadeleye aktif şekilde katılmaya kazanılabileceğinden ve bunun zorunlu oluşundan yola çıkarlar. İttifakın sosyal tabanı genişler, ama çekirdeği işçi sınıfının küçük ve orta köylülükle devrimci savaş ittifakı olarak kalır.

İşçi sınıfının köylülükle ittifak siyasetinin stratejik ve taktik temel sorunları komünist ve işçi partilerinin tarım programlarında bilimsel bakımdan gerekçelenmiştir. Özünde söz konusu olan, köylülere, tekellere ve büyük toprak sahiplerine karşı mücadelelerinde destek olmaktır. Komünistler, köylülerin uygun bir fiyat politikasına, ucuz kredilerin sağlanmasına ve örneğin silâhlanma giderlerini azaltarak devlet bütçesinden malî destek sağlama yönündeki haklı taleplerini desteklerler.

Ancak aynı zamanda komünistler, küçük üreticiler olarak köylülerin varolmasının üretici güçlerin hızla gelişmesi ve kapitalizmdeki tekelci devlet gelişimi karşısında temel bir güvenceye kavuşturulamayacağı konusunda hiçbir şüpheye yer bırakmazlar.

Engels'in şu sözü her zamankinden daha çok geçerlidir: «Tren el arabasının üzerinden nasıl geçerse, kapitalist büyük üretim de ömrünü doldurmuş güçsüz küçük işletmenin üzerinden öyle geçecektir.»[107]

Demek ki, komünistler köylü üretiminin dağınıklığını değil, sömürgenlere karşı mücadelelerinde köylü kitlelerinin çıkarlarını savunurlar. Köylü sorununun nihaî çözümü ancak sosyalizmde köylülerin gönüllü olarak sosyalist kooperatiflerde toplanması ile mümkün olur. Komünistler henüz kapitalizm içindeyken de köylülerin ortak çalışmaya yönelen tüm ilerici çabalarını desteklerler.

Komünist ve işçi partilerinin sebatlı çalışmaları sayesinde ve köylü varlığını tehdit eden gelişim süreçlerinin baskısı altında son yıllarda köylülerin mücadelesi (özellikle İtalya ve Fransa'da) önemli ölçüde yoğunlaşmıştır. Birkaç alanda köylüler belirli talepleri kabul ettirebilmişlerdir. İşçi sınıfı, Marksist - Leninist partisinin önderliğinde köylülükle sıkı bir ittifak kurmayı başardığı ölçüde bu mücadele daha da başarı kazanacaktır.

KAYNAKLAR VE NOTLAR

1 Bk. W.J. Wygodski: Die Geschichte einer grossen Entdeckung, Berlin 1967, 7. bölüm.
2 Karl Marx/Friedrich Engels: Manifest der Kommunistischen Partei. Marx/Engels: Werke, Bd. 4, s. 481.
3 Köylü soy mülkiyetinin biçimi, grup mülkiyeti.
4 Karl Marx: Das Kapital, Üçüncü Cilt. Marx/Engels: Eserler, c. 25, s. 630.
5 Bk. Karl Marx: Das Kapital, Birinci Cilt. Marx/Engels: Eserler c. 23, s. 741.
6 V.İ. Lenin: Das Agrarprogramm der Sozialdemokratie in der ersten russischen Revolution von 1905 bis 1907 (İlk Rus devriminde sosyal-demokrasinin tarım prgoramı). Eserler, c. 13, s. 271.
7 a.g.e., s. 272.
8 a.g.e., s. 236.
9 H. Luck: Zur ökonomischen Lehre des J.H.v. Thünen — Zur Entstehung der kapitalistischen junkerwirtschaft in Mecklenburg, Berlin 1956, s. 31.
10 Bk. Franz Mehring: Historische Aufsaetze zur preussisch-deutschen Geschichte, Berlin 1952, s. 228.
11 Serfliğin çözülüşü sırasında köylülerin yükümlülüklerini çalışarak karşılamaları biçimi.
12 V.İ. Lenin: Das Agrarprogramm der Sozigldemokratie in der ersten russischen Revolution von 1905 bis 1907. Eserler, c. 13, s. 236.
13 «Yeşil devrimden» anlaşılan, verimi yüksek türlerin kullanılması ve öncelikle azgelişmiş ülkelerde tarla tarımının buna bağlı olarak yoğunlaştırılmasıdır. Bu arada çoğu kez yarı feodal kiracılar yerlerinden edilirler, çünkü toprak sahibi kâr amacıyla toprağı kapitalist yoldan kendisi işletmek niyetindedir.
14 Bk. E.W. Kowaljew: Agrarreformen in den Laenderns Lateinamerikas, Moskau 1973, s. 6 (rusça).
15 Karl Marx: Dou Kapital Üçüncü Cilt, s. 647

16 V.İ. Lenin: Das Agrarprogramm der Sozialdemokratie in der ersten russischen Revolution von 1905 bis 1907. Eserler, c. 13, s. 295-6.
17 a.g.e., s. 300-1.
18 Karl Marx: Theorien über den Mehrwert, Zweiter Teil (Artık Değer Üzerine Teoriler, İkinci Bölüm). Marx/Engels: Eserler, c. 26.2, s. 38.
19 a.g.e., s. 39.
20 Kari Marx: Das Kapital, Üçüncü Cilt, s. 772.
21 V.İ. Lenin: Das Agrarprogramm der Sozialdemokratie in der ersten russischen Revolution von 1905 bis 1907, Eserler, c. 13, s. 296.
22 Karl Marx: Das Kapital, Üçüncü Cilt, s. 659.
23 a.g.e., s. 659-660.
24 a.g.e., s. 671.
25 a.g.e., s. 663-4.
26 a.g.e., s. 736.
27 a.g.e., s. 706.
28 a.g.e., s. 689.
29 V.İ. Lenin: Das Agrarprogramm..., s. 295.
30 V.İ. Lenin: Die Agrarfrage und die «Marxkritiker» (Tarım sorunu ve «Marx Eleştirmenleri»). Eserler, c. 5, s. 120.
(Tarım sorunu ve «Marx Eleştirmenleri»). Eserler, s. 5, s. 120.
31 Karl Marx: Das Kapital, Üçüncü Cilt, s. 765.
32 a.g.e., s. 780.
33 Marx an Engels, 9 ağustos 1862. Marx/Engels: Eserler, c. 30, s. 274.
34 Karl Marx: Das Kapital, Üçüncü Cilt, s. 766.
35 V.İ. Lenin: Die Agrarfrage und die «Marxkritiker». Werke, Bd. 5, s. 122.
36 V.İ. Lenin: Das Agrarprogramm..., s. 300.
37 a.g.e., s. 301.
38 a.g.e., s. 338.
39 a.g.e., s. 295, 363.
40 a.g.e., s. 321.
41 a.g.e., s. 321.
42 Karl Marx: Das Kapital, Üçüncü Cilt, s. 781.
43 Bk. Johann Köhler: Die kapitalistische Bergwerksrente, dargestellt am Beispiel des westdeutschen Steinkohlenbergbaus, Berlin 1960, s. 33.
44 Karl Barx: Das Kapital, Üçüncü Cilt, s. 783.
45 a.g.e., s. 781.
46 a.g.e., s. 782.
47 a.g.e., s. 637-38.

48 V.İ. Lenin: Bericht über den Vereinigungsparteitag der SDAPR (Brief an die Petersburger Arbeiter) (RSDİP'in birleşme kurultayı üzerine rapor — Petersburg işçilerine mektup). Eserler c. 10, s. 344.

49 V.İ. Lenin: Eserler, c. 18, s. 135.

50 U.S. Census of Agriculture 1964, Washington, c. II, s. 754.

51 Karl Marx: Das Kapital, Üçüncü Cilt, s. 638.

52 a.g.e., s. 638.

53 a.g.e., s. 640.

54 Bk. Günter Hoell: Entwicklungstendenzen der Pacht in der westdeutschen Landwirtschaftswissenschaft, 1965, H. 12, s. 2027.

55 Karl Marx: Das Kapital, Üçüncü Cilt, s. 633.

56 a.g.e., s. 636.

57 Agra Europe, Bonn 1972, Nr. 37, 12 eylül 1972.

58 Bk. W.A. Martynow: Die Landwirtschaft der USA und ihre Probleme, Moskau 1971, s. 224 (rusça).

59 Agra Europe, Bonn 1971, No. 47, 23 kasım 1971.

60 Karl Marx: Das Kapital, Üçüncü Cilt, s. 734.

61 Bk. Günter Hoell/Emil Rechtziegler: Die kapitalistische Grundrente unter den Bedingungen der technischen Revolution und des staatsmonopolistischen Herrschaftssystems. Wirtschaftswissenschaft, 1967, H. 11, s. 1850.

62 Bugünkü kapitalizmde kapitalist toprak rantının gelişme eğilimleri üzerine Sovyetler Birliğinde 1960'ların ikinci yarısında özellikle «Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler» dergisinde yoğun bir tartışma yürütülmüştür. Birkaç sorun aydınlatılabilmişse de, başkaları hâlâ tartışılmaktadır.

63 Karl Marx: Das Kapital, Üçüncü Cilt, s. 689.

64 Politische Ökonomie des heutigen Monopolkapitalismus, Berlin 1972 s. 286.

65 Bunun için herşeyden önce Moskova'da yayımlanan «Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler» dergisindeki 1966 ile 1970 arası tartışmaya bakınız.

66 Karl Marx: Theorien über den Mehrwert, Erster Teil (Artık Değer Üzerine Teoriler, Birinci Bölüm). Marx/Engels: Eserler, c. 26.1, s 335.

67 Adam Smith: Eine Untersuchung über das Wesen und die Ursachen des Reichtums der Nationen, Bd. 1 (Milletlerin Refahının Özü ve Kaynakları Üzerine Bir İnceleme), Berlin 1963.

68 Karl Marx: Das Kapital, Üçüncü Cilt, s. 633.

69 Bk. B.J. Paschawer: Die Rentenprobleme in der USSR, Kiew

1972, s. 20, (rusça).

70 Karl Marx: Theorien über den Mehrwert, Zweiter Teil. Marx/Engels: Eserler, c. 26.2, s. 243.

71 V.İ. Lenin: Die Agrarfrage und die «Marxkritiker». Eserler, c. 5, s. 103.

72 Karl Marx: Theorien über den Mehrwert, Zweiter Teil. Marx/Engels: Eserler, c. 26.2, s. 122.

73 Wilhelm Röpke: Die Lehre von der Wirtschaft, Wien 1937, s. 177.

74 V.İ. Lenin: Neue Daten über die Entwicklungsgesetze des Kapitalismus in der Landwirtschaft. Eserler, c. 22, s. 92.

75 a.g.e., s. 97.

76 Statistik der Bundesrepublik Deutschland, Bd. 27, H. 2, s. 158 (1949 tarım sayımının sonuçları).

77 M.S. Dragilew, vb.: Die Wirtschaft der auslaendischen Staaten, Moskau 1972, s. 97 (rusça).

78 a.g.e., s. 397.

79 Bk. Politische Ökonomie des heutigen Monopolkapitalismus s. 267.

80 Karl Marx: Das Kapital, Üçüncü Cilt, s. 767.

81 Statistisches jahrbuch über Ernoehrung, Landwirtschaft und Forsten 1968, Köln 1969.

82 Bk. Survey of Current Business, Washington, Juli 1967.

83 Agra Europe, Bonn 1972, H. 33, 15 ağustos 1972.

84 Karl Marx: Theorien über den Mehrwert Zweiter Teil. Marx/Engels: Eserler, c. 26.2, s. 103-4.

85 V.İ. Lenin: Neue Daten über die Entwicklungsgesetze des Kapitalismus in der Landwirtschaft (Tarımda kapitalizmin gelişme yasaları üzerine yeni veriler). Eserler, c. 22, s. 78.

86 Statistical Abstract of the United States 1969, Washington, s. 590.

87 V.İ. Lenin: Neue Daten..., s. 65.

88 Statistisches jahrbuch für die BRD 1972. — Bk. IPW — Berichte, 1973, H. 7, s. 21.

89 Agra Europe, Bonn 1973, H. 21, 22 mayıs 1972, s. 1.

90 Bk. R. Nikolitch: Our 31000 largest Farms. Agricultural Economic Report, Washington 1970, Nr. 170.

91 Bk. W.A. Martynow: Die Landwirtschaft der USA und ihre Probleme, Moskau 1971, s. 635 (rusça).

92 Das neue Programm der Kommunistischen Partei der USA, Berlin 1971, s. 93.

93 IPW-Berichte, 1973, H. 5, s. 55,

94 Statistical Yearbook of Japan 1969, Tokio 1970, s. 98.

95 IPW-Berichte, 1973, H. 5, s. 55.
96 a.g.e., s. 55.
97 Agra Europe, Bonn 1972, H. 36, 5 eylül 1972.
98 Agra Europe, 1970, H. 3. 20 ocak 1970.
99 Rundbrief der Agrarsozialen Gesellschaft e.V., Göttingen 1962, H. 3, s. 46.
100 Friedrich Engels: Die Bauernfrage in Frankreich und Deutschland. Marx/Engels: Eserler, s. 22, s. 488.
101 V.İ. Lenin: Ursprünglicher Entwurf der Thesen zur Agrarfrage
102 V.İ. Lenin: Neue Daten..., s. 93.
(Tarım sorunu üzerine tezlerin ilk taslağı). Eserler, c. 31, s. 145.
103 Internationale Beratung der kommunistischen und Arbeiterparteien in Moskau 1969. Dokumente, Berlin 1969, s. 29.
104 L.İ. Brejnev: Für die Befestigung des Zusammenschlusses der Kommunisten — für einen neuen Aufschwung des antiimperialistischen Kampfes, Berlin 1969, s. 23.
105 Internationale Beratung ..., s 32.
106 Die kommunistische Weltbewegung. Abriss der Strategie und Taktik, Berlin 1973, s. 229.
107 Friedrich Engels: Die Bauernfrage in Frankreich und Deutschland (Fransa ve Almanya'da köylü sorunu). Marx/Engels: Eserler, c. 22, s. 502.

YAYINLANAN KİTAPLARIMIZ

- YENİ DEVRİM TEORİLERİNİN ELEŞTİRİSİ — 12.50 TL.
  2. DEBRAY VE LATİN AMERİKA'DA DEVRİM
  Jack Woddis
- PORTEKİZDE ÖZGÜRLÜĞÜN ŞAFAĞI — 22.50 TL.
  Alvaro Cunhal
- PLANLAMA KALKINMA VE TÜRKİYE — 22.50 TL.
  Yalçın Küçük
- ÇAĞDAŞ TROÇKİZM VE KARŞI DEVRİMCİ ÖZÜ — 20 TL.
  M. Basmanov
- LATİN AMERİKA'DA DEVRİM — 15 TL.
  Wilhelm M. Breuer - Bernd Hartmann - Herbert Lederer
- MARKSİZM VE MOİZM — 20 TL.
  V. Krivtsov
- ŞİLİ DEVRİMİNİN ÖĞRETTİKLERİ — 12.50 TL.
  René Castillo
- YENİ DEVRİM TEORİLERİNİN ELEŞTİRİSİ
  1. FANON VE AFRİKA'DA SINIFLAR — 15 TL.
  Jack Woddis
- İKİ AÇIDAN TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ DAVASI — 15 TL.
  Behice Boran
- ENDÜSTRİLEŞME SÜRECİNİN TEMEL SORUNLARI
  SOVYET DENEYİMİ 1925 - 1940 — 30 TL.
  Yalçın Küçük
- SENDİKALAR ÜZERİNE — 25 TL.
  K. Marx - F. Engels - V.İ. Lenin
- KAPİTALİZMİN EKONOMİ POLİTİĞİ — 15 TL.
  M. Ryndina - G. Chernikov
- DİYALEKTİK VE TARİHİ MATERYALİZM (Tükendi) — 15 TL.
  A. Spirkin - O. Yakhot
- AYDINLAR VE SINIF MÜCADELESİ (Tükendi) — 10 TL.
  A. Casanova - Cl. Prévost - J. Metzger
- BİLİMSEL SOSYALİZM VE SOSYAL DEMOKRASİ (Tükendi) — 8 TL.
  V. Vassine - S. Gribanov - I. Oundassynov
- EMPERYALİZMİN TÜRKİYE'YE GİRİŞİ — 20 TL.
  Orhan Kurmuş
- FEODAL TOPLUMDAN YİRMİNCİ YÜZYILA (Tükendi) — 15 TL.
  Leo Huberman

Kapitalist toplumda tarımın gelişmesine ilişkin sorunlar işçi sınıfının durumu ve ülke devrimci hareketinin sorunlarıyla yakından ilişki içindedirler.

Ekonomi politik, kapitalist toprak rantında beliren yasallıkları inceleyerek birçok soruya cevap verir. Toprak rantı kuramı, tarım alanında artık değerin ortaya çıkışı ve bölüşümü ile ilgili önemli süreçleri çözümlemekte, ortakçı kapitalistin en azından ortalama kârı ve büyük toprak sahibinin ise bunun da ötesinde bir rantı nasıl ve niçin gerçekleştirilebildiğini açıklamaktadır. Bu kuram böylelikle kapitalizmde tarımın sanayie oranla genel olarak geride kalışının önemli sorunlarına değinmektedir.

1974'de Demokratik Alman Cumhuriyetinde yayınlanan bu çalışmasında Günter Hoell, toprak rantı biçimlerini, kapitalizmde tarım - sanayi arasındaki ilişkileri, tarımın tekelci devlet düzenlemesini köylülüğün farklılaşma ve yıkım sürecini inceliyor ve köylülerin işçi sınıfı ile ittifaka girme zorunluluklarını açıklıyor.

Bu nedenlerden dolayı kitap, Türkiye'de tartışılan bir çok soruna ışık tutacaktır.

10 Lira